

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Katedra psychosociálních věd a etiky

Diplomová práce

**Specifika sociální práce s rodinou v rozvodu z pohledu
sociálně právní ochrany dětí**

**The Specifics of social Work with a Family in Divorce from the
social and legal Protection of Children point of View**

Vedoucí práce:

PaedDr. Mgr. Hana Žáčková

Autor:

Bc. Lucie Zvelebilová

2015

Ráda bych tímto poděkovala PaedDr. Haně Žáčkové za odborné vedení mé práce, za její trpělivost, dále za její cenné rady a připomínky k obsahu mé práce a též Mgr. Tereze Cimrmannové Ph.D. za čas, který věnovala oponentuře mé práce. Velké poděkování též patří všem kolegům a kolegyním z OSPODů, z Prahy a Středočeského kraje, kteří vyplnili dotazník a soudcům pražských obvodních soudů, kteří mi poskytli rozhovor a tím z velké části přispěli k dokončení mé práce. Dále děkuji mým kolegyním v rámci ÚMČ Praha 22 za trpělivost, podporu a cenné připomínky.

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „*Specifika sociální práce s rodinou v rozvodu z pohledu sociálně - právní ochrany dětí*“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Šestajovicích dne 25. 6. 2015

Podpis

Bc. Lucie Zvelebilová

ANOTACE

Tato práce pojednává zejména o ochraně dítěte v souvislosti s rozvodem či rozchodem jeho rodičů a zabývá se úlohou orgánu sociálně – právní ochrany dětí a soudu v této problematice. Vymezuje především z hlediska platné legislativy oblasti rozvodové problematiky (péče o dítě po rozvodu, styk dítěte s rodiči, výživné), které bývají obvykle předmětem vleklých sporů mezi rodiči. V úvodní části zmiňuje i význam rodiny pro dítě a pro společnost, znaky současné rodiny, dále rozvod a jeho možný vliv na dítě a širší okolí rodiny.

V empirické části se pak práce zaměřuje na porovnání postupů sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí na úřadech v Praze s postupy sociálních pracovníků na úřadech měst ve Středočeském kraji v rozvodové problematice, zejména v oblasti šetření v rodině. Dále zkoumá i postupy soudů.

KLÍČOVÁ SLOVA: rodiče, dítě, rozvod, manželství, ochrana dítěte, zájem dítěte, orgán sociálně-právní ochrany dětí, styk dítěte s rodičem, péče o dítě

ANNOTATION

This diploma thesis is focused on child protection in the context of divorce or separation of his parents and deals with the role of the authority of social - legal protection of children and the court in this matter. Mainly defines the terms of the applicable legislation in divorce matters (care of children after divorce, child's contact with the parents, alimony), which are usually the subject of protracted disputes between parents. The introductory section also mentions the importance of the family for the child and for society, the characteristics of the contemporary family, as well as divorce and its possible impact on the child and the wider surroundings of the family. In the empirical part, the work focuses on comparing the practices of social workers of the authority child protection offices in Prague with practices of social workers at the offices of towns in the Central Region in divorce issues, particularly in the area of investigation in the family. Next it examines also procedures of courts.

KEY WORDS: parent, child, divorce, marriage, child protection, child's interest, the organ of social-legal protection of children, child's contact with parents, child care

Obsah

ÚVOD.....	9
1. RODINA	10
1.1. Znaký současné rodiny	10
1.2. Zásadní postavení rodiny v životě dítěte a ve společnosti.....	12
1.3. Manželství a nesezdané soužití.....	13
2. RODINA A ROZVOD MANŽELSTVÍ.....	15
2.1. Legislativní ukotvení rozvodu a typy rozvodů.....	15
2.2. Rozvod a jeho vliv na okolí rodiny.....	17
2.3. Rozvod či rozchod rodičů a jeho vliv na dítě.....	18
2.4. Specifika práce s rodinou v rozvodu	21
3. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	22
3.1. Nejlepší zájem dítěte.....	23
3.2. Orgány SPO	23
3.3. Legislativní ukotvení ochrany dítěte v ČR	24
3.3.1. Mezinárodní úprava ochrany dětí.....	25
4. OSPOD V SOUVISLOSTI S ROZVODOVOU PROBLEMATIKOU	27
4.1. Postavení OSPOD před soudem a ochrana dítěte v souvislosti s rozvodovou problematikou 27	
4.2. Úprava poměrů k nezletilému dítěti – procesní aspekty a zásadní principy	30
4.2.1. Zjišťování názoru dítěte.....	34
4.2.2. Problematika střídané péče.....	36
4.2.3. Úprava styku	39
4.2.4. Vyživovací povinnost rodičů k dítěti	42
4.3. Možnosti OSPOD	44
5. Výzkumná část	47
5.1. Cíl výzkumu	47
5.2. Metodologie.....	47
5.3. Hypotézy	48
5.4. Realizace dotazníkového šetření a rozhovorů	49
5.5. Charakteristika výzkumného vzorku	49
5.6. Interpretace získaných informací.....	50

5.6.1. Dotazníkové šetření	50
5.6.2. Rozhovory.....	77
5.6.3. Diskuze	83
ZÁVĚR	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	88
1. Prameny	88
2. Encyklopedie a slovníky	89
3. Právní předpisy.....	89
4. Internetové zdroje.....	90
Seznam příloh.....	91
Příloha č. 1.....	92
Příloha č. 2.....	93
Příloha č. 3.....	95

SEZNAM ZKRATEK

čl. - článek

CAN – Child abuse and neglect (syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte)

ČR – Česká republika

FMZV – Federální ministerstvo zahraničních věcí

IPOD – individuální plán ochrany dítěte

LZPS – Listina základních práv a svobod

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

nezl. - nezletilý

NRP – náhradní rodinná péče

odst. - odstavec

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

OSŘ – občanský soudní řád

OÚORP – obecní úřad obce s rozšířenou působností

OZ – Občanský zákoník

PK – případová konference

PO – předběžné opatření

RT – rodinná terapie

Sb. - sbírky

SPO – sociálně-právní ochrana

SPOD – sociálně-právní ochrana dětí

SŘ – správní řád

ÚMČ – úřad městské části

ÚoPD – Úmluva o právech dítěte

ÚS – Ústavní soud

z.č. – zákon číslo

ZOR – Zákon o rodině

ZŘS – Zákon o zvláštních řízeních soudních

ÚVOD

Tato práce navazuje na mou bakalářskou práci. V tématu jsem se rozhodla pokračovat zejména z důvodu nabytí praktických zkušeností v rámci svého povolání sociálního pracovníka OSPOD na Úřadu městské části Praha 22, kde se s rozvodovou problematikou setkávám téměř dnes a denně. Toto téma je stále velmi aktuální, vzhledem k vysoké rozvodovosti. Tato práce se zabývá zejména ochranou dítěte v souvislosti s rozvodovou problematikou, úlohou OSPOD v rámci této problematiky a vymezením legislativních aspektů.

V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy, jako je rodina, manželství a nesezdaná soužití, přičemž dále popisuje znaky, kterými se vyznačuje dnešní rodina a zásadní postavení rodiny v životě jedince a ve společnosti.

Druhá kapitola je věnována rozvodu manželství, legislativním aspektům této problematiky, jednotlivým typům rozvodů, vlivu rozvodu na dítě a širší okolí rodiny a dále zmiňuje specifika práce s rodinou v rozvodu.

Třetí kapitola se zabývá vymezením sociálně–právní ochrany dětí, přičemž vymezuje legislativní ukotvení ochrany dítěte a základní principy poskytování sociálně–právní ochrany.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na orgán sociálně–právní ochrany dětí a jeho úlohu v rozvodové problematice. Charakterizuje ochranu dítěte v souvislosti s rozvodem manželství rodičů, uvádí základní principy rozhodovací praxe soudu ve věci úpravy poměrů a v dalších oblastech rozvodové problematiky. Popisuje jednotlivé oblasti rozvodové problematiky (úpravu poměrů, styk dítěte s rodičem, výživné), jakožto nejčastější zdroj sporů mezi rodiči. Zároveň uvádí interdisciplinární hledisko práce OSPOD.

Cílem teoretické části bylo vymezit již zmíněné oblasti rozvodové problematiky, kterou jsou častým zdrojem sporů mezi rodiči a vymezit základní principy ochrany dítěte v souvislosti s rozvodem rodičů z pohledu soudu a OSPOD.

Empirická část je zaměřena na porovnání postupů sociálních pracovníků OSPOD v rámci úřadů v Praze a v rámci Středočeského kraje při rozvodu rodičů, zejména v oblasti sociálního šetření. Dále porovnání postupů soudů v rámci obou zmíněných regionů.

1. RODINA

Vyslovit přesnou definici tohoto zásadního pojmu není jednoduché. A to nejen z důvodu, že je rodina objektem zájmu hned několika vědních disciplín, ale i proto, že se setkáváme s různými podobami rodin. Pojetí rodiny se také proměňuje v čase. V našem typu společnosti by bylo dle Matouška a Pazlarové (2010, s. 13) vhodnější hovořit o rodinném soužití lidí, ve kterém je jádrem citová vazba mezi dospělými, spolu žijícími lidmi. Tito lidé mohou být opačného, ale i stejného pohlaví. Přičemž uzavření manželství (v případě partnerů stejného pohlaví uzavření registrovaného partnerství) není zárukou trvalosti tohoto soužití, a to ani v případě církevního sňatku.

Za rodinu obvykle považujeme soužití rodičů a jejich dětí, tedy koexistenci dvou generací. V tradičním pojetí je pak rodina charakteristická spíše soužitím vícegeneračním (MOŽNÝ 2006, s. 23). Dle Giddense (1999, s. 156) „rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejichž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“.

Matějček (1992, s. 28-33) uvádí znaky rodiny, mezi které patří nepochybně rodiče a děti, dále funkce, které by měla rodina plnit, určitá životní pospolitost, různá práva a ustanovení, která se na ni vztahují atd. Co však z pohledu dítěte činí rodinu rodinou? Matějček zmiňuje tyto atributy, které by rodinná výchova měla plnit:

- Vzájemné uspokojování psychických potřeb dětí a jejich vychovatelů
- Trvalost a hloubka citových vztahů
- Společná budoucnost
- Společensví prostoru, času a prožitků
- Výchovná interakce
- Soužití a sdílení

1.1. Znaky současné rodiny

„My dnes můžeme říci, že rodina se mění, vstupují do ní jiné prvky, ale je to ten nejstabilnější společenský útvar, který byl, je a bude“.

Zdeněk Matějček

Rodina, tak jak ji známe dnes, prošla řadou změn, což je následek mnoha různých příčin, mezi které určitě můžeme zařadit změny ve společnosti, například čím dál tím větší

emancipaci žen, změny v oblasti ekonomiky, liberálnější přístup k otázkám sexu a sexuality, rostoucí rozvodovost a naopak klesající sňatečnost a mnoho dalších. Giddens (1999, s. 181) uvádí, že změny, které zapříčinily proměnu rodiny a manželství jsou většinou nevratné. Nelze tedy očekávat, že se například ženy přestanou věnovat své profesní kariéře a masově se navrátí ke své původní roli, tedy do domácnosti. Názory na sexuální vztahy též nebudou stejné, jako tomu bylo v minulosti. Domnívám se, že člověk dnešní doby má i mnohem více svobody. Může si zvolit, zda vstoupí do manželství nebo zůstane tzv. “single“, zda bude mít děti či je nebude mít vůbec. V tomto výčtu by se dalo pokračovat dále. Nicméně důležité je, že oproti dobám minulým se dnes člověk nemusí obávat, když se rozhodne pro některou z uvedených variant, že by jej společnost zavrhla. Je však pravdou, že i v minulosti existovali lidé, kteří tíhli spíše ke kariéernímu postupu, než k rodině a povinnostem s ní spojených. Jen to nebylo tolik viditelné, tak jako dnes. Dříve byla tendence jakoukoli sebemenší odlišnost od normy skrývat (MATĚJČEK, DYTRYCH 2002).

Lze také říci, že život v rodině s sebou vždy nesl konflikty a napětí různé intenzity. S postupujícím pokrokem, který proměnil strukturu společnosti a současný rodinný život, konflikty zesílily. Industrializace a urbanizace, kontrola plodnosti pomocí antikoncepce, nástup žen do pracovního procesu v průběhu druhé světové války i po ní – to všechno přispělo k narůstající rozvodovosti a proměně rolí a závazků, které na sebe manželé berou, a to jak ve způsobu komunikace, tak i v rozdělení rozhodovací pravomoci (TEYBER 2007, s. 8).

Špaňhelová (2010, s. 11-12) uvádí znaky, jimiž se vyznačuje dnešní rodina:

- Růst zaměstnanosti mužů i žen a prodloužení pobytu v pracovním procesu
- Růst vzdělanosti žen
- Stírání rozdílů mezi rolí muže a ženy
- Méně času, který rodiče tráví s dětmi
- Mnoho činností, které dříve rodina vykonávala sama, přechází pod instituce – jídelny, jesle, prádelny...
- Omezení vícegeneračních vztahů
- Stěhování obyvatel z venkova do měst či satelitních městeček
- Pokračující technický pokrok, čímž dochází k omezování mezilidských vztahů, především v oblasti vzájemné komunikace (například upřednostňování komunikace přes sociální sítě, skype či ostatní formy elektronické komunikace)
- Oslabení vlivu náboženství

Z pohledu sociálního pracovníka pak jako podstatný znak, respektive spíše trend v dnešní společnosti, vnímám značné rozšiřování práv dítěte a důraz na ochranu těchto práv.

1.2. Zásadní postavení rodiny v životě dítěte a ve společnosti

Rodina bývá zpravidla prvním prostředím, kam dítě vstupuje. Zde má "své lidi", kteří jej obklopují láskou a péčí, které tolik potřebuje. Fungující rodina tvoří jeden ze zásadních předpokladů pro zdravý vývoj dítěte a má pro něj nenahraditelný význam. Dle Matouška (2003, s. 9) představuje rodina prvotní a dosti závazný vzor společnosti, s jakým se dítě setkává. Předává mu své hodnoty, vzorce chování, předurčuje jeho vývoj a vztah k jiným lidem. Poskytuje také podporu. Dle Dunovského (1986, s. 9) má rodina při rozvoji socializace dítěte nezastupitelnou roli. Je průsečíkem života jedince a společnosti.

O tom, co dítěti rodina poskytuje lze přemýšlet i z hlediska jednotlivých členů, kteří rodinu tvoří. Co tedy pro dítě znamená, že má jak mámu, tak i tátu, co dítěti poskytuje jejich vzájemné soužití. Špaňhelová (2010, s. 17-28) podává výčet toho, co dítěti přináší matka a co naopak otec, dále oba rodiče dohromady, širší rodina a také, co přináší rodičům samo dítě:

- U matky autorka v první řadě uvádí dar přijetí dítěte, kdy matka většinou dítě přijímá ihned po narození, bez jakéhokoli omezení. Přijmout tedy v tomto případě znamená nedávat dítěti limity. Akceptovat jej i tehdy, když je dítě jiné než si matka představovala. Dále je to matčina láska k dítěti, která je spojena právě s přijetím. To znamená, že matka dítě miluje i tehdy, je – li například nemocné. Dalšími prvky, které matka do vztahu vnáší, je jistota, ochrana, vzájemná komunikace, příklad, jímž matka dítě učí model ženské role.
- U otce je výčet toho, co dítěti přináší, obdobný jako u matky. Lze však konstatovat, že role otce je poněkud odlišná od té matčiny. A to především v tom, že matka většinou s dítětem tráví více času, zatímco otec se spíše věnuje zaměstnání, aby zabezpečil rodinu po finanční stránce. Nicméně čas, který dítě s otcem prožije, je také velmi potřebný. Je důležité, aby dítě otce poznalo, prožilo s ním různé situace, vnímalo jeho jinakost, odlišný přístup k věcem atp. Z chování otce si dítě též bere příklad. Z jeho role si dítě formuje vzor pro svůj protějšek. Pro chlapce je zásadní, aby otce poznal a identifikoval se s tím, co otec činí nebo naopak si uvědomil, že takový být nechce. Dívka si pak podle otce vybírá, byť nevědomě svého budoucího partnera. Stejně jako matka, i otec poskytuje dítěti lásku a ochranu. Ochrana ze strany otce má však trochu širší rozměr, jelikož ji u něj můžeme vnímat jak ve vztahu k dítěti, tak i k celé rodině. S tím souvisí i rozhodnost, která by otcí měla pomoci právě při ochraně rodiny. Dítě by také otce mělo vnímat jako podporu a oporu matky. U otce je podstatná i

komunikace. Dovede totiž vysvětlit věci, kterým matka třeba nerozumí (například technické věci).

- Oba rodiče pak vzájemně dávají svým chováním dítěti příklad, a to především v tom, jak se k sobě chovají navzájem, jak řeší konflikty atp. Jsou tedy vzorem pro jeho další chování a fungování v budoucnu. Ve vztahu k dítěti je dále v rodičovském soužití důležitá jednota, láska a respekt.
- Širší rodina (prarodiče, tety, strýčkové atd.) přináší pocit pospolitosti, tedy pocit, že dítě a rodiče nejsou na některé věci sami. Přínosem širší rodiny je bezesporu i výměna zkušeností, zejména těch ze strany prarodičů. Vyprávění babiček a dědečků jsou mnohdy zdrojem velmi přínosných informací, které dítě může v budoucnu využít. Rodičům pak prarodiče mohou pomoci na chvíli si od dětí odpočinout. Tato pomoc spočívá například v hlídání dítěte.
- Dítě pak rodičům přináší radost, možnost se starat, příležitost zamyslet se a změnit názor, absenci nudy, nové postřehy, situace a myšlenky, pocit větší odpovědnosti, blízkosti a naplnění.

Z uvedeného lze odvodit, jak důležité místo v životě dítěte rodina má. Zejména rodiče hrají zásadní roli, a to nejen jednotlivě, ale i oba dohromady. Na druhou stranu je nutné poukázat na fakt, že rodina může poskytovat nejen jistotu, lásku, bezpečí, ale může se stát i zdrojem napětí a zoufalství (GIDDENS 1999, s. 174).

Postavení rodiny ve společnosti, respektive její význam v ní, dle mého názoru vystihuje definice, kterou v roce 2011 na setkání v Paříži pronesla Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj: *„rodiny jsou úhelným kamenem společnosti a plní důležitou roli v jejím ekonomickém a sociálním životě. Jsou pohonem vzájemné solidarity, poskytují svým členům identitu, lásku, péči, obživu a rozvoj a vytvářejí základní jednotku mnohých sítí sociálních vztahů.“*

Funkce (reprodukční, ekonomická, socializační...), které rodina ve společnosti plní, jsou v podstatě nezastupitelné. Za ideální stav je pokládáno, pokud se dítě narodí v úplné rodině, která o něho pečuje minimálně do doby jeho sociální a ekonomické zralosti (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s 4).

1.3. Manželství a nesezdané soužití

Manželství je společensky uznávaným typem svazku, uzavíraným na základě svobodné a dobrovolné volby mezi mužem a ženou. Jedná se o právní vztah a legislativní ukotvení

manželství stojí na principu monogamie, jakožto rovnoprávného vztahu mezi jedním mužem a jednou ženou. Vztah mezi manžely je považován za velmi blízký, kdy za bližší vztah je pokládán už jen vztah jedince ke své matce (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 50-52). Právní rámec manželství je upraven v druhé části z. č. 89/2012, Sb., Občanský zákoník (dále jen OZ). § 655 uvedeného zákona definuje pojem manželství, dále jeho podstatu a účel: „manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc“ § 655 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Zde je nutné dodat, že v tomto ustanovení nejsou dětmi myšleny pouze ty vlastní, ale děti obecně (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 4). Uzavřením manželství se stávají příbuznými nejen samotní partneři, ale i jejich rodiče a další pokrevní příbuzní z jejich orientačních rodin (GIDDENS 1999, s. 156).

Manželství zaniká, stejně jako vzniká, tedy způsobem, který stanoví zákon, konkrétně z. č. 89/2012 Sb., OZ. Za života obou manželů může o zrušení manželství rozhodnout pouze soud (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 52).

Za jinou formu soužití oproti manželství je mimo jiné považován i vztah mezi mužem a ženou, kteří neuzavřeli sňatek, ale i přesto spolu žijí a společně hradí své potřeby. Tento poměr bývá nazýván jako vztah mezi druhem a družkou nebo jako nesezdané soužití. Lze se však setkat i s označením faktické manželství, popřípadě konkubinát. Poměry nesezdaných párů OZ neupravuje, nicméně zohledňuje je v souvislosti s výživným a dalšími majetkovými právy neprovdané ženy (§920). S nesezdanými páry je počítáno i v jiných právních předpisech mezi něž patří například z. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 3-4).

V právním řádu České republiky (ČR) nenajdeme legální definici pojmu rodina. Lze však říci, že za rodinu bývá považován zejména svazek založený manželstvím (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 163). Nicméně v právech dítěte narozeného v manželství nebo mimo ně nejsou žádné rozdíly (čl. 32 odst. 3 z. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod).

2. RODINA A ROZVOD MANŽELSTVÍ

Rozvod je jediným legálním způsobem, jak ukončit manželství za života obou manželů (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 116).

Rozvod manželství je obecně považován za velmi složité životní období jak pro samotné manžele, tak i pro jejich nejbližší okolí. Ať už jde o rozvod, kde se manželé rozcházejí jako přátelé nebo naopak, kde jde o typický destruktivní rozchod (vleklé spory, vzájemná nenávisť atp.), tak vždy se jedná o zátěž a ztrátu. Míra této zátěže samozřejmě závisí na tom, jak rozvod probíhá. Novák (2012, s. 52) upozorňuje na možné porovnání míry stresu spojeným s rozvodem s dalšími životními událostmi, přičemž uvádí tabulku Holmese a Raheho z roku 1967, dle které je maximální stres dán úmrtím partnera (100 bodů) a hned poté následuje rozvod (73 bodů). Závažná reakce pak může nastat v případě, že jedinec v jednom roce nasbírání 300 bodů a více.

Rozvod má vliv na mnoho oblastí fungování rodiny. Obvykle dochází ke změnám v ekonomické situaci dospělých, jelikož do rozvodu byly na vedení domácnosti, respektive na úhradu nákladů s ní spojených, oba manželé. Vedení oddělených domácností je logicky dražší. V případě, že jeden z partnerů má výrazně nižší příjem, popřípadě vůbec žádný, pak se tento obvykle dostává do velmi tíživé finanční situace. Pokud se jedná o manželství či nesezdané páry s dětmi tak je situace ještě obtížnější. Rodiči, který nemá dítě v péči, je sice uloženo hradit výživné na toto dítě, nicméně tato částka obvykle nedosahuje výše příspěvků na provoz domácnosti, jakou rodič přispíval za dob trvání společné domácnosti. Výše výživného v některých případech nepokryje ani skutečné potřeby dítěte, nehledě na to, že je velmi často problematické výživné od rodiče vymoci. Rodič, který má dítě v péči (obvykle matka), je pak nucen docházet do více zaměstnání, což je obvykle velmi obtížné skloubit s péčí o dítě (MATOUŠEK a kol. 2013, s. 362).

2.1. Legislativní ukotvení rozvodu a typy rozvodů

Rozvod manželství upravuje z. č. 89/2012 Sb., OZ, konkrétně § 755 a následující. Procesní úprava je pak zahrnuta v z. č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen zákon o ZŘS). Důvodem pro rozvod je pak tzv. kvalifikovaný rozvrat: „*manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení*“ (§ 755 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

Povinnost soudu zjišťovat existenci rozvratu manželství a jeho příčiny je zakotvena v § 756 z. č. 89/2012 Sb., OZ. Zjišťování příčin rozvratu je v praxi označováno jako sporný rozvod. Typickou příčinou rozvratu stále zůstává „neshoda zájmů a povah“, popřípadě „nevěra“. Ke zjišťování příčin rozvratu je nutné uvést, že se v žádném případě nejedná o zjišťování viny každého z manželů na jejich rozvodu (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 454-455). Soud má kromě povinnosti zjišťování existence a příčin rozvratu, také ještě další povinnost, vést manželé k odstranění příčin rozvratu a usilovat o jejich smír (§ 389 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS).

Protikladem ke spornému rozvodu je rozvod bez zjišťování příčin rozvratu, označovaný též jako smluvený rozvod. Z logiky věci vyplývá, že v případě, kdy manželé zvolí tuto variantu rozvodu, pak jsou na všem dohodnuti a s rozvodem oba souhlasí. Tato úprava rozvodu byla do právní praxe v ČR zavedena tzv. velkou novelou zákona o rodině (dále jen ZOR) v roce 1998 (z. č. 91/1998 Sb., zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., ZOR), která měla za úkol poskytnout komplexní řešení právních následků spojených s rozvodem. Smluvený rozvod upravuje § 757 z. č. 89/2012 Sb., OZ. a lze jej uskutečnit pouze na základě splnění několika podmínek, přičemž základní podmínkou je shodná vůle obou manželů dosáhnout rozvodu. Dalším předpokladem je pak délka trvání manželství, kdy je vyžadováno, aby manželství trvalo nejméně jeden rok. Účelem této podmínky je snaha předejít neuváženým sňatkům, ale i neuvážených rozvodů. Mezi další předpoklady smluveného rozvodu patří absence spolužití manželů, která je delší než šest měsíců, dále dohoda o poměrech k nezletilému dítěti a smluvní vypořádání, které obsahuje dohodu o úpravě majetkových poměrů manželů, dohodu o úpravě bydlení a dohodu o výživném rozvedeného manžela. Podstatné je, že uvedené podmínky musí být splněny kumulativně. Důsledkem nesplnění některého z předpokladů znamená úpravu rozvodu dle § 755 ve spojení s § 756, tedy zjišťování existence a příčin rozvratu (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 456-459, § 757 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

Zákon uvádí dva důvody, kdy manželství nebude rozvedeno, ačkoli je soužití rozvráceno. Jedná se o tzv. tvrdostní klauzule, kdy první z nich je ve prospěch dítěte a druhá ve prospěch manžela (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 446 – 451). Tvrdostní klauzule ve prospěch dítěte bude blíže rozvedena ve čtvrté kapitole. Tvrdostní klauzule ve prospěch manžela je zakotvena v § 755 odst. 2 písm. b, z. č. 89/2012 Sb. OZ, tedy manželství nemůže být rozvedeno, jestliže by rozvod byl v rozporu „*se zájmem manžela, který se na rozvratu porušením manželských povinností převážně nepodílel a*

kterému by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma s tím, že mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, ledaže manželé spolu již nežijí alespoň po dobu tří let“. Aby se mohla tvrdostní klauzule uplatnit je třeba, aby byly shora uvedené podmínky naplněny kumulativně. Důvodem pro její uplatnění může být například závislost na péči manžela z důvodu závažného onemocnění. Nicméně tvrdostní klauzule je ochranou pouze dočasnou, jelikož její doba trvání je maximálně tři roky.

Pro manželství, ze kterých se narodily nezletilé děti, existuje ještě jedna zásadní podmínka, aby mohlo dojít k rozvodu. Dokud totiž nejsou upraveny poměry k nezletilým dětem, nelze manželství rozvést. Dále je nutné zmínit, že řízení o rozvodu manželství a o úpravě poměrů k nezletilým dětem jsou dvě samostatná řízení. K oddělení těchto řízení došlo již zmiňovanou novelou zákona o rodině z roku 1998 (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESPHALOVÁ a kol. 2014, s. 453).

2.2. Rozvod a jeho vliv na okolí rodiny

Výše bylo uvedeno, že při rozvodu nebo rozchodu často nefigurují pouze jeho přímí účastníci, tedy manželé či partneři a jejich děti. Nezřídka jsou totiž do celé situace vtahováni i členové širší rodiny a přátelé, mnohdy aniž by o to sami stáli. Členy širší rodiny jsou zde myšleni zejména prarodiče, respektive rodiče manželů. Matějček (1992, s. 96, 100) uvádí, že se rozvod v některých případech dotýká prarodičů více než samotných rodičů, jelikož mohou krach manželství svých dětí považovat za určitý náznak neúspěšnosti vlastního rodičovství, popřípadě se mohou obávat ztráty vnoučat, což je dle mého názoru nejčastější motiv, na základě kterého se zapojí do rozvodových sporů. Matějček považuje prarodiče za velmi významné činitele v rodině, což je logické vzhledem k tomu, že jsou považováni (nebo se považují) za ty zkušenější a mají tendenci předávat tyto zkušenosti dál.

V praxi se lze mnohdy setkat s tím, že kromě rodičů docházejí k pracovníkům pomáhajících profesí i prarodiče, tedy rodiče manželů a snaží se přispět k rychlému vyřešení případu. Je logické, že rodiče budou ve většině případů stát na straně svých potomků a stěžovat si tak spíše na jejich protějšky. Matějček (1992, s. 100) poukazuje na fakt, že citový vztah ke svému dítěti často prarodičům zastírá objektivní náhled na rodinnou situaci. Nicméně není ani výjimkou, že se přikloní i na stranu své snachy či zetě. Pokud to vezmeme z pohledu rodičů, pak je dle Matějčka (1992, s. 99) charakteristické to, že žena si většinou stěžuje na manželovy rodiče a muž zase na rodiče ženy.

Prarodiče většinou přicházejí s tím, že se snaží svému dítěti pomoci. V řadě návrhů manželů - rodičů, které se u soudu objeví, jsou mnohdy rodiči navrhovány jako důkazy výsledků prarodičů či dokonce známých rodičů.

Špaňhelová (2010, s. 151-152) také vyzdvihuje důležitost prarodičů v tomto období, nicméně zároveň poukazuje i na určitá rizika zejména ve vztahu k vnoučeti. Prarodiče jsou mnohdy zaskočeni tím, že se jejich dítě rozvádí. Jsou zklamaní, mnohdy se objevuje pocit sebeobviňování, že snad selhali ve výchově apod. Své pocity prarodiče často vyjadřují před vnoučetem, jak verbálně, tak i neverbálně (například povzdechem), ačkoli by tak činit neměli. Tyto pocity by měli svěřit především svým dětem, nikoli vnoučeti, které celé situaci často nerozumí.

Prarodiče mohou plnit i roli jakéhosi prostředníka mezi znesvářenými rodiči, kteří spolu nejsou schopni komunikovat. V důsledku to může znamenat například to, že předávání dítěte mezi rodiči probíhá právě skrze prarodiče, případně další rodinné příslušníky, a to včetně domluvy termínu styku. Matoušek (2003, s. 135) uvádí, že všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí, rodiče partnera a děti stálou přítomnost jednoho z rodičů. Domnívám se však, že mnohé často ztrácejí i členové širší rodiny, v tomto případě opět zejména prarodiče. Rodiče totiž před dítětem neočerňují pouze jeden druhého, ale nevybíravým způsobem hovoří mnohdy i o širší rodině druhého rodiče. Rodiče se často snaží zabránit nejen styku s druhým rodičem, ale i s prarodiči a dalšími příbuznými z jeho strany. Dle Matějčka a Dytrycha (2002, s. 51) není těžké vzhledem k velké sugestibilitě dětí zkreslit například vzpomínky na dědečka a babičku. Na tzv. orgán sociálně – právní ochrany dětí (pojmem bude blíže vysvětlen ve třetí kapitole) se pak obracují nejen rodiče, ale i prarodiče s tím, že jim je bráněno ve styku s vnoučaty. Prarodiče tak často přicházejí o radost, kterou pro ně vnoučata bezesporu jsou a děti o podporu, kterou jim babička s dědečkem v tomto náročném období mohou poskytnout.

2.3. Rozvod či rozchod rodičů a jeho vliv na dítě

Jestliže vše v rodině dobře funguje, pak rodiče zvládnou uspokojit základní psychické potřeby dítěte zcela přirozeně – činí jeho svět smysluplným, dodávají mu dostatek vývojových podnětů a pocit životní jistoty, dále vědomí otevřené budoucnosti i vědomí vlastní společenské hodnoty (DUNOVSKÝ a kol. 1999, s. 214). Aby mohl jedinec prožívat šťastné dětství, je třeba, aby byly uspokojovány jeho potřeby. Kromě psychických potřeb existují ještě potřeby biologické (výživa, oblečení, hygiena atd.), vývojové (proměňují se

v závislosti na růstu a vývoji dítěte) a sociální (například potřeba někam patřit a být milován). Spory mezi rodiči však mohou saturaci těchto potřeb dětí ohrozit. Děti totiž procházejí krizí společně s rodiči. A rodiče mnohdy opomínají fakt, že děti potřebují pro svůj bezproblémový vývoj to, co potřebovaly i předtím – tedy emoční základnu ve vztahu s rodiči a jejich ochranu. Pro dítě je i nadále zásadní, aby mělo matku i otce, kteří jej milují. Přeje si, aby mohlo mít své rodiče pořád stejně rádo, tak jako předtím. Ne aby si muselo vybírat koho má raději (MPSV a kol. autorů, 2012 s. 11, 14). Velmi problematické je, že téměř nikdy se nepodaří dítě od těchto sporů uchránit. Mnohdy se tak dostává do situace konfliktu loajalít vůči jeho nejdůležitějším osobám, což se může negativně odrazit na jeho vývoji (např. MATOUŠEK a kol. 2005, s. 65).

Ve společnosti obvykle převládá názor, že rozvod musí mít pro děti nutně nepříznivé důsledky. Dokonce u některých jedinců, můžeme mnohdy slyšet, že se obávají uzavření sňatku mj. i proto, že se jejich rodiče rozvedli. Domnívají se totiž, že i to jejich manželství by mohlo být předurčeno ke krachu. Je nutné konstatovat, že ani jedno z těchto přesvědčení nelze stoprocentně potvrdit. Dle Nováka (2012, s. 10) tedy není pravda, že dítě, jemuž se rozvedli rodiče, musí být nutně předurčeno například k dráze duševně nemocného či narkomana. Též nelze říci, že manželství jedince z rozvedené rodiny také skončí rozvodem. Amato (1994, s. 143) však poukazuje na to, že dospělí, kteří zažili rozvod rodičů, ve srovnání s dospělými, kteří vyrůstali v úplných stabilních rodinách, vykazují horší výsledky v různých sociologických, socioekonomických a mezilidských ukazatelích. Nicméně celkové rozdíly mezi skupinami jedinců z rozvedených a úplných rodin jsou malé, ale se značně rozdílnými reakcemi dětí na rozvod. Možný negativní vliv rozvodu v dospělosti nelze podceňovat, bereme-li v úvahu fakt, že si jedinec ze své orientační rodiny přináší různé vzorce chování.

Vzhledem k vysoké rozvodovosti lze tedy předpokládat, že se vyskytuje zvýšené procento dětí, které je tímto jevem, jenž někteří autoři považují za projev sociální patologie (na toto poukazuje například MATĚJČEK a DYTRYCH 2002, s. 39), potencionálně ohrožené. Rozpad rodiny způsobený rozvodem či rozchodem rodičů je pro dítě nepochybně těžkou životní situací, před kterou je nějakým způsobem postaveno. Nemá na vybranou, musí tuto skutečnost přijmout a nějak se s ní smířit (ŠPAŇHELOVÁ 2010, s. 9). To, jak se dítě s touto náročnou etapou života vyrovná, záleží na mnoha faktorech. Novák (2012, s. 97) v tomto ohledu odkazuje na závěry Vojtěcha Trnky z let 1959 – 1960, z nichž vzešlo, že děti nejvíce trpí rozvodem, jestliže:

- jsou manipulovány proti některému z rodičů

- jsou přítomny násilí mezi rodiči
- i po rozvodu žijí v jednom bytě s oběma vzájemně se nenávidějícími rodiči
- je vztah rodičů vůči dětem nevyrovnaný, tj. když jednou o děti až přehnaně pečují, podruhé jsou lhostejní, jindy zas používají nadměrné trestání
- nemají ve svém okolí žádnou podporu

Dle Nováka se tyto závěry od té doby téměř nezměnily. Teyber (2007, s. 12) pak uvádí další dva velmi důležité faktory ovlivňující adaptaci dětí, a to (1) *množství konfliktů probíhajících v přítomnosti dítěte* a (2) *kvalita rodičovství a výchovné kompetence*. Amato (1994, s. 143) pak ke shora uvedeným faktorům ještě řadí množství a kvalitu styku s rodičem, který nemá dítě v péči, stupeň ekonomického strádání a celkové množství stresujících jevů, které rozvod provází. Novák (2012, s. 97) pak dále odkazuje na dalšího klasického autora, a to na prof. Matějčka, který se ve svých výzkumech zaměřoval na vliv rozvodu na děti s ohledem na jejich věk a pohlaví. Nejhuře se tedy adaptují děti v období puberty. Chlapci jsou častěji smutnější, popř. se vyskytují neurotické projevy nebo různé poruchy chování. Mívají též více obtíží s přijetím nového partnera matky. U dívek bývá tendence proti rozvodu bojovat. Lze říci, že i úplně malých dětí je možné pozorovat reakci na konflikty mezi rodiči. Ačkoli dítě kolikrát ještě nemluví, dokáže vyjádřit nelibost například pláčem. U školních dětí pak může dojít ke zhoršení prospěchu, vyskytuje se i regresivní chování, noční můry apod.

V praxi, respektive hlavně mezi rodiči, se lze setkat s otázkou, zda udržovat manželství jen kvůli dětem nebo i ze strany soudu může padnout otázka, zda není rozvod v rozporu se zájmy dítěte. Na tuto otázku je však velmi těžké odpovědět, jelikož v zájmu dítěte je, aby vyrůstalo v úplné rodině a vychovávalo ho oba dva rodiče. Zároveň lze ale říci, že rozvod může být ve většině případů východiskem. Dle MPSV a kol. autorů (2012, s. 24) se jedná právě o ty případy, kdy manželství či partnerství jsou již tak mučivá, že rozchod je pro všechny vysvobozením a úlevou. Pro dítě se tak jedná o příležitost, jak se dostat do klidného prostředí bez hádek rodičů. Nicméně nelze opomenout již zmiňovaný fakt, že rozvodem či rozchodem konflikty mezi rodiči mnohdy nekončí a dítě je pak i nadále vystavováno zátěži. Elliot a Place (2002, s. 101) uvádějí, že spory mezi rodiči, které pokračují dále, mnohdy i dlouhou dobu po rozvodu, škodí dítěti mnohem více, než samotný rozchod rodičů.

Je tedy zřejmé, že rozvod či rozchod rodičů, je pro dítě především obdobím změn a jistě i ztrát. Často se musí stěhovat, měnit školu a kamarády. Dítě bylo zvyklé na každodenní přítomnost obou rodičů a najednou jednoho z nich vídá třeba jen několik málo dní v měsíci

nebo i vůbec. Dítě většinou nechápe, proč to takto je. A ne vždy se mu dostane tolik potřebného vysvětlení. Může se cítit i odpovědné za rozchod rodičů. Další obtíže většinou nastávají v přijetí nového partnera rodiče, popř. i dětí tohoto partnera. Z výše uvedeného vyplývá, že mnohdy je na dítě změn až příliš mnoho. Je proto důležité, aby byl k dítěti zaujat citlivý přístup, zejména k jeho pocitům a potřebám. S dítětem je o nastalé situaci třeba hovořit vzhledem k jeho vývojovým a rozumovým schopnostem.

2.4. Specifika práce s rodinou v rozvodu

Je třeba si uvědomit, že práce s rodinami v tomto období není snadnou záležitostí. Rozpad rodiny je většinou spojen s velkým množstvím emocí. A jak bylo výše uvedeno, nejedná se o jednorázovou záležitost. Probíhá v několika etapách a může trvat klidně několik let. Manželé či partneři mohou být zaslepeni nenávisť vůči sobě navzájem. Jestliže se z manželství či partnerství narodilo dítě, pak se při rozvodu či rozchodu rodičů často stává velmi účinnou zbraní, s cílem, co nejvíce uškodit druhé straně. Spolupráce s rodiči v tomto období je obtížná zejména proto, že spolu nejsou mnohdy schopni normálně komunikovat a vzájemně se napadají. Často se snaží získat spojence, který bude na jejich straně. Mnohdy jej hledají i ve svém dítěti. Dle Matouška a kol. (2005, s. 68) však bývají přirozeným spojencem většinou členové původní rodiny klienta. Není výjimkou, když se jeden rodič nebo i oba snaží získat na svou stranu i pomáhajícího pracovníka, jakožto odborníka v dané oblasti. V tomto ohledu je třeba vymezit roli pracovníka vůči oběma rodičům jako neutrální. Spojencem se ale klientovi může stát jiný odborník, a to zejména právní zástupce, kterého si klient může najmout. Ten má přímo v popisu své práce hájit jeho zájmy.

V sociální práci s rodinou mají zásadní postavení především sociální pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Dle Matouška a kol.(2005, s. 50) je to dokonce jejich prvotní odpovědnost. Sociální pracovníci OSPOD jsou mnohdy prvními profesionály, kteří se s rodinou před rozvodem či rozchodem rodičů setkávají a pracují s ní.

3. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

Sociálně – právní ochrana dětí (dále jen SPOD) je především upravena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o SPOD). V České republice spadá SPOD do oblasti veřejného práva. Rozumí se jí zejména zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, identitu, péči rodičů, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zároveň obsahuje i ochranu dítěte před jakýmkoliv násilím, tedy jak psychickým, tak i fyzickým, dále ochranu před zanedbáváním, zneužíváním či vykořisťováním. Jedná se tedy o soubor různých opatření a nástrojů, které je třeba užít včas, vhodně a účelně tak, aby to bylo vždy v souladu s nejlepším zájmem a blahem dítěte. Nejlepší zájem a blaho dítěte je základním principem a předpokladem pro poskytování sociálně – právní ochrany (dále jen SPO). Důraz je kladen především na preventivní působení na rodinné vztahy. Pokud jsou tyto zasaženy, pak je zde prostor pro působení veřejné moci, tedy například ze strany SPOD. Kromě shora uvedeného zákon o SPO zdůrazňuje i sanaci rodiny, jakožto další důležitý princip SPOD. Úkolem OSPOD je totiž i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zajištění náhradního rodinného prostředí dětem, které nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině (NOVOTNÁ, BURDOVÁ, RIEDLOVÁ JURKOVÁ 2014, s. 9-11, 25).

Pro účely SPO se dítětem rozumí osoba nezletilá, tj. mladší osmnácti let (§ 2 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD). Zvýšenou pozornost věnuje OSPOD zejména dětem uvedeným v § 6 písm. a - h, zákona o SPO, „*pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí*“. Mezi ohrožené děti dle § 6 patří například děti, jejichž rodiče zemřeli, nebo neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, popřípadě nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti atp. Je třeba říci, že okruh dětí, které jsou dle tohoto zákona považovány za ohrožené, je pouze názorný. Ohrožujících situací, vlivů a jevů pro děti je samozřejmě daleko více. V okruhu ohrožených dětí tak nelze opomenout například ani děti, jejichž rodiče se rozcházejí a vědomě i nevědomě je vtahují do svých sporů, a to i přesto, že nejsou uvedeny ve zmíněném § 6 (NOVOTNÁ, BURDOVÁ, RIEDLOVÁ JURKOVÁ 2014, s. 41). OSPOD má ze zákona povinnost pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a rodiny, zejména kvůli posouzení, zda se jedná o dítě dle § 6 zákona o SPOD. Na základě vyhodnocení je dále povinen vypracovat individuální plán ochrany dítěte (dále jen IPOD), ve kterém vymezí příčiny ohrožení dítěte, určí opatření zajištění ochrany dítěte atd. IPOD musí být vypracován nejpozději do 1 měsíce od počátku

doby poskytování SPO (§ 10 odst. 3 písm. c, d, § 10 odst. 5 písm. b z. č. 359/1999 Sb., o SPOD).

3.1. Nejlepší zájem dítěte

Již výše bylo uvedeno, že zájem a blaho dítěte je základním principem při poskytování SPO. Kromě SPOD je zájem dítěte předním hlediskem i dalších subjektů, které řeší problematiku týkající se dětí. Zájem dítěte je vždy upřednostňován před zájmy rodičů, rodiny, jiných osob, institucí a státu. (NOVOTNÁ, BURDOVÁ, RIEDLOVÁ JURKOVÁ 2014, s. 37).

Zájem dítěte se objevuje v řadě právních předpisů, přičemž nikde není přesně vymezeno, co se tímto pojmem rozumí. Patrně ani nelze vytvořit jeho obecně závaznou definici, jelikož je užíván v různých souvislostech (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 18-19). Též je dle mého názoru třeba brát v úvahu individualitu každého dítěte, jelikož co je v zájmu jednoho dítěte, nemusí být nutně v zájmu druhého. Je tedy třeba individuálního posuzování každého případu.

Obecně lze říci, že nejlepším zájmem dítěte je, aby vyrůstalo v úplné fungující rodině, která bude plně saturovat jeho potřeby a bude pro něj představovat zázemí skýtající lásku a bezpečí.

3.2. Orgány SPO

Výkon SPO zajišťují orgány uvedené v § 4 odst. 1 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD, jsou jimi:

- a) *krajské úřady*
- b) *obecní úřady obcí s rozšířenou působností*
- c) *obecní úřady a újezdní úřady*
- d) *Ministerstvo práce a sociálních věcí*
- e) *Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí*
- f) *Úřad práce ČR - krajské pobočky a pobočka pro hl. m. Prahu*

V zákoně je rovněž uvedeno, kdo dále zajišťuje SPO, kromě shora jmenovaných orgánů (§ 4 odst. 2 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD):

- a) *obce v samostatné působnosti*

- b) kraje v samostatné působnosti*
- c) komise pro SPO*
- d) další právnické a fyzické osoby, jsou – li výkonem SPO přímo pověřeny*

Z hlediska působnosti, v rámci faktického výkonu SPO, mají nejdůležitější roli obecní úřady obcí s rozšířenou působností (dále jen OÚORP), jelikož přijímají všechna podstatná opatření (napomenutí, nařízení úředního dohledu, uložení povinnosti rodičům nebo dítěti využít odbornou poradenskou pomoc atp.), vedou evidenci dětí, které byly shledány jako ohrožené, zároveň vedou jejich spisovou dokumentaci. Zásadní je pak především pravomoc OÚORP u tzv. návrhových opatření, na základě kterých může daný pracovník podat k soudu návrh například na nařízení ústavní výchovy (MOTEJL 2007, s. 37, §12, 13, 14 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD).

3.3. Legislativní ukotvení ochrany dítěte v ČR

Nejprve je nutné říci, že ochrana dítěte je širším pojmem než SPOD. Dle MPSV.CZ (2013) v sobě ochrana dítěte obsahuje ochranu obsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte. Práva a zájem dítěte jsou tak logicky zahrnuty v řadě právních dokumentů v mnoha právních odvětvích, což v důsledku znamená, že se s ochranou dítěte setkáváme například v dokumentech v oblasti trestní, školské, daňové, zdravotní, rodinněprávní atp. Ochranu dítěte tedy nelze obsáhnout pouze do jediného právního předpisu a její realizaci přenechat jedinému subjektu. Také je důležité zmínit to, že právní předpisy, které v sobě zahrnují ochranu dítěte, jsou různé právní síly. To znamená, že ochranu dítěte nalezneme ve všech pramenech práva – od ústavních zákonů, přes mezinárodní smlouvy až po podzákoné právní předpisy.

Sociálně – právní ochranu dětí upravuje, jak již bylo shora uvedeno zejména zákon o SPOD. V tomto zákoně je výslovně uvedeno, co představuje pojem sociálně – právní ochrana, dále upravuje ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte ze strany státu, vymezuje okruh ohrožených dětí, práva a povinnosti orgánů sociálně-právní ochrany, opatření na ochranu zájmu dítěte atp. (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 33; § 1, 5, 6, 12, 13 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD).

Zákon o SPOD, kromě shora uvedeného zdůrazňuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které rovněž upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dětí. Lze

konstatovat, že tento předpis obsahuje pouze zlomek opatření týkajících se ochrany dětí a další z nich upravují jiné právní předpisy, jejichž využití zákon o SPOD nevylučuje.

Mezi další právní předpisy, které se zaměřují na ochranu dítěte a se kterými se sociální pracovník při výkonu sociálně-právní ochrany setkává, patří zejména:

- z. č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OZ)
- z. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (OSŘ)
- z. č. 292/2013 Sb., o ZŘS
- z. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů
- z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů
- z. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- z. č. 500/2004 Sb. správní řád, ve znění pozdějších předpisů (SŘ)

Mezi důležité právní předpisy týkající se ochrany dítěte a rodiny řadíme i Listinu základních práv a svobod /z. č. 2/1993 Sb./, patřící do ústavního pořádku ČR. Této oblasti se věnuje konkrétně v čl. 32, kde je výslovně uvedeno, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona, dětem a mladistvým je zaručena zvláštní ochrana, dále že děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva atd.

Ochrana dítěte je součástí rodinného práva, které však v posledních dvou letech prošlo poměrně zásadními změnami. Za nejdůležitější změnu lze považovat přijetí z. č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, který nabytí účinnosti 1. 1. 2014. Z. č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen ZOR), který původně upravoval rodinné právo, byl nabytím účinnosti OZ zrušen a rodinné právo tak bylo začleněno do OZ.

Z hlediska rodinného práva s sebou přijetí OZ přineslo změny zejména v oblasti náhradní rodinné péče. Další podstatnou změnou je stanovení hranice, kdy se má za to, že dítě starší dvanácti let je schopno formulovat a vyjádřit svůj názor (z. č. 89/2012 Sb., OZ § 867 odst. 2).

3.3.1. Mezinárodní úprava ochrany dětí

Česká republika je kromě vnitrostátních předpisů vázána řadou mezinárodně právních dokumentů, které je povinna implementovat do svého právního systému. Tato povinnost je zakotvena v Ústavě ČR, konkrétně v čl. 10, kde je uvedeno, že „vyhlášené mezinárodní

smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu. V případě, že zákon stanoví nic jiného než mezinárodní smlouva, pak se dle stejného článku v Ústavě použije mezinárodní smlouva.

Z mezinárodních smluv má zásadní postavení především Úmluva o právech dítěte, která byla přijata Valným shromážděním v roce 1989 (publikována jako sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.). Úmluva doplňuje ostatní mezinárodní dokumenty vztahující se k lidským právům a práva dítěte jsou v ní rozdělena do čtyř základních skupin (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 29, 30):

- práva ochranná,
- práva směřující k zabezpečení blaha dítěte,
- práva směřující k osvobození dítěte, dávající dětem stejná práva jako dospělým,
- práva dítěte ve vztahu k rodičům, pokud jde o sebeurčení dítěte, jeho samostatnost v rozhodování.

Mezinárodních právních předpisů, kterými je ČR vázána existuje ještě celá řada, patří mezi ně např.:

- sdělení MZV č. 43/2000 Sb.m.s., Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení
- sdělení MZV č. 34/1998 Sb., Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí
- sdělení MZV č. 91/2005 Sb.m.s., Úmluva o styku s dětmi
- různé směrnice Evropských společenství a další

4. OSPOD V SOUVISLOSTI S ROZVODOVOU PROBLEMATIKOU

Lze říci, že rozvodová problematika, kterou provází celá řada jevů, zastupuje v agendě pracovníka OSPOD poměrně velkou část. Pracovník přichází do styku, jak s případy, kdy se rodiče dítěte rozcházejí v dobrém, ale i s těmi, kdy rodiče vedou vleklé spory o dítě (kdo jej bude mít v péči, stýkání s rodiči či dalšími blízkými osobami), o výživné (nehrazení výživného), majetek a další. Domnívám se, že větší část bohužel tvoří varianta druhá. Je nutné dodat, že tyto spory mohou být i letité a tím, kdo vše odnáší nejvíce, jsou právě děti. Dané případy bývají často velmi náročné, a to jak z hlediska práce s rodinou, tak i z hlediska času. Náročnost je dána spíše konflikty rozcházejících se rodičů, než mírou ohrožení dítěte, jelikož rodiče často přenáší zodpovědnost na OSPOD a po sociálních pracovnících požadují, aby činili to, co nespadá do jejich kompetence. Rodiče mnohdy nejsou schopni akceptovat fakt, že ačkoli jejich vztah skončil, zůstávají i nadále rodiči společného dítěte, které pro svůj zdárný vývoj potřebuje a zároveň má právo na výchovu jak matky, tak i otce. K dosažení svého cíle jsou rodiče mnohdy schopni čehokoli a dítě je velmi účinným prostředkem, jak tohoto cíle dosáhnout. Tudíž popouzení dítěte proti rodiči ze strany druhého, očerňování rodiče před dítětem, manipulace dítěte, bránění ve styku, nehrazení výživného a mnoho dalšího, není na OSPOD bohužel ničím neobvyklým. Uvedený výčet je pouze názorný. Cílem této práce není popsat, které jevy se vyskytují v rámci rodičovských sporů. Podrobněji jsem se jim věnovala v bakalářské práci (manipulace s dítětem, očerňování rodiče atp.). Tato kapitola je zaměřená na legislativní ukotvení problematiky, ochranu dítěte a na OSPOD v souvislosti s rozvodovou problematikou, tedy postavení tohoto orgánu v rozvodových sporech o dítě a jeho činnost.

4.1. Postavení OSPOD před soudem a ochrana dítěte v souvislosti s rozvodovou problematikou

V praxi prakticky nelze rodiče nutit k tomu, aby spolu setrvali a nerozváděli se, popřípadě se nerozcházel. Dočasně by tak šlo učinit na základě zmíněné tvrdostní klauzule, avšak toto opatření není trvalým řešením. Dítě tak není možné před samotným rozvodem či rozchodem rodičů uchránit, nicméně v souvislosti s těmito jevy a jeho důsledky je třeba dítěti ochranu poskytnout. Ke zvýšení ochrany v tomto směru velmi významně přispěla shora uvedená novela ZOR z roku 1998. Při rozvodu rodičů má ochrana dítěte dva aspekty, které byly v ZOR upraveny v § 24 a 25 (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ 2006, s. 126). Z. č. 89/2012 Sb. OZ tuto koncepci ZOR převzal a začlenil ji do již výše zmiňovaného § 755 odst.

2 písm. a (tzv. tvrdostní klauzule ve prospěch dítěte), který uvádí: „*Přesto, že je soužití manželů rozvráceno, nemůže být rozvedeno, byl – li by rozvod v rozporu se zájmem dítěte manželů, které nenabylo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravě poměrů k dítěti na dobu po rozvodu*“. Jako důvod pro využití tohoto opatření si lze představit, stejně jako u tvrdostní klauzule ve prospěch manžela, například závažnou nemoc dítěte. K tomuto je však nutné říci, že jsem se ve své praxi dosud neseťkala s tím, že by soud manželství z tohoto důvodu nerozvedl, popř. že by některý z účastníků o toto usiloval. Dále lze konstatovat, že je obecně rodičům doporučováno, aby v manželství nesetrvávali jen kvůli dítěti, jelikož se má za to, že pokud by dítě dlouhodobě vyrůstalo v konfliktním prostředí, může se to velmi negativně odrazit na jeho vývoji.

Druhým aspektem ochrany je dle Hrušákové a Králíčkové (2006, s. 126) výše zmíněné oddělení řízení o rozvodu manželství a řízení ve věci péče o nezletilé děti. OZ zde opět převzal úpravu ze ZOR a začlenil ji do § 755 odst. 3: „*Mají – li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů*“. Důvodem oddělení těchto dvou řízení je zamezení vleklým sporům o děti po pravomocném rozhodnutí o rozvodu manželství (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1014). Lze však říci, že v mnoha případech spory mezi rodiči pokračují dále i po rozvodu.

Dalším prvkem ochrany dítěte v souvislosti s rozvodovou problematikou je ustanovení tzv. kolizního opatrovníka. OZ zná hned několik druhů opatrovnictví, jako například opatrovník pro správu jmění dítěte atp. (§ 948 a násl. z. č. 89/2012 Sb., OZ). Kolizní opatrovník, jak již z názvu vyplývá, je dítěti soudem ustanoven tehdy, jestliže by mohlo dojít **ke kolizi zájmů** mezi rodiči a dítětem nebo dětmi týchž rodičů (§ 892 odst. 2 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Přičemž existence kolize zájmů není vyžadována, stačí pouze fakt, že by ke kolizi mohlo dojít, tedy pouhá hrozba kolize vyžaduje ustanovení kolizního opatrovníka. Funkci opatrovníka nezletilého zpravidla vykonává soudem jmenovaný OSPOD (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 970 – 971, § 466, 469 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS). Jeho hlavní úlohou je chránit práva a zájmy dítěte a v rámci řízení u soudu. Je tedy povinen vystupovat tak, aby to bylo v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Sociální pracovník OSPOD ve funkci kolizního opatrovníka hraje zejména u vleklých rodičovských sporů velmi významnou roli. S jeho postavením jsou spojeny zákonem stanovené povinnosti a práva, která

se týkají zejména vystupování zúčastněných osob při soudním řízení (MPSV a kol. autorů 2012, s. 9-10), ze kterých lze jmenovat například:

- Právo a povinnost podávat procesní návrhy, což znamená, že navrhuje, jak má soud v dané věci rozhodnout. Návrh není závazný, v průběhu řízení jej může měnit v závislosti na provedeném dokazování. Dále je nutné dodat, že soud se tímto návrhem může, ale také nemusí řídit. Důležité tedy je, aby pracovník svůj návrh dobře odůvodnil.
- Právo navrhnout provedení dokazování různými důkazními prostředky (znalecké posudky, dotazem na nějakou instituci – úřad práce..., předložením listiny – zpráva školy... atp.)
- Právo pokládat dotazy účastníkům, tedy zejména rodičům
- Právo podat odvolání
- OSPOD výlučně vystupuje jako navrhovatel v řízení o vydání předběžného opatření podle § 452 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS

Další důležitou činností, kterou sociální pracovník jako ustanovený kolizní opatrovník obvykle pro soud vykonává, je vypracování zprávy o aktuálních poměrech v rodině dítěte. Zpráva je zpracovávána na základě informací, které sociální pracovník zjišťuje při sociálním šetření v rodině, z jednání s rodiči, dítětem, popřípadě dalšími osobami. Dále se může se žádostí o poskytnutí informací obrátit na školu, pediatra, popř. další zařízení (§ 53, z. č. 359/1999 Sb., o SPOD), a to zejména v případech, kdy se jedná o dlouhodobé spory mezi rodiči.

Zpráva by dle metodiky MPSV měla obsahovat prošetření skutečných poměrů v rodině, to znamená, že by sociální pracovník měl navštívit oba rodiče a vytvořit objektivní posudek a provést šetření o možnostech péče o dítě. Přitom by se neměl spoléhat jen na sdělení rodičů, kteří jej navštíví na úřadě. Šetření poměrů by mělo proběhnout u obou rodičů, tedy nejen pouze u toho, který žádá svěřit dítě do své výlučné péče, aby bylo možné posoudit výchovné předpoklady každého z nich. Dále je třeba prozkoumat možnosti a schopnosti osobní péče u obou rodičů, včetně zjištění které další osoby budou kooperovat na výchově dítěte (nový partner rodiče, prarodiče atp.). Důležité je i prošetření bytových podmínek opět nejlépe u obou rodičů, se zjištěním, zda jsou vhodné pro pobyt dítěte s ohledem na jeho potřeby (vlastní pokoj, čistota, vybavení atd.). Rovněž by zpráva měla obsahovat, jaké zaměstnání oba rodiče vykonávají, jejich časové a výdělkové možnosti. V případě, že má rodič nového partnera, pak

je třeba se zaměřit i na vztah dítěte s partnerem, popř. na vztah dítěte s dětmi tohoto partnera. Ve zprávě by samozřejmě neměl chybět ani názor a přání dítěte (MPSV 2012 a kol. autorů, s. 7). V praxi je možné se překvapivě setkat i s tím, že některé soudy si při úpravě poměrů zprávu nežadají.

4.2. Úprava poměrů k nezletilému dítěti – procesní aspekty a zásadní principy

Úpravou poměrů, též v praxi nazývanou úpravou výchovy a výživy, se rozumí úprava výkonu práv a povinností (rodičovské odpovědnosti)¹ rodičů k dítěti v souvislosti s rozvodem manželství, popřípadě s odlukou rodičů. V důsledku to znamená, že soud stanoví, jak bude každý z rodičů o dítě po rozvodu či rozchodu pečovat a určí, s kým bude dítě žít ve společné domácnosti a kdo bude rozhodovat o běžných, každodenních záležitostech dítěte. Kromě určení komu bude dítě svěřeno do péče, dále úprava poměrů obsahuje i stanovení vyživovací povinnosti jednomu či oběma rodičům (§ 907 z. č. 89/2012 Sb., OZ, HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1013 - 1015).

V rámci problematiky úpravy poměrů je důležité rozlišit dva typy řízení. Jednak řízení, kterým se upraví výkon práv a povinností k dítěti rodičů, kteří nebyli sezdáni a ukončili společné soužití, popřípadě rodičů, kteří jsou sice manželé, ale plánují rozvod nebo již návrh podali a chtějí upravit poměry k dítěti i do doby než nabude právní moci rozsudek o rozvodu manželství. Do tohoto typu lze zahrnout dále i ty případy, kdy o další výchově dítěte bylo soudem již rozhodnuto, ale došlo ke změně poměrů a rodiče žádají o nové rozhodnutí ve věci. Druhým typem je pak řízení, kterým jsou upravena práva a povinnosti rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu manželství (MPSV a kol. autorů 2012, s. 6). Dále je v této problematice nutné zmínit i prozatímní úpravu poměrů k dítěti předběžným opatřením. Existují dva typy předběžných opatření (dále jen PO). Prvním z nich je PO dle § 452 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS, v praxi též nazývané jako “rychlé“ PO a soud jej může nařídit jen na základě návrhu OSPOD (§ 454 odst. 1 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS). Důvodem pro nařízení PO dle § 452 ZŘS je stav, kdy se dítě ocitlo v nedostatku řádné péče nebo je-li život dítěte či jeho vývoj, popřípadě další důležitý zájem ohrožen. Soud poměry dítěte upraví na nezbytně nutnou dobu tak, že stanoví

¹ „Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnost a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud“ (§ 858 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům stejným dílem (§ 865 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

jeho umístění ve vhodném prostředí. Lhůta pro rozhodnutí soudu pro nařízení tohoto typu PO je 24 hodin od jeho podání (§ 456 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS). Druhým typem PO je pak tzv. pomalé, které mohou podat i sami rodiče. Toto je ukotveno v § 74 a násl. z. č. 99/1963 Sb., OSŘ). V tomto případě musí soud rozhodnout od 7 dnů (§75c z. č. 99/1963 Sb., OSŘ). PO dále upravuje i § 924 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

Legislativní rámec rozhodování soudů v problematice úpravy poměrů je tedy dán OZ, ZŘS a OSŘ. Na rozdíl od předešlé úpravy v ZOR, je rozvodová problematika týkající se manželů, popřípadě nesezdaných párů s nezletilými dětmi upravena v OZ na více místech, kdy péče o dítě po rozvodu je upravena v § 906 – 907, úprava poměrů k dětem, jejichž rodiče nebyli sezdáni nebo úprava poměrů do rozvodu v § 908, vyživovací povinnost v §910 – 919 a osobní styk rodiče s dítětem pak v § 887 – 891 (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1013-1014).

§ 906 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ uvádí: *„má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství rodičů dítěte, soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat, a to s uvážením zájmu dítěte; s tímto zřetelem se od souhlasného stanoviska rodičů soud odchýlí jen tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Soud vezme v úvahu nejen vztah dítěte ke každému z rodičů, ale také jeho vztah k sourozencům, popřípadě i k prarodičům“*. Toto ustanovení z části navazuje na již zmíněný §755 odst. 3 stejného zákona, tedy že rozvod manželství nelze uskutečnit do té doby, než bude rozhodnuto o poměrech nezletilého dítěte, dále zmiňuje část kritérií, na základě kterých soud mimo jiné rozhoduje o další péči o dítě, blíže rozvedených v § 907. V odst. 2 je pak upravena dohoda rodičů (§ 906 odst. 2 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Obecně se má totiž za to, že je v zájmu dítěte, aby se rodiče na péči a výživě dítěte po rozvodu dohodli. Na základě praxe mohu říci, že při existenci dohody mezi rodiči, se soud zpravidla přiklání k těmto dohodám, než k autoritativnímu rozhodnutí. Ostatně § 474 ZŘS odst. 1 opatrovnickým soudcům přímo ukládá, aby rodiče vedl k nalezení smírného řešení, což mnohdy není snadné a často ke shodě mezi rodiči i přes veškerou snahu nedorazí. Soud může v takových případech rodičům uložit za účelem pokusu o uzavření dohody, účast na smírcím či mediačním jednání nebo rodinné terapii po dobu nejvýše třech měsíců, nebo jim také může nařídit konzultaci u odborníka z oboru pedopsychologie (§ 474 odst. 1, z. č. 292/2013 Sb., ZŘS).

§ 907 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ upravuje formy porozvodové péče o dítě. Náš právní systém umožňuje celkem čtyři formy – výlučnou péči jednoho z rodičů, střídavou péči, společnou péči, popřípadě péči jiné osoby. V § 907 odst. 2 jsou pak podrobně rozvedena

kritéria pro svěření dítěte do některé z forem péče: „*při rozhodování o svěření do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohly a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje*“. Odst. 3 stejného ustanovení uvádí ještě další kritéria, ke kterým je soud rovněž povinen přihlížet: *právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti a schopnost rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem* (§907 odst. 3 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

Výše uvedená kritéria přinesla již velká novela ZOR v roce 1998. OZ stejně jako ZOR zdůrazňuje zájem dítěte při rozhodování o péči, ačkoli ZOR v § 26 odst. 2 uváděl, že: „*při rozhodování o svěření dítěte do výchovy rodičů sleduje především zájem dítěte...*“, zatímco OZ výslovně soudu ukládá, aby rozhodnutí **odpovídalo** zájmu dítěte. V OZ pak naopak oproti ZOR chybí povinnost soudu přihlížet k hmotnému zabezpečení rodičů včetně bytových poměrů² (srov. § 26 odst. 4, 5 z. č. 94/1963 Sb., ZOR, § 907 odst. 2, 3 z. č. 89/2012 Sb., OZ, HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1021-1022). Kritérii se dále podrobně ve své knize zabývá například Bakalář (tato jsem zmiňovala ve své bakalářské práci viz ZVELEBILOVÁ 2011, s. 47-48).

Soud jednotlivá kritéria posuzuje na základě nashromážděného důkazního materiálu, mezi který patří například již zmiňovaná zpráva kolizního opatrovníka, dále výslech obou rodičů, popřípadě pohovor s dítětem atp. K posouzení výchovných schopností rodičů soud často přistupuje k nařízení znaleckého zkoumání, zpravidla znalci z oboru psychologie a psychiatrie, kterého se většinou účastní oba rodiče i dítě. Kromě výchovných schopností rodičů lze ze znaleckého posudku zjistit i citovou orientaci dítěte, jeho osobnost, možnou manipulaci ze strany rodičů apod. (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1022).

² Přihlížení k bytovým a majetkovým poměrům rodičů je diskutovaným tématem i v problematice ústavní výchovy. § 971 z. č. 89/2012 Sb., OZ zdůrazňuje, že nedostatečné bytové podmínky či majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, které mají dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí o ústavní výchově, pokud jsou rodiče jinak schopni zabezpečit řádnou výchovu dítěte...

Co se týká úpravy poměrů k dětem nesezdaných rodičů, kteří spolu nežijí, popřípadě rodičů manželů, kteří spolu nežijí a chtějí upravit poměry i pro dobu do rozvodu, tak zde zákon stanoví: „*nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a nedohodnou-li se o úpravě péče o takové dítě, rozhodne o ní i bez návrhu soud. V ostatním se ustanovení § 906 a § 907 použijí obdobně*“ (§ 908 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Z důvodu tohoto ustanovení vyplývá, že důvodem pro soudní rozhodování je situace, kdy rodiče dítěte spolu nežijí a rodiče nejsou dohodnuti (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1026-1027). Lze konstatovat, že toto ustanovení je poměrně problematické, zejména u nesezdaných párů. V praxi se lze totiž setkat s dvojitým přístupem soudu. Prvním z nich je, že soud poměry k dítěti upraví i přesto, že se rodiče dohodli a řídí se kritérii dle § 906 a 907. Druhou variantou je, že soud poměry neupraví právě z důvodu, že se rodiče dohodli a nejsou tak dány zákonné podmínky pro úpravu poměrů. Právě poslední variantu vnímám jako problematickou, jelikož rodiče mnohdy musí v některých institucích /mateřské školy, Úřad práce atd./ dokládat rozhodnutí soudu o tom, komu bylo dítě svěřeno do péče. Dále je nutné zmínit, že v případě, že tato dohoda není schválena soudem, respektive rodiče nemají rozhodnutí přímo od soudu, pak je tato dohoda prakticky nevymahatelná, což může být zásadní problém vzhledem k životnosti některých dohod. Rodič/e by pak byli nuceni podat nový návrh k soudu, což celou věc akorát prodlouží a dítěti tak mohou být upírána jeho práva, resp. jejich vymahatelnost (například pokud rodič nehradí dohodnuté výživné atp.).

Ve věci péče o nezletilé OZ dále pamatuje i na změnu poměrů, na základě níž soud předešlé rozhodnutí změní (§909 z. č. 89/2012 Sb., OZ, § 475 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS). Pro nové rozhodnutí soudu je však podstatné, aby tato změna byla podstatná. Mělo by se jednat o důsledek změny v těch skutečnostech, které byly podstatné pro předešlé rozhodnutí ve věci. Změna poměrů obvykle nastává v důsledku změny potřeb dítěte v závislosti na jeho věku a postupném rozšiřování schopnosti samostatně jednat (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1027).

Při rozhodování soudů o úpravě poměrů, resp. obecně při rozhodování soudu ve věci nezletilých jsou zásadní zejména tyto principy:

- rozhodnutí soudu ohledně dítěte musí být vždy v souladu s jeho nejlepším zájmem (§ 866, § 907 odst. 2 z. č. 89/2012 Sb., OZ),
- dítě má právo na péči obou rodičů (čl. 7 sděl. FMZV 104/1991 Sb., ÚoPD) a rodiče mají právo na to, aby od nich dítě nebylo proti jejich vůli odděleno (čl. 9 sděl. FMZV 104/1991 Sb., ÚoPD),

- dítě má právo na pravidelné osobní styky s oběma rodiči (čl. 9 sděl. FMZV 104/1991 Sb., ÚoPD),
- děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva, rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona (čl. 32 z. č. 2/1993 Sb., LZPS).
- zachování participačních práv dítěte
 - právo dítěte na informace (§ 867 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ, čl. 3 sděl. FMZV 104/1991 Sb., ÚoPD) – soud je povinen dítěti poskytnout nezbytné informace (s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost) k tomu, aby si bylo schopno utvořit vlastní názor a tento sdělit. Tyto informace poskytne soud dítěti sám, popřípadě prostřednictvím OSPOD
 - zjištění názoru nezletilého dítěte (§ 867 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ, čl. 3 sděl. FMZV 104/1991 Sb., ÚoPD)

Věcně příslušný soud v řízení o úpravě poměrů je dle § 466 ZŘS soud péče o nezletilé, v praxi též nazýván jako soud opatrovnický. Místní příslušnost je pak dána v § 4 ZŘS odst. 2: „*Obecným soudem nezletilého účastníka, který není plně svéprávný, je soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště*“ (§ 4, 466 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS).

Účastníky řízení jsou rodiče a dítě, které je zastoupené kolizním opatrovníkem. Funkci kolizního opatrovníka zpravidla vykonává OSPOD (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1016; § 469 odst. 1, z. č. 292/2013 Sb., ZŘS).

Rozhodnutí soudu prvního stupně, jímž je obvodní či okresní soud, mohou účastníci napadnout odvoláním, a to do patnácti dnů ode dne doručení písemného vyhotovení rozsudku. Odvolání je opět třeba podat písemně u soudu, proti němuž je směřováno. Odvolacím soudem je u obvodního soudu městský soud a u okresního soud krajský. Účastníci řízení zůstávají stejní, zachována je tedy i funkce kolizního opatrovníka a z ní vyplývající povinnosti (MPSV 2009, s. 8.). Zde je nutné dodat, že pokud soud schválil dohodu rodičů o péči o dítě, pak rodiče nemají právo podat odvolání do výroku, kterým byla tato dohoda schválena (§ 476 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS).

4.2.1. Zjišťování názoru dítěte

Právo dítěte sdělit své stanovisko ve věcech, které se jej týkají a v nichž je rozhodováno o něm samém, patří mezi jeho procesní práva, nebo jak bylo uvedeno výše, mezi jeho participační práva. Toto právo dítěti garantuje hned několik právních předpisů, vnitrostátních i mezinárodních:

- **čl. 12 a 13 sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., ÚoPD** – tyto články zaručují dítěti právo na svobodné vyjádření svých názorů, kterým je nutné věnovat pozornost s ohledem na věk dítěte a jeho úroveň. Dítě má právo být slyšeno (buď přímo nebo prostřednictvím zástupce či orgánu) v každém soudním či správním řízení, které se ho týká.
- **čl. 17 z. č. 2/1993 Sb., LZPS** – v odst. 1 zaručuje svobodu projevu a právo na informace.
- **§ 867 z. č. 89/2012 Sb., OZ** – toto ustanovení zajišťuje dítěti právo na poskytnutí potřebných informací ze strany soudu, aby si dítě mohlo vytvořit názor a tento sdělit. Soud tak může učinit sám nebo prostřednictvím OSPOD. OZ stanovuje, že dítě 12 let je schopno tyto informace přijmout, na základě nich si vytvořit názor a tento sdělit. V případě, že tohoto dítěte není schopno, soud informuje a vyslechne toho, kdo je schopen chránit zájem dítěte.
- **§ 8 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD** – na základě tohoto ustanovení má dítě právo požádat příslušné orgány o pomoc i bez vědomí jeho rodičů, dále je zde ukotveno právo dítěte, které je schopno formulovat svůj názor, tento svobodně vyjádřit, opět i bez přítomnosti rodičů, přičemž OSPOD bere v úvahu jeho přání a pocity s přihlédnutím k jeho věku a vývoji. V neposlední řadě toto ustanovení zajišťuje dítěti právo dítěte na informace týkající se soudního či správního řízení, kterého je účastníkem (vychází z ÚoPD). Zároveň je zde stanovena minimální věková hranice (dítě starší 12 let), kdy je dítě již schopno tyto informace přijmout, vytvořit si názor a sdělit ho.
- **§ 100 odst. 4 z. č. 99/1963 Sb., OSŘ** – stanovuje soudu povinnost zjišťovat názor dítěte ve věci, pokud je schopno tento formulovat. Soud názor zjistí výsledkem dítěte nebo v ojedinělých případech prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku či OSPOD. Soud může provést výslech dítěte i bez přítomnosti dalších osob, pokud by mohla přítomnost těchto osob ovlivnit názor dítěte, tak že by nesdělilo svůj vlastní názor. Zákon připouští u výslechu dítěte jeho důvěrníka, tohoto však soud může též vyloučit, pokud by byl mařen účel výslechu. Soud k názoru dítěte přihlíží s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost.

Názor dítěte může být tedy zjišťován přímo u soudu, kde jej provádí buď soudce sám nebo za přítomnosti kolizního opatrovníka nebo na půdě OSPOD. V případě, že soud nařídí znalecké zkoumání, pak je názor dítěte prováděn i prostřednictvím znalce (vhodné například při podezření na manipulované dítě). Většinou soud volí ke zjištění názoru dítěte pohovor na půdě OSPOD, aby dítě nebylo zatěžováno prostředím u soudu. K tomuto je třeba říci, že v případě, kdy je proveden pohovor prostřednictvím sociálního pracovníka, nevylučuje se, že soud přistoupí i k výslechu dítěte u soudu, popřípadě k nařízení znaleckého zkoumání. Zároveň je nutné brát v úvahu to, že dítě by nemělo být zbytečně zatěžováno opakovanými výslechy.

V případě, že si soud pohovor s dítětem neřádá, může sociální pracovník tento provést i na základě vlastního uvážení. Může jej provést jak na pracovišti OSPOD, popřípadě v místě bydliště dítěte nebo i v některém ze školských či zdravotnických zařízení. Zaměstnanci orgánů OSPOD mají totiž zákonem dané oprávnění, dítě navštěvovat například a půdě školy, v místě bydliště apod. (§ 52 odst. 1 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD).

Zjišťování názoru dítěte by nemělo být opomíjeno. Pro soudce může mít příznivý efekt, jelikož přispívá k lepšímu zjištění stavu věci. Na dítě může mít též pozitivní účinek, protože pak může mít pocit, že je jeho názor důležitý. Jak relevantní je názor dítěte pro rozhodnutí soudu, není nikde stanoveno (KRISTKOVÁ In Via Iuris 2005, s. 77-78). Ve shora uvedených právních předpisech je obvykle uvedeno, že soud k názoru dítěte přihlíží s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Zde je nutné uvést, že věková hranice *starší 12 let* je pouze orientační. Opět je třeba brát v úvahu, co je v zájmu dítěte a některé mladší děti toto ještě nejsou schopny posoudit. Pokud tedy například sedmileté dítě vyjádří přání, že se nechce vídat s některým z rodičů, pak je tedy nasnadě zkoumat z jakého důvodu toto dítě nechce. U starších dětí se pak domnívám, že by názor dítěte měl být respektován (například dospívající mladiství. Nicméně i zde je nutné individuálního posouzení.

4.2.2. Problematika střídavé péče

Jednotlivými formami porozvodové péče o dítě jsem se zabývala již ve své bakalářské práci. V této podkapitole proto pouze zmíním změny, které ve stávající legislativě nastaly, a podrobněji se budu věnovat střídavé péči, jelikož ta je stále diskutovaným tématem, které hojně zaměstnává ústavní soudce, odborníky i laickou veřejnost.

U výhradní péče (v praxi také nazývané jako výlučná péče či péče jednoho z rodičů) nedošlo k žádným podstatným změnám, ať už legislativním či jiným. V souvislosti s přijetím OZ došlo ke změně hlavně u společné péče, kdy soud může dítě svěřit do tohoto typu péče, jen pokud s tím oba rodiče souhlasí. Nelze tedy, aby o společné péči bylo rozhodnuto autoritativně (§907 odst. 1, z. č. 89/2012 Sb., OZ, § 26 odst. 2, z. č. 94/1963 Sb., ZOR). Kromě změny u společné péče, přibyl ještě další model porozvodové péče. Soud může dítě nově svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, jestliže je to v zájmu dítěte (§907 odst. 1 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Tuto možnost může soud zvolit v případě, že ani jeden z rodičů neskýtá záruku řádné péče (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1023).

Názor, že o dítě dokáže nejlépe pečovat pouze matka, je dnes již dávno přežitý a obecně je známo, že muži jsou v péči o dítě stejně kompetentní jako ženy (zmiňuje například WARSHAK). Střídavá péče, jakožto jeden z modelů porozvodové péče, představuje možnost, jak dítěti zajistit rovnoměrné výchovné působení a péči obou rodičů i po jejich rozvodu či rozchodu. Interval střídání bývá obvykle po jednom či dvou týdnech. Méně častý je pak interval střídání po měsíci či po ještě delším časovém úseku. V praxi se lze setkat i s asymetrickým modelem střídavé péče, zejména u mladších dětí, například v intervalu střídání 3-2-2: 3 dny u matky, 2 dny u otce, poté opět 2 dny u matky, další týden se poměr obrátí (ŠPAŇHELOVÁ 2010, s. 139). Střídavá péče by se tedy z pohledu rovnoměrného podílu rodičů na výchově, mohla jevit jako nejvhodnější řešení, jak pro rodiče, tak i pro dítě, nicméně tak lehce to zobecnit nelze. V ČR však není střídavá péče brána jako obecný model porozvodového uspořádání (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1019).

Příznivci tento model péče považují za kompromis, za spravedlivé, nekonfliktní a nejvhodnější řešení. Zároveň požadují, aby střídavá péče byla volena prioritně před ostatními modely porozvodové péče. Odpůrci střídavé péče pak proti tomuto názoru silně brojí a poukazují na to, že dítě nebude vědět, kam patří a kde má domov. V praxi lze často slyšet zejména od rodičů (hlavně od matek) a jejich právních zástupců, že dítě bude tzv. neustále s baťohem na zádech. Zde však lze oponovat, že střídat se u rodičů nemusí pouze dítě, ale naopak se u dítěte, které žije v jednom bytě či domě, mohou střídat rodiče.

Zákon neuvádí zvláštní kritéria pro svěření dítěte do střídavé péče, ta jsou tak stejná pro všechny modely porozvodové péče. Interval střídání též není zákonem nijak upraven. Vždy je

totiž třeba zohlednit především individuální potřeby dítěte a též možnosti rodičů. Nelze tedy vytvořit umělý model, jelikož každý případ je jiný (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1019 - 1020).

Zákon sice nestanovuje zvláštní kritéria pro svěřením do střídavé péče, nicméně řada autorů, se zabývá předpoklady, na základě kterých může střídavá péče fungovat. Například Novák (2012, s. 72-73) uvádí, že základními, zcela nezastupitelnými předpoklady střídavé péče jsou přiměřené osobnostní rysy obou rodičů. Těmito rysy autor myslí zejména schopnost rodičů domluvit se, a to i na tzv. "technických" a materiálních věcech – například na předávání dítěte, jeho vybavení (pomůcky do školy, ošacení, kdo, co uhradí, mimoškolní aktivity...). Domluva mezi rodiči by měla být i ohledně trvalého bydliště dítěte a který z rodičů bude pobírat sociální dávky. Schopnost rodičů domluvit se považuje za důležitý předpoklad i Špaňhelová (2010, s. 140). Dle obou rodičů by tedy mezi rodiči měla fungovat jasná komunikace (myšleno alespoň ohledně dítěte). Komunikaci mezi rodiči, jakožto důležitého předpokladu pro střídavou péči, je věnováno několik judikátů Ústavního soudu (dále jen ÚS). Dle ÚS absence komunikace mezi rodiči nemůže být jediným důvodem pro omezení práv některého z rodičů tím, že soud dítě svěří do výlučné péče jednoho z nich (například III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 02. 2010). Další judikát ÚS (I. ÚS 3216/13 ze dne 25. 09. 2014) tuto tezi dále rozvedl a konstatoval, že rodiče jsou spolu nuceni komunikovat nejen při střídavé péči, ale i v případech, že je dítě svěřeno do péče jedno z nich, tudíž absence komunikace jako důvod pro nesvěření dítěte do střídavé péče ztrácí na váze.

Dalším předpokladem dle Nováka (2012, s. 72-73) je, že si rodiče i dítě, případně i noví partneři rodičů, střídavou péči přejí. Souhlas dítěte uvádí jako předpoklad i Špaňhelová (2010, s. 140). Ani v tomto případě nelze opomenout výše uvedený judikát (ÚS III. ÚS 1206/09 ze dne 23. 02. 2010), který se věnuje i nesouhlasu rodiče se střídavou péčí. Dle tohoto judikátu obecné soudy rovněž nemohou střídavou péči vyloučit jen na základě toho, že s ní jeden z rodičů nesouhlasí (dále například ÚS 2482/13 ze dne 26. 5. 2014). Nesouhlas rodiče může být i obstrukční, tudíž je nasnadě, aby obecné soudy zkoumaly důvod, proč rodič se střídavou péčí nesouhlasí. Relevance přání dítěte pro rozhodování soudu byla zmiňována v podkapitole 4.2.1. Novák dále považuje za předpoklad i přiměřené sociální a prostorové poměry u obou rodičů. Tento předpoklad je rovněž problematický, jelikož soud dle předešlé právní úpravy ZOR, měl sice povinnost přihlížet k bytovým poměrům rodičů, OZ však toto kritérium úplně vypustil. Dle Nováka je též podstatné, aby rodiče vzájemně snesli zmínku jeden o druhém, tedy že dítěti bude umožněno hovořit například před matkou o zážitcích s otcem, aniž by

přítom muselo poslouchat negativně laděné komentáře k osobě otce. Pokud jsou rodiče schopni dodržet shora uvedené, pak může být dle Nováka střídaná péče velkým přínosem a dopad rozvodu na dítě může omezit na minimum. Špaňhelová (2010, s. 140-141) uvádí ještě nutnost splnění dalších podmínek, aby rodiče mohli uvažovat o střídané péči. Mezi ně patří jasné vymezení odpovědnosti každého z rodičů (kdo je za co odpovědný), stejný nebo alespoň podobný přístup rodičů k výchově (aby dítě nemohlo zneužívat postoj rodiče, u kterého je výchova volnější), dále určitá flexibilita dítěte, tedy schopnost dítěte přizpůsobit se intervalu střídání a neveliká vzdálenost bydliště jednoho rodiče od druhého, tak aby dítě mohlo navštěvovat jedno školské zařízení. Co se týká posledního předpokladu, tedy blízkosti bydlišť rodičů, tak i v tomto případě existuje judikát ÚS (I ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014), dle kterého není vzdálenost mezi bydlišti obou rodičů (Olomouc – Česká Lípa), samo o sobě důvodem, který by vylučoval vhodnost střídané péče. Při posuzování tohoto hlediska je třeba přihlížet k dalším okolnostem daného případu.

Obecně lze říci, že rozhodnutí soudu, komu bude dítě svěřeno do péče, by mělo vždy vycházet z individuálního posouzení daného případu. Nelze tedy stanovit jeden model, který by byl aplikovatelný na všechny případy. Domnívám se, že není podstatné, jaká forma péče bude u daného dítěte zvolena. Pokud jsou totiž rodiče schopni se bezpodmínečně na všem domluvit a dítěti bude umožněn dostatečný styk s oběma rodiči, pak je to pro dítě to nejlepší. Nejsem zastáncem ani jednoho typu péče, pro mě jako sociálního pracovníka, je nejdůležitějším hlediskem zájem dítěte a jeho právo na péči obou rodičů. Rodiče by měli mít na mysli to, že dítěti rozvodem upírají možnost vyrůstat v úplně rodině, pohromadě se svými nejmilovanějšími osobami. Proto by měli dělat vše proto, aby měl jejich rozchod na dítě, co nejmenší dopad.

4.2.3. Úprava styku

Udržování osobního styku rodiče s dítětem je součástí rodičovské odpovědnosti každého z rodičů. Výkon práva osobního styku s dítětem nemohou rodiče svěřit jiné osobě (§ 887 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Styk rodiče s dítětem je považován za projev osobních vazeb rodiče a dítěte (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 935). Logicky, aby oba rodiče mohli ovlivnit v největší možné míře výchovu dítěte a udržovat s ním vztah a prohlubovat jej, je třeba, aby podíl každého z rodičů na výchově byl, co největší. Toho lze samozřejmě dosáhnout zejména udržováním pravidelného a frekventovaného osobního styku rodičů s dítětem.

Lze konstatovat, že rozvodem či rozchodem rodičů dochází zejména u svěřením dítěte do výhradní péče některého z rodičů, k omezení jeho rodičovské odpovědnosti, zejména v oblasti styku s dítětem. Zákon však stanovuje, že v případě svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů, má dítě právo na styk s rodičem v rozsahu, který je v zájmu dítěte. Stejně právo má i rodič. Soud však může i tento styk omezit nebo dokonce zakázat. Dále může určit podmínky styku (místo, osoby, které mají být styku přítomny, popřípadě se jej nesmějí účastnit). Povinností rodiče, který má dítě svěřené do své péče, je dítě na styk s druhým rodičem připravit a při výkonu tohoto práva s rodičem v potřebné míře spolupracovat (§888 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Dále zákon ukládá oběma rodičům, aby se zdrželi všeho, co by mohlo narušit vztah dítěte k rodiči (např. popouzení dítěte proti rodiči, bránění ve styku...), popřípadě ztížit výchovu dítěte (výchova dítěte by měla být jednotná) (§ 889 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

Právo stýkat se s dítětem mají i další příbuzné osoby (např. prarodiče) nebo i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim má dítě citový vztah a nedostatek styku s těmito osobami by mohl dítěti způsobit újmu. Právo stýkat se s těmito osobami má i dítě, jestliže se stýkáním souhlasí (§ 927 z. č. 89/2012 Sb., OZ).

V praxi se lze setkat s mnoha variantami styku. Velmi závisí na zvoleném typu porozvodové péče. Střídavá péče logicky umožňuje většinou zhruba stejný podíl osobního stýkání dítěte s oběma rodiči a péči o něj. U výlučné péče je asi nejznámější variantou styk rodiče s dítětem v rozsahu jednou za dva týdny o celém víkendu od pátku do neděle. Tento typ styku je dle mého názoru až příliš úzký a z rodiče se tak stává rodič "víkendový", který nemá příliš možnost ovlivnit výchovu dítěte.

Dále je v současné době poměrně frekventovanou úpravou i rozšířený styk s druhým rodičem, kdy víkendy probíhají střídavě a rodiči, který nemá dítě v péči, je umožněn styk s dítětem ještě některý den, popřípadě dva v běžném pracovním týdnu. Samozřejmě nelze ani opominout prázdninovou úpravu styku, kdy je upraven styk dítěte s rodiči i o prázdninách a svátcích. Nutné je i rozlišit i druhy styku. Prvním z nich je přímý s osobním kontaktem (volný nebo asistovaný), druhým pak nepřímý, realizovaný pomocí různých forem komunikace - telefon, e-mail, sociální síť...(HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 942).

Pokud se rodiče jsou schopni dohodnout na styku s dítětem, pak není třeba, aby tuto dohodu schválil soud, na rozdíl od dohody o svěřením dítěte do některé z forem péče.

V případě, že rodiče dohody schopni nejsou, pak soud styk dítěte s rodiči upraví, přičemž může upravit i místo styku (§ 891 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Pro dítě je lepší pokud se rodiče jsou schopni dohodnout, jelikož se mohou plně přizpůsobovat potřebám dítěte, které se s věkem dítěte mění. Pokud rodiče nejsou schopni se dohodnout, pak je třeba striktní úpravy soudem, jelikož je zde záruka vymahatelnosti, tedy ochrana práv dítěte a rodiče.

Potíže s nedodrčováním práv a povinností souvisejících se stykem se při rozvodu i po něm objevují velmi často. Styk s dítětem bývá jedním ze zdrojů vleklých sporů rodičů. Patrně nejčastěji se objevuje bránění ve styku, což znamená, že rodič nepředává dítě druhému rodiči vůbec nebo styk různými způsoby, přičemž mezi argumenty rodiče (mnohdy účelové), který dítě nepředal, patří například onemocnění dítěte, výtky k péči druhého rodiče apod. Zde je třeba dodat, že opakované bránění ve styku je dle § 889 OZ důvodem pro nové rozhodnutí soudu, který z rodičů má mít dítě ve své péči. Dále se vyskytuje nezájem ze strany rodiče o styk s dítětem. Poslední varianta je velmi problematická zejména v oblasti vymahatelnosti, respektive lze vůbec rodiče ke styku s dítětem nutit, pokud o to sám nestojí? Domnívám se, že ne, jelikož v praxi nelze povinnost rodiče stýkat se s dítětem, vykonat, respektive nedovedu si to představit. Další otázkou, zda by to vůbec bylo v souladu se zájmem dítěte. Nicméně podstatné je, aby byl zachováván i nadále pozitivní obraz tohoto rodiče, tedy druhý rodič by neměl před dítětem hovořit o tomto rodiči negativně, ačkoli fakticky o dítě nejeví zájem.

Soud i OSPOD má k zajištění práva rodičů a dítěte na osobní styk řadu nástrojů a opatření. I zde platí, že může dojít ke změně poměrů dle § 909, soud tedy může ve věci úpravy styku vydat nové rozhodnutí. Dále může soud nařídit rodičům účastnit se mediace či rodinné terapie, popřípadě setkání s odborníkem z pedopsychologie, což bylo zmíněno již výše, stejně tak může učinit i OSPOD (§ 503 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS, § 13 odst. 1 písm. d z. č. 359/1999 Sb., o SPO). Dalším opatřením soudu může být poučení rodičů (výzva ke splnění povinnosti) dle § 501 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS o možných následcích nedodrčování rozsudku – možnosti výkonu rozhodnutí, též může soud vyzvat OSPOD, aby rodiče vedl k dobrovolnému plnění. Následuje výkon rozhodnutí dle § 502 stejného zákona, kdy nejprve jsou rodiči ukládány pokuty (lze i opětovně, výše pokuty však nesmí přesáhnout 50000 Kč). V případě, že nepomohou ani shora uvedené možnosti, pak může soud přistoupit k odnětí dítěte a předat jej rodiči, který má právo na styk (§ 504 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS). Vzhledem k tomu, že poslední varianta může být pro dítě traumatizující, je třeba postupovat velmi citlivě. Z výše uvedeného vyplývá, že jednotlivá opatření by měla být volena postupně tak,

aby nejprve byly vyčerpány nejmírnější sankce a v případě opakovaného neplnění pak přistoupit již k těm tvrdším.

Pokud je styk rodiče s dítětem problematický, lze využít i asistovaného styku, kdy při styku rodiče s dítětem je přítomna ještě další osoba (viz § 888 z. č. 89/2012 Sb., OZ). Tou může být například sociální pracovník OSPOD, pracovník specializovaného pracoviště. Jestliže dochází při předání dítěte ke konfliktům mezi rodiči, pak je možné přistoupit k i asistovanému předávání, které funguje na stejném principu, jako asistovaný styk (MPSV a kol. autorů 2012, s. 66).

4.2.4. Vyživovací povinnost rodičů k dítěti

Vyživovací povinnost, respektive její neplnění a následné vymáhání, je dnes hojně diskutovaným tématem. Problematika výživného je velmi obsáhlá, zmíním tedy pouze základní informace.

Výživné je třeba chápat jako zabezpečení živobytí jedince. Účelem tohoto institutu je zajišťování odůvodněných potřeb oprávněného (v tomto případě dítěte) v závislosti na schopnostech, možnostech a majetkových poměrech povinného (obvykle rodiče) a též druhu vyživovací povinnosti (zákon zná více druhů vyživovacích povinností). Výživné zahrnuje nejen uhrazování výživy, ale i uspokojování hmotných (hračky, ošacení, zdravotní pomůcky, školní pomůcky, zájmové kroužky...), nehmotných potřeb (školné, kulturní rozvoj...) a potřeby bydlení oprávněných apod. U dětí též může obsahovat i tvorbu úspor (v praxi užíváno zejména u rodičů, kteří mají vysoké příjmy – k běžnému výživnému přispívají například ještě na spoření). Základními předpoklady pro uplatnění práva na výživné je stav odkázanosti na výživu na straně oprávněného, tedy neschopnost samostatně se živit a existence rodinně právního poměru. Legislativní úprava je dána zejména OZ (§910-915), procesně pak OSŘ a ZŘS. Určení výživného k nezletilému dítěti je zahrnuto v řízení o úpravě poměrů (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1035-1041). Vyživovací povinnost k dítěti, respektive její zánik je opět vázán stavem odkázanosti na výživu. Její trvání tedy není limitováno dosažením zletilosti a trvá do té doby, dokud se dítě není schopno samo se živit. Nicméně po dosažení zletilosti si dítě podává návrh na určení nebo změnu výše výživného samo. Dále je nutné zmínit, že i u vyživovací povinnosti se předpokládá změna poměrů, děje se tak zejména u dítěte, v souvislosti s nárůstem jeho potřeb s přibývajícím věkem (například nástup povinné školní docházky). I na straně povinného však může nastat

změna poměrů, například snížením příjmu. Při změně poměrů je tedy možné podat nový návrh na zvýšení či snížení výživného (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1088).

Podstatným hlediskem při určování či změně výše výživného je to, že *„životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů. Toto hledisko předchází hledisku odůvodněných potřeb dítěte“* (§ 915 z. č. 89/2012 Sb., OZ). V praxi je však mnohdy velký problém toto ustanovení naplnit, vzhledem k potížím zejména při zjišťování příjmů a majetku povinných rodičů, hlavně u osob samostatně výdělečně činných. Míra potřeb dítěte závisí především na věku dítěte, jeho zdravotním stavu, fyzické a psychické vyspělosti, způsobu přípravy na budoucí vzdělávání (soukromé školy vs. státní atp.), zálibách dítěte, na formě porozodovodové péče, občasných výdajích za dítě (tábory, očkování, nákup školních potřeb atp.) a pobírání sociálních dávek (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1076-1080).

Při určování výše výživného je tedy třeba vycházet z odůvodněnosti potřeb dítěte a jeho majetkových poměrů, dále z možností a schopností (i potencionálních například vzhledem ke vzdělání rodiče a možnostem jeho uplatnění na trhu práce, zdravotní stav rodiče...) a majetkových poměrů rodičů (vlastnictví nemovitosti, automobilu, úspor, cenné sbírky či papíry...). Dále je třeba zkoumat, zda se rodiče účelově nevzdali výhodnějšího zaměstnání (bez udání závažného důvodu) či výdělečné činnosti (rodiče mnohdy účelově přepisují například společnosti na jiné osoby nebo rozprodávají svůj majetek...) nebo nepodstupuje nepřiměřená majetková rizika. Přihlíží se též k osobní péči rodiče o dítě a k míře, v jaké se tak děje, popřípadě i k jeho péči o rodinnou domácnost (§ 913 z. č. 89/2012 Sb., OZ). V souvislosti s určováním rozsahu výživného se dále velmi diskutuje o tzv. Ministerské tabulce (viz příloha č. 1), která rozděluje děti do pěti věkových kategorií. Každá z těchto kategorií má uvedené rozmezí vyjádřené v procentech, které má určit, jaký díl z příjmu rodiče má připadnout na výživné. Tabulka je však pouze doporučující a pro soudce není závazná (HRUŠÁKOVÁ, KRÁLÍČKOVÁ, WESTPHALOVÁ a kol. 2014, s. 1087-1088).

Neplnění vyživovací povinnosti není v ČR bohužel ničím neobvyklým a případná vymahatelnost je velmi problematická, ačkoli v našem právním systému jsou zavedena sankční opatření:

- **Exekuce pozastavením řídičského oprávnění (§ 71a z. č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti)** – exekutor může vydat exekuční příkaz

k pozastavení řidičského oprávnění povinného, jestliže je v exekuci vymáhán nedoplatek na výživném. Exekuční příkaz se zruší, jestliže rodič prokáže, že řidičské oprávnění potřebuje k uspokojování svých základních životních potřeb a potřeb osob, ke kterým má vyživovací povinnost nebo pokud doplatí nedoplatek na výživném.

- **Exekuce podle z. č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti** – návrh se podává soudnímu exekutorovi, návrh musí splňovat náležitosti dle tohoto zákona. Náklady hradí povinný. Exekuci lze provést jen způsobem, který určuje tento zákon – např. srážkami ze mzdy povinného (§37, 58, 59, 87 z. č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti).
- **Soudní výkon rozhodnutí na peněžitě plnění (§ 251 a násl. z. č. 99/1963 Sb., OSŘ)** – jestliže povinný neplní dobrovolně povinnost uloženou vykonatelným rozhodnutím, může oprávněný podat návrh na výkon rozhodnutí. Exekuci lze též provést jen způsoby, které stanoví tento zákon.
- **Trestný čin zanedbání povinné výživy dle § 196 z. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník** – neplacení výživného (ať z nedbalosti nebo úmyslně) po dobu delší jak 4 měsíce je trestným činem, za který hrozí trest odnětí svobody od šesti měsíců do tří let.

Za jakýsi druh sankčního opatření lze považovat i domněnku příjmu povinného uvedenou v § 916 z. č. 89/2012 Sb., OZ. Toto ustanovení stanoví, že v případě, kdy povinný rodič soudu nedoloží řádně své příjmy předložením všech listin a podkladů podstatných pro zhodnocení jeho majetkových poměrů, pak platí, že jeho průměrný měsíční příjem činí pětadvacetinásobek životního minima jednotlivce dle jiného právního předpisu.

4.3. Možnosti OSPOD

Výše uvedené oblasti rozvodové problematiky (úprava poměrů, styk dítěte s rodičem, výživné...) jsou obvykle nejčastějším zdrojem sporů mezi rodiči. Spory řeší rodiče, jak u soudu, tak i na OSPOD, ačkoli je nutné říci, že OSPOD je s rodinou v kontaktu zpravidla delší dobu, jelikož rodičovské spory, jak již bylo výše uvedeno, mohou pokračovat i po rozvodu, respektive i po pravomocném rozhodnutí soudu. Rozdíl mezi prací soudu a OSPOD spočívá v tom, že přímo s rodinou pracuje OSPOD. Jedná s rodiči, chodí na šetření, případně provádí pohovor s dítětem, přijímá opatření, navštěvuje dítě ve škole atp. Soud též přichází do kontaktu s rodiči, popřípadě s dítětem, nicméně ne v jejich přirozeném prostředí. Jednání soudu je tedy omezeno na soudní síň a zbylé informace si opatřuje například prostřednictvím zprávy OSPOD a dalšími dokumenty.

V případě, že se jedná o klasické vleklé spory, kdy je do nich vtahováno i dítě, pak je práce OSPOD s rodinou užší, jelikož je dítě v takových případech považováno za ohrožené (dle § 6 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD), což předpokládá vypracování již zmíněného IPOD. Jeho účelem je stanovit společně s rodiči strategii, jak řešit dopady nevhodné či nedostatečné péče (například jak zajistit bezproblémový styk s rodičem), poskytnout rodině návod, jak dosáhnout změny a zhodnocení pokroku v rodině (PEMOVÁ, PTÁČEK 2012, s. 103). Práce na OSPOD klade na sociálního pracovníka vysoké požadavky, zejména na flexibilitu, a to nejen časovou. Pracovník musí být schopen reagovat na různé situace. Dále jsou podstatné výborné komunikační schopnosti, neustále vzdělávání, psychická odolnost a mnoho dalšího. Možnosti OSPOD jsou limitovány zejména počtem případů, kvalifikačními předpoklady pracovníků, prostorovými podmínkami (MATOUŠEK a kol. 2005, s. 70).

Prvotním cílem sociálního pracovníka by měla být především prevence, tedy působení k obnovení narušených funkcí rodiny, aby nedocházelo k vyostření problémů a nedostatků v péči o dítě až do té míry, které by vyžadovalo zásah zvenčí, tedy přijetí opatření ze strany OSPOD, popřípadě soudu. Tohoto cíle lze dosáhnout prostřednictvím preventivní a poradenské činnosti (MOTEJL 2007, s. 25). Sociální pracovník by se měl od počátku pokusit motivovat rodiče k uzavření dohody, poučit je o jejich právech a povinnostech vůči sobě navzájem a zejména vůči dítěti (vzájemná informační povinnost rodičů ohledně podstatných věcí týkajících se dítěte dle § 890 OZ, právo na styk s oběma rodiči, právo na péči obou rodičů, poučení o tom, jak minimalizovat dopad rozvodu na dítě atp.). V případě, že rodič sám vyhledá OSPOD, může mu sociální pracovník poskytnout například vzor návrhu, popřípadě zprostředkovat kontakt na některé z odborných pracovišť, v závislosti na problematice, kterou chce rodič řešit.

Pro práci na OSPOD je charakteristický interdisciplinární přístup. Sociální pracovník OSPOD je jakýmsi spojujícím článkem mezi rodinami, dalšími odborníky a státními institucemi. Kromě vyhledávání ohrožených dětí, úzké práce s dětmi a jejich rodinami, se kterými pracuje jak on sám osobně, ale i tak, že je nasměruje k dalším odborníkům, jelikož není v jeho moci vyřešit veškeré problémy, se kterými se rodina potýká. Další úlohou tohoto pracovníka je již zmiňovaná spolupráce se soudem, popřípadě dalšími státními institucemi (policie, státní zastupitelství...). V rámci rozvodové problematiky jsou rodičům doporučovány tyto návazné služby (část z nich jsem popisovala ve své bakalářské práci):

- Mediace
- Rodinná terapie

- Asistované styky
- Psycholog či psychoterapeut
- Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy
- Služby Intervenčního centra a další

Jednotlivé služby volí sociální pracovník v závislosti na problematice, kterou v rodině řeší a v neposlední řadě i dle možností v regionu. V případě, že rodiče odmítají spolupráci, může stejně jako soud, uložit rodiči povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, jestliže dítě tuto pomoc potřebuje. OSPOD může uložit i povinnost účastnit se prvního setkání s mediátorem v rozsahu třech hodin nebo terapie. Mezi další opatření, která OSPOD může uložit, pokud tak již neučinil soud, patří dohled, napomenutí atd. (§12, 13 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD).

Dále se jako výhodné při řešení rodičovských sporů jeví svolání případové konference (dále jen PK). Možnost pořádat PK je ukotvena v § 10 odst. 3 písm. e z. č. 359/1999 Sb. o SPOD. *„PK je plánované, koordinované a pevně strukturované pracovní setkání rodičů, dítěte a odborníků, kteří s rodinou pracují, pracovali nebo budou pracovat s ohroženým dítětem, jeho rodiči, popř. i s členy širší rodiny“*. Účelem PK je při aktivní spolupráci rodičů a dítěte komplexně vyhodnotit situaci dítěte a jeho rodiny, pojmenovat cíl a vytvořit plán činností, které umožní rodině tohoto cíle dosáhnout (BECHYŇOVÁ 2012, s. 14-15).

Cílem OSPOD tedy není dospět k řešení, se kterým budou spokojeny všechny strany, což ani není ve většině případů možné. Řešení by mělo být především v zájmu dítěte při současném respektování práv rodičů. Jako vhodné se tedy jeví podporovat takové postupy, které by mohly pomoci k hladšímu průběhu a řešení sporů o děti. Cílem není obnovení manželského či partnerského soužití, ale navození co nejschůdnější komunikace a zvládnutí přizpůsobení se rodiny novým podmínkám (MPSV a kol. autorů 2012, s. 63).

5. VÝZKUMNÁ ČÁST

Vzhledem k tématu diplomové práce je výzkumná část orientovaná z větší části na sociální pracovníky OSPOD, kteří přicházejí do styku s rozvodovou problematikou dnes a denně. Druhá část výzkumné části bude směřována k opatrovnickým soudcům, kteří spolu se sociálními pracovníky OSPOD tvoří důležitý článek při ochraně zájmů dítěte.

5.1. Cíl výzkumu

Pro svou práci jsem si stanovila tyto dílčí cíle:

- porovnat postupy na pracovištích OSPOD v hlavním městě Praze s postupy pracovišť OSPOD ve Středočeském kraji, zejména v oblasti sociálního šetření při úpravě poměrů
- zmapovat, které návazné služby jsou klientům v rámci obou zkoumaných krajů ČR nabízeny jako pomoc k řešení sporů mezi rodiči při rozvodu či rozchodu
- zmapovat mínění pracovníků ohledně využívání střídané péče, jakožto nejvhodnějšího možného typu porozvodové péče
- zmapovat, jaké spory dle pracovníků OSPOD rodiče nejčastěji řeší v rámci rozvodové problematiky
- porovnání postupů opatrovnických soudů v rámci Prahy a Středočeského kraje při rozvodové problematice, respektive jejich požadavků na OSPOD zejména v oblasti sociálního šetření (při úpravě poměrů).

5.2. Metodologie

Na základě shora uvedených cílů a velikosti výzkumného vzorku jsem pro první část výzkumu zaměřenou na sociální pracovníky OSPOD, volila kvantitativní výzkum. Dle Reichela (2009, s. 40) „kvantitativní výzkum, stručně vzato, předpokládá fenomény sociálního světa (různé jeho aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem jeho zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořádatelné. Informace o nich, získávané v jisté kvantifikovatelné, a co nejvíce formálně porovnatelné podobě. Pak je analyzuje statistickými metodami se záměrem ověřit platnost představ o výskytu nějakých charakteristik zkoumaných fenoménů, případně o vzájemných vztazích těchto charakteristik, také o jejich vztazích k dalším objektům a jejich vlastnostem apod.“ Úkolem kvantitativního výzkum je testování hypotéz. Využívá deduktivní logiky, kdy na počátku je problém, který existuje alespoň v teorii nebo v sociální realitě. Problém je přeložený do hypotéz, které jsou

základem pro výběr proměnných. Zjištěná data se užijí k testování hypotéz. Výstupem kvantitativního výzkumu je pak soubor přijatých či naopak zamítnutých hypotéz (DISMAN 2002, 286-287).

Pro sběr dat byla zvolena metoda dotazníkového šetření, kterou lze považovat za velmi efektivní. Postihnout může velký počet jedinců. Dotazník klade vysoké nároky na ochotu respondentů, nicméně umožňuje získat informace v poměrně krátkém čase (DISMAN 2002, 141).

Otázky byly voleny: uzavřené, polouzavřené, dichotomické, polytomické a jedna otázka v dotazníkovém šetření byla otevřená (REICHEL 2009, s. 102-103). Nejvíce převládaly otázky polouzavřené.

Uvedená data byla statisticky zpracována v programu Microsoft Excel.

Pro další část výzkumu jsem volila metodu polostrukturovaného rozhovoru, který byl proveden se čtyřmi opatrovnickými soudci. Polostrukturovaný rozhovor je charakteristický tím, že tazatel má připravený soubor otázek či témat, které mají jeho předmětem. Jejich pořadí však nemusí striktně dodržet. Formulaci otázek lze modifikovat. Je však třeba, aby nakonec byly probrány všechny otázky (REICHEL 2009, s. 111-112).

5.3. Hypotézy

1. rodiče na OSPOD obvykle při rozvodu nejčastěji řeší spory týkající se styku dítěte s rodičem, péče o dítě a výživného, přičemž nelze přesně stanovit, která s uvedených variant jasně převládá.
2. V rámci řízení o úpravě poměrů provádějí sociální pracovníci z obou zkoumaných regionů šetření ve většině případů.
3. U sociálních pracovníků OSPOD působících v rámci některého z ÚMČ v Praze bude převládat preference ohlášených šetření, zatímco u sociálních pracovníků OSPOD působících v rámci některých OÚORP ve Středočeském kraji bude převládat preference neohlášených šetření.
4. V rámci řízení o úpravě poměrů soudy v Praze žádají příslušný OSPOD o šetření vždy, zatímco soudy ve Středočeském kraji zřídka kdy.

5.4. Realizace dotazníkového šetření a rozhovorů

Vytvořený dotazník (viz příloha č. 2) čítal celkem 19 otázek, tento byl umístěn na internetových stránkách <http://www.vyplnto.cz>. Přístupný byl pouze pozvaným respondentům, tedy sociálním pracovníkům OSPOD v Praze a Středočeském kraji, kterým byl odkaz na publikovaný dotazník zasílán prostřednictvím e-mailu. Jeden z respondentů vyplnil dotazník na dokumentu v tištěné podobě. Kontakty na jednotlivé pracovníky jsem získala prostřednictvím internetových stránek daných úřadů. V Praze byl dotazník zaslán pracovníkům OSPOD Úřadů městských částí Prahy 1 – 22, ve Středočeském kraji pak na všechny obecní úřady obcí s rozšířenou působností, též zvané jako obce III. typu (dále jen OÚORP), mezi které patří Benešov, Beroun, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Čáslav, Černošice, Český Brod, Dobříš, Hořovice, Kladno, Kolín, Kralupy nad Vltavou, Kutná Hora, Lysá nad Labem, Mělník, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Neratovice, Nymburk, Poděbrady, Příbram, Rakovník, Říčany, Sedlčany, Slaný, Vlašim, Votice.

Průměrná délka vyplňování dotazníku činila zhruba 10 minut.

Rozhovory byly uskutečňovány se soudci v rámci pražských obvodních soudů. Připraveno jsem měla celkem 8 otázek (viz příloha č. 3), v případě potřeby byly respondentům následně pokládány doplňující dotazy. Rozhovor trval zhruba 20 – 25 minut.

5.5. Charakteristika výzkumného vzorku

Dotazník byl zaslán 352 pracovníkům OSPOD, z čehož jej vyplnilo celkem 108 respondentů. Návratnost tedy činí zhruba 30,7%. K výběru jednotlivých pracovníků, jakožto potenciaálních respondentů, je nutné dodat, že dotazník nebyl ve většině případů zasílán úplně všem pracovníkům na úřadě, respektive na celé oddělení OSPOD. Má pozornost byla směřována především na pracovníky vykonávající běžnou agendu OSPOD, popřípadě ještě na ty, kteří se vedle běžné agendy OSPOD zaměřují ještě na některou ze specializací SPOD. Dotazník jsem tedy zasílala především pracovníkům, u kterých byl předpoklad, že se v rámci své agendy zabývají z větší části rozvodovou problematikou. U některých úřadů bohužel přesně nešlo určit, na jakou problematiku se daný pracovník zaměřuje (například na jednom z úřadů byli všichni pracovníci úseku OSPOD popsáni jako „sociální pracovník OSPOD“ bez udaných specializací), na jiných úřadech pak zase měli přesný výčet toho, čím se daný pracovník zabývá. Domnívám se tedy, že i tímto mohla být částečně ovlivněna návratnost dotazníků.

Rozhovor byl prováděn se čtyřmi opatrovnickými soudci pražských obvodních soudů. Z důvodu zachování anonymity více údajů k osobám soudců uvádět nebudu.

5.6. Interpretace získaných informací

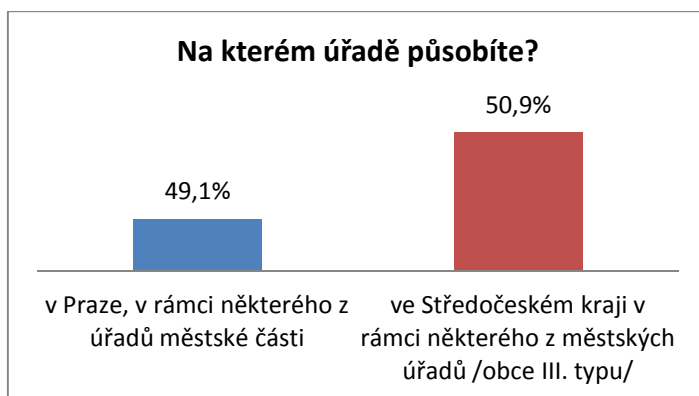
V této části práce popíši výsledky, které jsem v rámci dotazníkového šetření získala. Dále budou popsány i výsledky z rozhovorů se soudci.

5.6.1. Dotazníkové šetření

1) Na kterém úřadě působíte?

První otázka dotazníku sloužila jako rozřazovací, tedy směřovala k rozdělení, zda respondent působí v rámci některého úřadu městské části v Praze nebo na OÚORP ve Středočeském kraji. Tato otázka byla významná zejména pro možnou komparaci získaných výsledků.

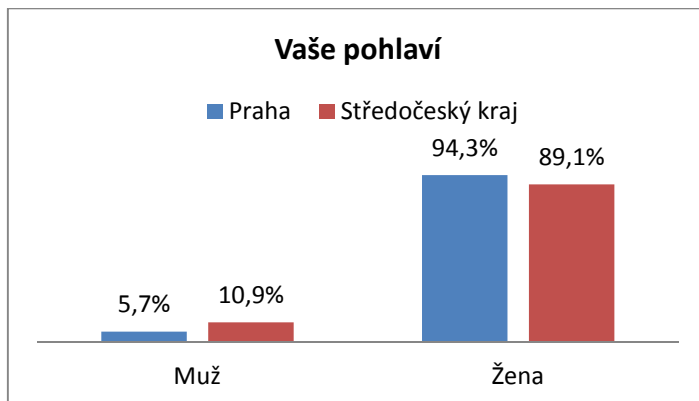
Graf č. 1 Na kterém úřadě působíte?

Lze konstatovat, že poměr vyplněných, vrácených dotazníků z Prahy a Středočeského kraje byl velmi vyrovnaný, když celkem 49,1% respondentů pracuje na některém z ÚMČ v Praze a ve 50,9% v rámci OÚORP ve Středočeském kraji

2) Vaše pohlaví

Graf č. 2 Vaše pohlaví

Z rozdělení respondentů podle pohlaví vyplynulo, že dotazník vyplnilo celkově 92% žen a 8% mužů. Pro srovnání uvádím i porovnání v rámci uvedených krajů. V rámci Prahy byly ženy zastoupeny v 94,3 % a muži v 5,7 %, v rámci Středočeského kraje pak ženy v 89,1 % a muži v 10,9% (viz graf č. 2).

3) Délka praxe na OSPOD:

V dotazníkovém šetření byla zkoumána i délka praxe respondentů na OSPOD. Respondenti měli na výběr z těchto možností:

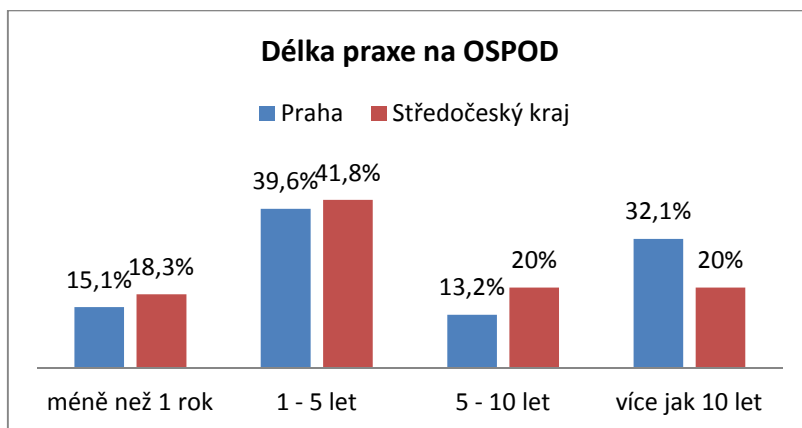
- méně než 1 rok
- 1 – 5 let
- 5 – 10 let
- více než 10 let

Nejpočetnější skupinou byli v obou regionech respondenti s praxí v rozmezí 1 – 5 let, 39,6% z Prahy a 41,8% ze Středočeského kraje, následovali respondenti s více než 10 letou praxí, kteří v Praze reprezentují 32,1% a 20% ve Středočeském kraji. Respondenti s praxí méně než jeden rok tvoří 15,1% v Praze a 18,3% ve Středočeském kraji. Respondenti s praxí v rozmezí 5 – 10 let jsou v Praze zastoupeni v 13,2% a ve Středočeském kraji v 20%. Lze konstatovat, že ve Středočeském kraji jsou všechny možnosti, kromě rozmezí 1 - 5 let, které je zastoupeno v největším počtu, vyrovnané. Nejpočetnější skupinou byli respondenti s praxí v rozmezí 1 – 5 let, 21 osob z Prahy a 23 ze Středočeského kraje, následovali respondenti s více než 10 letou praxí, celkem 17 v Praze a 11 ve Středočeském kraji. Respondenti s praxí méně než jeden rok a v rozmezí 5 – 10 let byli zastoupeni ve stejném počtu. V Praze jsou

vyrovnané možnost méně než jeden rok a rozmezí 5 – 10 let. Do popředí vystupují respondenti s praxí 1 – 5 let a více jak 10 let (viz graf č. 3).

Poměrně velké zastoupení respondentů s více jak desetiletou praxí bylo pro mě překvapením, vzhledem k náročnosti tohoto zaměstnání. Na druhou stranu je nutné říci, že se jedná v sociální sféře o práci prestižní a velmi zajímavou, rozhodně ne stereotypní. I přesto se domnívám, že fluktuace pracovníků na OSPOD je velmi častá. Nevylučuji však, že pokud by návratnost dotazníků byla 100%, tak že by zastoupení pracovníků s takto dlouhou praxí nebylo mnohem větší. Též je otázkou, zda respondenti do délky praxe počítali například rodičovskou dovolenou atp. Zastoupení respondentů s méně jak roční praxí může být ovlivněno zejména tím, že v rámci vypracovávání standardů kvality sociálně- právní ochrany měla pracoviště OSPOD v rámci Středočeského kraje grant, na základě kterého mohla nabírat pracovníky právě ke zpracování standardů kvality. Sociální pracovníci byli za tímto účelem přijímáni pouze na dobu určitou, většinou na dobu jednoho roku. V Praze tento grant poskytnut nebyl, nicméně hovořilo se o posilování řad OSPOD. Určování počtu zaměstnanců OSPOD je popsáno právě ve standardech (blíže bude u otázky č. 4). Na úřadech, kde mají pracovníků OSPOD více, než je doporučeno, lze považovat za snahu daného úřadu, zkvalitnit poskytování služeb svým občanům.

Graf č. 3 Délka Vaší praxe

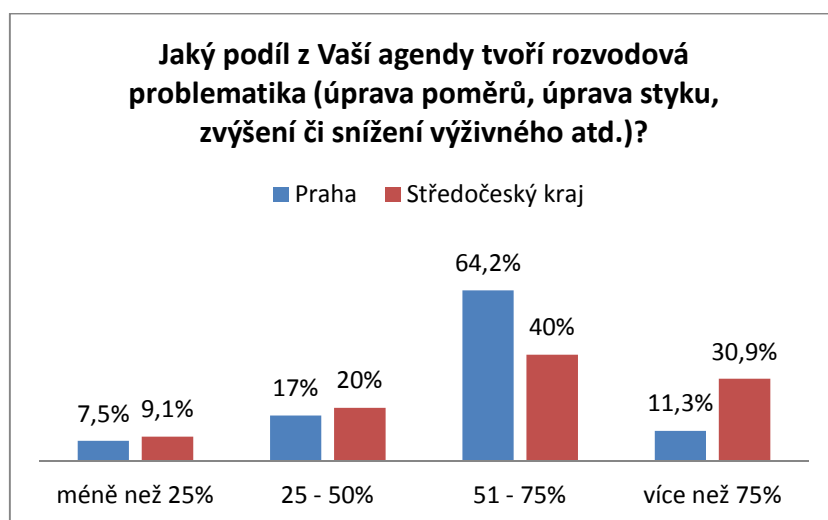
4) Jaký podíl z Vaší agendy tvoří rozvodová problematika (úprava poměrů, úprava styku, zvýšení či snížení výživného atd.)?

Agendu jednotlivých sociálních pracovníků OSPOD tvoří různorodá problematika dětí, které jsou nějakým způsobem ohrožené /dětí s výchovnými potížemi, děti umístěné mimo péči rodičů, domácí násilí v rodině, týrané děti atp./ . Rozvodová problematika většinou tvoří pouze určitou část agendy jednotlivých pracovníků. Otázka č. 4 byla do dotazníku zařazena

právě za účelem zjištění, jakým podílem je tato problematika zastoupena v agendě respondentů. Na výběr měli ze čtyř možností, kdy měli zvolit procentuální zastoupení rozvodové problematiky v jejich agendě:

- méně než 25%
- 25% - 50%
- 50% - 75%
- více než 75%

Graf č. 4 Jaký podíl z Vaší agendy tvoří rozvodová problematika (úprava poměrů, úprava styku...)?

Možnost *méně než 25%* volilo celkem 7,5% respondentů z Prahy a 9,1% ze Středočeského kraje. Respondentů, u nichž je rozvodová problematika v agendě zastoupena z 25% - 50%, tvořilo v Praze 17% a ve Středočeském kraji 20%. Možnost 51% - 75% volilo 64,2% dotázaných v Praze a 40% ve Středočeském kraji, možnost *více než 75%* pak 11,3% a 30,9% ve Středočeském kraji.

Jak velký je tento podíl, závisí zejména na specializaci daného pracovníka a též na počtu pracovníků vykonávající SPOD na daném úřadě. Jedná se tedy o otázku personálního zabezpečení výkonu SPOD, kterou upravuje mj. vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o SPOD, jejíž součástí jsou v § 6, v příloze 1 Standardy kvality sociálně-právní ochrany při poskytování sociálně-právní ochrany orgány sociálně-právní ochrany dětí. Personálním zabezpečením se konkrétně zabývá bod 4 a jeho subkritéria. Dané specializace jsou pak uvedeny v subkritériu 4c: „OSPOD má v rámci organizační struktury vnitřním předpisem písemně zpracována oprávnění a povinnosti k jednotlivým pracovním pozicím vztahujícím se k výkonu SPO, uplatněním specializace zejména pro oblast náhradní

rodinné péče, sociální kurately pro děti a mládež a ochrany týraných a zneužívaných dětí a důsledně dbá na to, aby konkrétní pracovní pozice byla vyhrazena výlučně výkonu SPO“.

Úsek OSPOD tak vždy tvoří pracovník se specializací na sociální kuratelu pro děti a mládež (kurátor pro děti a mládež), který se zaměřuje na děti vyžadující zvýšenou pozornost. Jedná se zejména o děti zanedbávající školní docházku, požívající alkohol či návykové látky, páchající trestný čin apod. (§ 6 písm. c a d, dále § 31 odst. 1-3 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD). Dalším pracovníkem OSPOD je pracovník se specializací na náhradní rodinnou péči (dále jen NRP), který se zaměřuje na děti pobývajících trvale či dočasně mimo svou biologickou rodinu, respektive zejména na oblast pěstounské péče, pěstounské péče na přechodnou dobu, osvojení a další typy NRP. Kromě vyhledávání dětí vhodných do NRP se zaměřuje i na vyhledávání osob vhodných stát se pěstouny či osvojiteli (§ 21 z. č. 359/1999 Sb. zákona o SPOD). Další specializací, kterou dle standardů musí každé pracoviště OSPOD mít, je specializace zaměřená na ochranu týraných a zneužívaných dětí, tedy na problematiku syndromu CAN (§ 6 příloha 1, krit. 4c vyhl. č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o SPOD). Kromě uvedených specializací se lze u některých úřadů setkat i s dalšími specializacemi, jako například problematika domácího násilí, specializace na případy s mezinárodním prvkem apod.

Co se týká počtu pracovníků na daném úřadě, tak ten má být úměrný spádovému obvodu orgánu SPO. Pro výpočet přiměřeného počtu pracovníků se bere v úvahu i kritérium ovlivňující náročnost výkonu SPO ve spádovém obvodu, přičemž výchozím kritériem je minimálně jeden pracovník na osm set dětí, které jsou hlášeny k trvalému pobytu v daném obvodu. Do celkového počtu zaměstnanců úseku se započítává i vedoucí pracovník, adekvátně svému zapojení do práce s klienty (§ 6 příloha 1, krit. 4b vyhl. č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o SPOD).

Ze shora uvedeného se zdá jako logické, že se pracovníci zaměřují především na případy rodin s dětmi, které spadají pod jejich specializaci. Nicméně často se lze setkat s tím, že v rodinách existuje více problémů a tyto by svou povahou spadaly do specializací více pracovníků. Lze konstatovat, že v praxi se k tomuto přistupuje poměrně individuálně a každý úřad má nastavená svá pravidla pro rozdělování případů mezi jednotlivé pracovníky v závislosti na velikosti úřadu, respektive počtu pracovníků, na povaze daného případu apod. Některé úřady se tedy mohou při rozdělování případů mezi dané pracovníky řídit striktně specializacemi, což v důsledku znamená, že například dítě, se kterým dlouhodobě pracoval kurátor pro děti a mládež, si v případě rozvodu rodičů převezme pracovník, který se zaměřuje

na rozvodovou problematiku. Na jiném úřadě to naopak může být řešeno tak, že si kurátor případ ponechá a bude řešit i aktuální situaci v rodině. Osobně se domnívám, že je výhodnější, jestliže s rodinou pracuje jeden klíčový pracovník, zejména z pohledu soukromí rodiny a navázání důvěry klienta k tomuto pracovníkovi. Některým rodičům může být také nepříjemné, jestliže do rodiny dochází více osob. Navíc pracovník, který s rodinou pracuje, již zná rodinnou situaci a rodina je zvyklá na jeho osobu. Zde je však nutné dodat, že pokud rodinu přebírá jiný pracovník, pak se samozřejmě seznamuje s historií práce s rodinou a se situací v rodině.

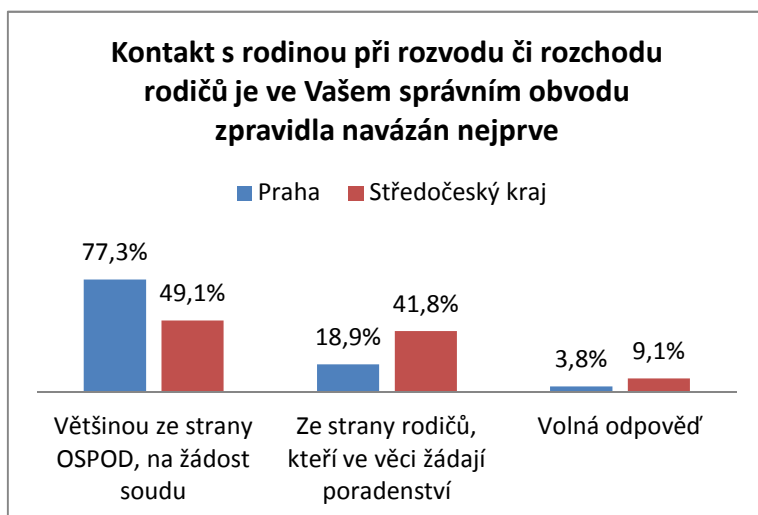
5) Kontakt s rodinou při rozvodu či rozchodu rodičů je ve Vašem správním obvodu zpravidla navázán nejprve...

Další otázka dotazníku byla směřována na téma navázání kontaktu s rodinou při rozvodu či rozchodu rodičů. Tato otázka do jisté míry souvisí s informovaností klientů o práci OSPOD a obecně o postupu OSPOD a soudu v rámci rozvodové problematiky. Řada klientů často vůbec neví, jaká je role OSPOD při úpravě poměrů a jaký je postup soudu. Jiní klienti naopak informováni jsou, například ze strany svých právních zástupců nebo ze strany známých rodiny, kteří si rozvodem sami prošli.

K prvnímu kontaktu OSPOD s rodinou dochází zpravidla ještě před soudním jednáním. V praxi bývá kontakt iniciován jak ze strany OSPOD, například na základě žádosti soudu, kdy si žádá o prošetření poměrů v rodině, tak i ze strany rodičů dítěte, kteří žádají poradenství, například jak postupovat v případě, když se chtějí rozvést či rozejít, mají mezi sebou spory apod. Zajímalo mě tedy, se kterou z uvedených variant se respondenti setkávají v praxi nejčastěji, popřípadě zda převládá jiný způsob navázání prvotního kontaktu s rodinou. Respondenti proto měli na výběr ze třech možností:

- *většinou ze strany OSPOD na žádost soudu*
- *ze strany rodičů, kteří ve věci žádají poradenství*
- *volná odpověď*

Graf č. 5 Kontakt s rodinou při rozvodu či rozchodu rodičů je ve Vašem správním obvodu zpravidla navázán nejprve...

Nejvíce respondentů, v obou zkoumaných oblastech, volilo možnost většinou ze strany OSPOD, na žádost soudu, přičemž v Praze se jednalo o 77,3% respondentů a 49,1% ve Středočeském kraji. Druhou možnost, tedy ze strany rodičů, kteří ve věci žádají poradenství, volilo celkem 18,9% respondentů v Praze a 41,8% ve Středočeském kraji. Uvedení vlastní odpovědi zvolilo pouze 3,8% respondentů z Prahy a 9,1% ze Středočeského kraje, přičemž tyto odpovědi upřesňovaly poměr prvních dvou možností, kdy většina z těchto respondentů uvedla, že kontakt s rodinou je navazován oběma uvedenými způsoby, zhruba půl na půl. Zbylí respondenti též vyplnili, že k navázání kontaktu s rodinou dochází oběma způsoby, přičemž upřesňovali, že první varianta převládá nad druhou nebo nevěděli přesně poměr. Lze konstatovat, že u respondentů ve Středočeském kraji byl poměr mezi první a druhou nabízenou možností poměrně vyrovnaný, na rozdíl od Prahy, kde jasně dominovala možnost první. Domnívám se, že v Praze může být převaha první varianty nad druhou způsobena vedle míry informovanosti například i tím, že v tomto regionu může být lepší dostupnost a zastoupení jednotlivých poradenských zařízení a klienti se tak mohou spíše obracet se žádostí o poradenství na tato zařízení než na OSPOD. Dále si myslím, že to souvisí do jisté míry i s délkou pracovní doby klientů, kdy tato mnohdy bývá delší než ta pracovníků OSPOD.

Možnosti, jakými se pracovník o rodině dozví, respektive na základě kterých naváže kontakt s rodinou, je samozřejmě více, avšak se shora uvedenými se lze v praxi setkat asi nejčastěji. Další variantou, kdy přichází pracovník do kontaktu s rodinou, je na základě podnětu třetí osoby (příbuzní – většinou prarodiče, sousedé a další) či instituce (školská a zdravotnická zařízení atd.) většinou v případě výskytu nějakého problému (tedy na základě

ohlašovací povinnosti – viz § 7 a 53 z. č. 359/1999 Sb., o SPOD). U prarodičů to může být například bránění rodičů ve styku s vnoučetem nebo upozornění na nedostatky v péči jednoho z rodičů. Školské zařízení pak může dát například podnět OSPODu, že u dítěte došlo k razantnímu zhoršení v chování a prospěchu dítěte.

První kontakt s rodinou může proběhnout jak na půdě OSPOD, tak i v místě bydliště rodičů a dítěte.

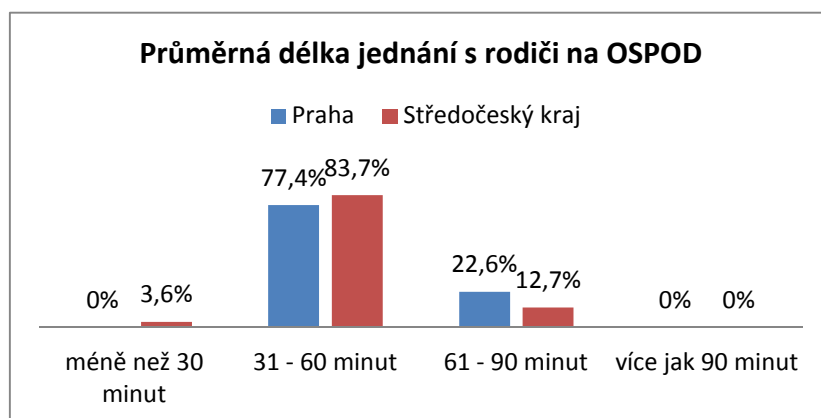
6) Průměrná délka jednání s rodiči na OSPOD

V dotazníku byla dále zařazena otázka týkající se průměrné délky jednání s rodiči. Domnívám se, že toto je záležitostí zcela individuální zejména s ohledem na fakt, že každý případ je jiný. Při určování délky jednání s jednotlivými klienty je třeba brát v úvahu, o jakou problematiku se jedná, složitost případu a časové možnosti daného pracovníka. Délku jednání však často ovlivňují i sami klienti, zejména v závislosti na jejich komunikativnosti, kdy někteří klienti mají potřebu podávat více informací o situaci v rodině, někteří zase naopak.

Vzhledem ke shora uvedenému měli respondenti na výběr z následujících časových rozmezí, jelikož přesný čas stanovit opravdu nelze:

- méně než 30 minut
- 31 – 60 minut
- 61 – 90 minut
- více jak 90 minut

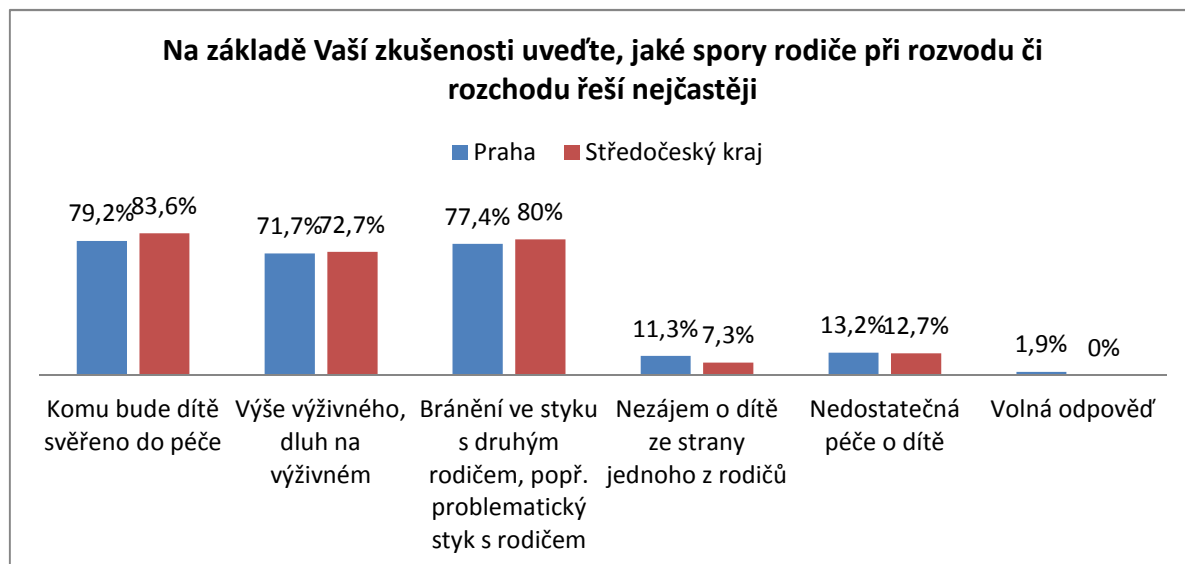
Graf č. 6 Průměrná délka jednání na OSPOD

Nejvíce respondentů volilo odpověď 31 – 60 minut, kdy takto odpovědělo 77,4% respondentů z Prahy a 83,7% ze Středočeského kraje. Variantu 61 – 90 minut vybralo 22,6% respondentů z Prahy a 12,7% ze Středočeského kraje. Možnost méně jak 30 minut volilo pouze 3,6% respondentů ze Středočeského kraje, v Praze tuto odpověď ne zvolil žádný respondent. Variantu více jak 90 minut pak nevybral žádný z respondentů, což je pochopitelné s ohledem na to, že jednání jsou pro obě strany mnohdy náročná a po tak dlouhé době by byla komunikace pravděpodobně již neefektivní.

7) Na základě Vaší zkušenosti uveďte, jaké spory rodiče při rozvodu či rozchodu řeší nejčastěji?

Graf č. 7 Na základě Vaší zkušenosti uveďte, jaké spory rodiče při rozvodu či rozchodu řeší nejčastěji?

Pro představu, s čím vším se sociální pracovníci OSPOD v rámci rozvodové problematiky setkávají, byla do výzkumného šetření zařazena otázka i na toto téma. Respondenti mohli volit celkem z 5 různých oblastí sporů:

- *komu bude dítě svěřeno do péče*
- *výše výživného/dluh na výživném*
- *bránění ve styku s druhým rodičem, popř. problematický styk s rodičem*
- *nezájem o dítě ze strany jednoho z rodičů, nedostatečná péče o dítě*
- *volná odpověď*

Vzhledem k tomu, že se v praxi mnohdy setkáváme s kumulací těchto problémů, byla proto respondentům dána možnost označit více variant. Nejvíce respondenti označovali první tři možnosti, kdy poměr mezi jednotlivými odpověďmi byl poměrně vyrovnaný. Možnost, komu bude dítě svěřeno do péče, v Praze označilo 79,2% respondentů a v rámci Středočeského kraje 83,6%. Varianta týkající se výživného volilo 71,7% respondentů v Praze a 72,7% ve Středočeském kraji. Bránění ve styku, popř. problematický styk s rodičem v Praze označilo 77,4% respondentů a ve Středočeském kraji 80%. Nejmenší zastoupení měly zbývající tři možnosti, přičemž volnou odpověď uvedl pouze jeden respondent z Prahy, dle kterého rodiče také často vedou spory o majetek. Lze konstatovat, že ačkoli jiný respondent majetkové spory již nezmínil, tak i přesto mohu říci, že v praxi rodiče majetek opravdu hojně řeší.

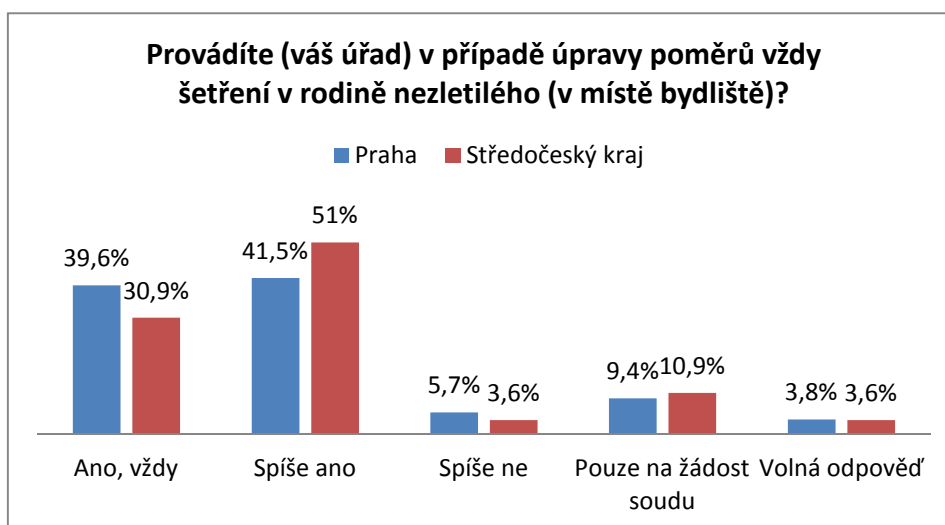
Ze shora uvedeného vyplývá, že u rodičů v rámci rozvodu či rozchodu jednoznačně převládají spory o další péči o dítě, o výživné a styk rodiče s dítětem. U této otázky se nevyskytly žádné větší rozdíly mezi jednotlivými regiony.

8) Provádíte (Váš úřad) v případě úpravy poměrů vždy šetření v rodině nezletilého (v místě bydliště)?

Tato otázka zkoumá, zda je prováděno šetření v případě úpravy poměrů vždy nebo jen v určitých případech. Respondenti měli na výběr pěti z možností:

- *ano vždy*
- *spíše ano*
- *spíše ne*
- *pouze na žádost soudu*
- *volná odpověď*

Graf č. 8 Provádíte (váš úřad) v případě úpravy poměrů vždy šetření v rodině nezletilého (v místě bydliště)?

Z vyhodnocení této otázky vyplynulo, že 39,6% respondentů z Prahy volilo odpověď ano vždy, což znamená, že šetření v místě bydliště provádějí v rámci každého případu úpravy poměrů, ve Středočeském kraji takto odpovědělo 30,9% respondentů. Možnost spíše ano volilo v Praze 41,5% respondentů a ve Středočeském kraji 51%. Pouze 5,7% respondentů v Praze označilo možnost spíše ne, ve Středočeském kraji to bylo 3,6% dotázaných. Variantu pouze na žádost soudu označilo v Praze 9,4% respondentů a ve Středočeském kraji 10,9%. Zbylí dotázaní uváděli volné odpovědi, přičemž v Praze se jednalo o 3,8% respondentů a ve Středočeském kraji o 3,6%. Vzhledem k tomu, že volné odpovědi představovaly menšinu, byly vyhodnocovány jako celek. Neuvádím tedy výčet rozdělený podle regionů. Jeden z respondentů uvedl, že šetření provádí na žádost soudu a také individuálně, například pokud jeden rodič nezná bytové podmínky druhého rodiče a vnímá určitá rizika. Další respondent sdělil, že šetření též dělají na žádost soudu vždy, pokud soud nežádá a dojde k dohodě mezi rodiči a není u nich řešena jiná problematika (zanedbávání, domácí násilí...) tak ne a v případě že soud nežádá a rodiče mají mezi sebou konflikty a spory, tak na základě individuálního posouzení. Třetí z respondentů s vlastní odpovědí uvedl, že šetření provádí, když to uzná za vhodné a čtvrtý, že šetření provádí téměř vždy, ale neprovádí, pokud se jedná o dohodu bez výhrad k bytovým podmínkám.

Na základě uvedených výsledků lze říci, že ve většině případů jsou při úpravě poměrů šetření v místě bydliště rodiny dítěte prováděna v obou regionech. Nicméně zároveň je nutné dodat, že to zda sociální pracovník šetření provede, záleží do značné míry na zakázce ze strany soudu, tedy jaká je žádost soudu, dále na individuálním posouzení a časových možnostech pracovníka, ale i rodičů, složitosti případu apod. Je otázkou, zda pracovníci

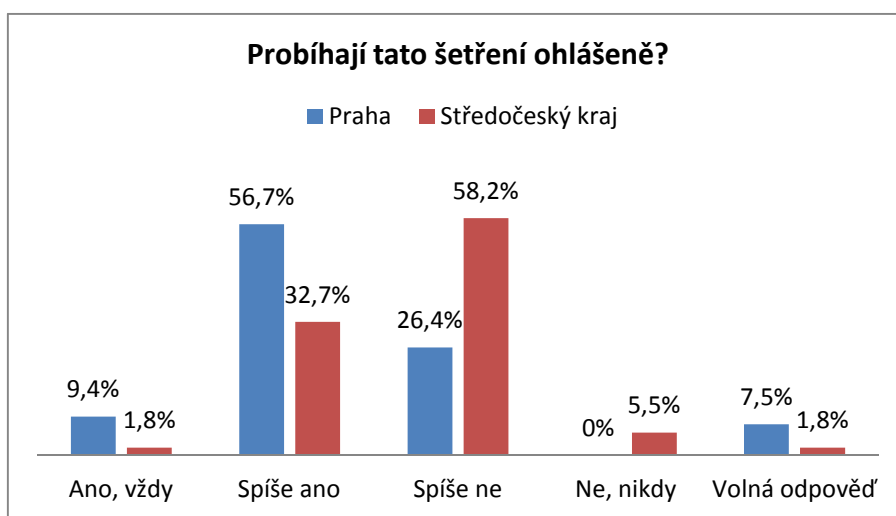
šetření provádějí, například pokud soud o ně nežádá nebo zda shledávají jako významné i tak shlédnout prostředí, ve kterém má dítě vyrůstat. Někdy se lze v praxi setkat i s tím, že rodiče jsou zváni pouze na úřad a šetření v místě bydliště se neprovádí. Dále se hodně diskutuje i o tom, zda provádět šetření v rodině v případech, kdy jsou rodiče dohodnuti. Názory jsou různé. Někteří se domnívají, že v případě dohody není třeba šetření provádět a zbytečně tak zasahovat do soukromí rodiny, druzí pak mají za to, že je třeba, aby šetření proběhlo. Individuální hledisko problematiky dle mého názoru vyplynulo i z volných odpovědí, a to i přesto že tyto byly zastoupeny v malém počtu. Osobně se domnívám, že by šetření v místě bydliště měla být prováděna. Pokud se má totiž daný pracovník vyjádřit u soudu k dítěti, respektive vznést návrh, který bude v souladu se zájmy tohoto dítěte, pak by měl znát celkové poměry rodiny, které zahrnují mj. i bytové podmínky.

9) Probíhají tato šetření ohlášeně?

Tato otázka navazuje na předešlou a zkoumá, zda v rámci jednotlivých regionů převažují spíše ohlášená šetření či naopak neohlášená. Respondenti měli na výběr opět z pěti možností:

- *Ano vždy*
- *Spíše ano*
- *Spíše ne*
- *Ne, nikdy*
- *Volná odpověď*

Graf č. 9 Probíhají tato šetření ohlášeně?

V rámci Prahy uvedlo 9,4% respondentů, že šetření probíhají vždy ohlášeně, ve Středočeském kraji tuto možnost označilo pouze 1,8% respondentů. Nejvíce označovanou

možností v Praze byla možnost *spíše ano*, celkem 56,7% respondentů, zatímco u Středočeského kraje jasně dominovala odpověď *spíše ne*, kterou volilo celkem 58,2% respondentů. Možnost *ne, nikdy* uvádělo pouze 5,5% respondentů ze Středočeského kraje, v Praze tuto možnost neoznačil nikdo. Vlastní odpověď zvolilo 7,5% respondentů z Prahy a 1,8% ze Středočeského kraje, V obou regionech se objevovaly volné odpovědi podobného znění. Jednou z odpovědí bylo, že to zda šetření probíhá ohlášeně, záleží na individuálním posouzení případu v závislosti na jeho problematice. Dále respondenti uváděli, že nejprve proběhne pokus o neohlášené šetření, pokud se nezdaří, pak většinou ohlášené. Poté následovaly odpovědi: jak u koho, jak kdy a první neohlášeně, další již ohlášeně (pokud to situace dovolí).

Ze získaných odpovědí a následného vyhodnocení výsledků u této otázky vyplynul poměrně jednoznačný rozdíl mezi oběma regiony, když v Praze pracovníci OSPOD preferují spíše ohlášená šetření, zatímco pracovníci OSPOD v rámci úřadů ve Středočeském kraji naopak neohlášená šetření. Domnívám se, že v tomto případě může být volba typu šetření velmi ovlivněna dopravní obslužností v daném regionu. V rámci Prahy nemají sociální pracovníci větší potíže, se kamkoli dopravit, a to i prostředky městské hromadné dopravy. Zatímco v rámci Středočeského kraje jsou pracovníci mnohdy nuceni využívat automobil úřadu, aby se vůbec do některých obcí mohli dopravit, vzhledem k dopravní obslužnosti v daných lokalitách. V praxi se to obvykle řeší tak, že si pracovník v rámci úspory času naplánuje více šetření v určité lokalitě na jeden den a následně se pokusí tato provést. Nicméně vzhledem k tomu, že i v Praze byla v poměrně velkém počtu zastoupena preference spíše neohlášených šetření a naopak u některých pracovníků OSPOD v rámci úřadů Středočeského kraje se také objevilo, že preferují spíše ohlášená šetření, pak by se dalo říci, že rozdíly v tomto ohledu nejsou jen v rámci celého regionu, ale i v rámci jednotlivých úřadů, přičemž nezáleží, zda se jedná o úřad v Praze nebo ve Středočeském kraji. Též na základě uvedených vlastních odpovědí, ačkoli se vyskytly v malém množství, lze říci, že volba typu šetření může být do značné míry ovlivněna tím, o jaký případ, resp. problematiku se jedná, dále může být volba ovlivněna i zvykem na daném úřadě, tedy zda preferují spíše ohlášená šetření či naopak neohlášená, pracovní dobou apod.

Šetření je obecně velmi diskutovaným postupem OSPOD, zejména právě z hlediska toho, zda se jedná o ohlášené nebo naopak neohlášené. Zde je třeba uvést, že žádný právní předpis neukládá OSPOD návštěvu v rodině ohlašovat. Neohlášené šetření je logicky považováno za nejspolehlivější, co se týká zjištění poznatků o skutečných poměrech dítěte a

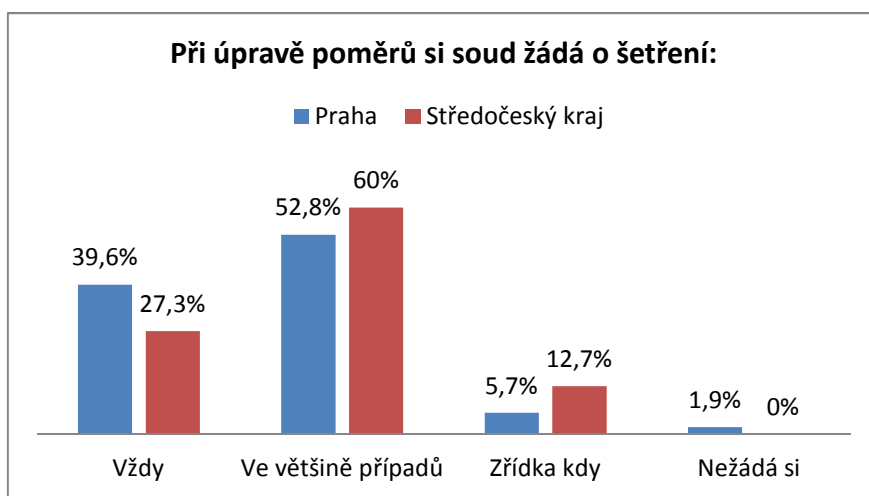
jeho rodiny. Nicméně nelze automaticky říci, že by měla být prováděna pouze neohlášená šetření či naopak ohlášená. Typ šetření je tedy třeba volit v závislosti na individuálním posouzení každého případu (NOVOTNÁ, BURDOVÁ, JURKOVÁ RIEDLOVÁ 2014, s. 419).

10) Při úpravě poměrů si soud žádá o šetření:

Tato otázka byla zaměřena na postupy soudu. Zkoumá, zda si soud žádá při úpravě poměrů OSPOD o šetření v rodině. Respondenti měli na výběr tyto možnosti:

- *Vždy*
- *Ve většině případů*
- *Zřídka kdy*
- *Nežádá si*

Graf č. 10 Při úpravě poměrů si soud žádá o šetření:

Nejvíce respondentů, a to jak z Prahy (52,8%), tak i ze Středočeského kraje (60%), uvedlo, že si soud žádá o šetření ve většině případů. 39,6% respondentů z Prahy a 27,3% ze Středočeského kraje pak označilo možnost vždy, tedy že si soud žádá o šetření pokaždé. Možnost zřídka kdy pak označilo 5,7% respondentů v Praze a 12,7% ve Středočeském kraji. 1,9% respondentů z Prahy pak uvedlo, že si soud o šetření nežádá, ve Středočeském kraji tuto odpověď nevolil nikdo.

Na základě uvedených odpovědí usuzují, že soud si v rámci obou regionů šetření ve většině případů žádá, nicméně patrně jsou i některé soudy, které tak nečiní. V takových

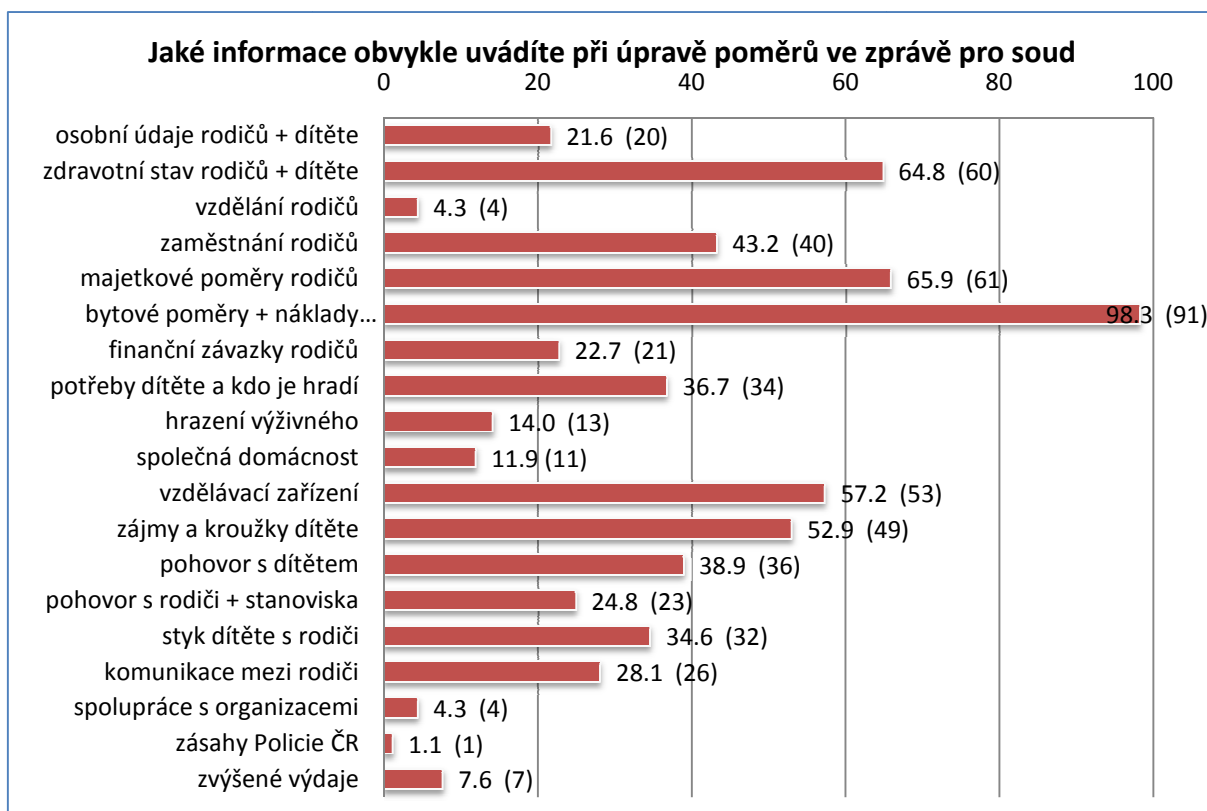
případech je zřejmě na posouzení daného pracovníka, zda šetření provede či nikoliv. Též je třeba brát v úvahu, že si soud může vyžádat šetření i v průběhu řízení, například pokud shledá, že je to pro další posouzení případu významné.

U této otázky žádné větší rozdíly mezi odpověďmi pracovníků z OSPOD v rámci Prahy a pracovníků OSPOD z úřadů ze Středočeského kraje, nejsou.

11) Jaké informace obvykle uvádíte při úpravě poměrů ve zprávě pro soud:

Do výzkumného šetření byla zařazena i jedna otevřená otázka, kde měli respondenti uvést, jaké informace obvykle uvádějí ve zprávě pro soud, jakožto opatrovníci dítěte. Vzhledem k množství výzkumného vzorku byly jednotlivé odpovědi analyzovány tak, že byly vytvořeny kategorie, podle kterých byly rozřazovány jednotlivé odpovědi. U této otázky jsem nezkoumala možné rozdíly v rámci regionů, tudíž zde není porovnání mezi OSPODy v rámci úřadů v Praze a Středočeském kraji.

Graf č. 11 Jaké informace obvykle uvádíte při úpravě poměrů ve zprávě pro soud?

Nejprve je nutné uvést, že vyhodnocené výsledky nejsou u této otázky zcela validní, jelikož mnoho respondentů uvádělo spíše příklady a neuváděli zcela vyčerpávající odpověď.

Nicméně lze konstatovat, že výčet kategorií uvedený v grafu č. 11 je poměrně vyčerpávající a tyto informace většinou zpráva pro soud obsahuje. Obsah zprávy a její délka samozřejmě závisí na konkrétním případě, respektive jeho problematice a složitosti.

Z grafu č. 11 vyplývá, že mnoho respondentů uvádělo stejné kategorie. Většina respondentů (98,3%) ve zprávě pro soud uvádí bytové poměry a náklady na bydlení, což znamená, že obvykle popíše místo bydliště, tedy adresu, vlastnictví, velikost bytu/domu, jeho vybavení, vybavení dětského pokoje, dále mohou uvádět, zda je prostředí pro dítě vhodné a měsíční náklady za bydlení atp.

Další poměrně frekventovanou kategorií je zdravotní stav dítěte a rodičů (64,8%). Tato většinou obnáší uvedení jména pediatra dítěte, dále toho, zda je dítě zdravo nebo má nějaké zvýšené výdaje spojené se zdravím a jaké. Důležitou kategorií je i zdravotní stav rodičů. Tato kategorie je podstatná pro určování výživného, stejně jako další uváděné kategorie – zaměstnání rodičů a příjem, včetně dávek (43,2%), vzdělání rodičů (4,3%), finanční závazky rodičů – úvěry, další vyživ. povinnosti (22,7%), potřeby dítěte a kdo je hradí – kroužky, obědy, družina, školné, ošacení (36,7%), zvýšené výdaje (7,6%), hrazení výživného – důležité pro vyčíslení případného dluhu (14%), společná domácnost – zda rodiče vedou společnou domácnost, popřípadě, zda rodiče bydlí s novým partnerem (11,9%) a majetkové poměry rodičů (co vlastní) – chata, chalupa, automobil, cenné sbírky... (65,9%).

Jako další kategorii respondenti uváděli vzdělávací zařízení (57,2%), která obvykle obsahuje sdělení, kterou školu či mateřskou školu dítě navštěvuje, ročník, prospěch, chování atp. Zde může být například ke zprávě opatrovníka ještě přiložena i zpráva ze školy či školky. Dále se objevovaly tyto kategorie: zájmy a kroužky dítěte (52,9%), pohovor s dítětem (38,9%), pohovor s rodiči a jejich stanoviska (24,8%), styk dítěte s rodiči (34,6%), komunikace mezi rodiči (28,1%), spolupráce rodiny s organizacemi - například odborná poradenská zařízení (4,3%) a zásahy Policie ČR (1,1%).

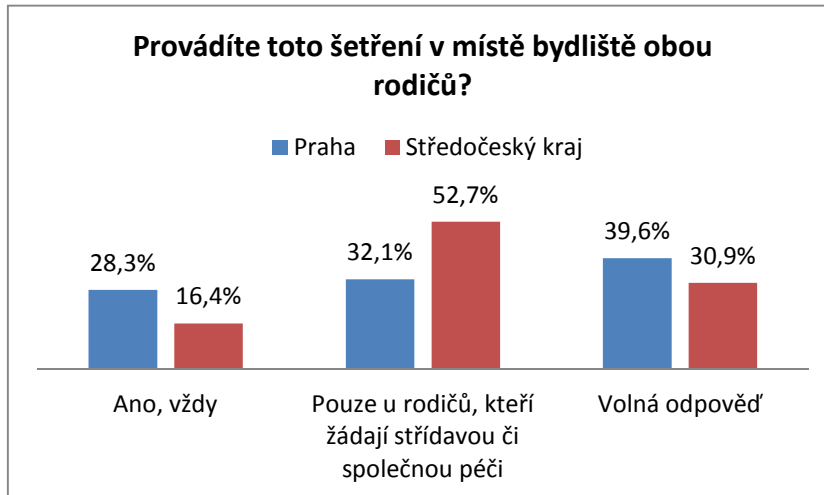
12) Provádíte toto šetření v místě bydliště obou rodičů?

Tato otázka zkoumá, zda sociální pracovníci provádí šetření vždy u obou rodičů, tedy například i pokud má být dítě svěřeno do péče jednoho z rodičů. U této otázky měli respondenti na výběr ze tří variant:

- *ano vždy*

- pouze u rodičů, kteří žádají střídavou či společnou péči
- volná odpověď

Graf č. 12 Provádíte toto šetření v místě bydliště obou rodičů?

Necelá třetina (28,3%) respondentů v Praze odpověděla, že šetření provádějí vždy u obou rodičů, ve Středočeském kraji tuto možnost volilo 16,4% respondentů. Druhou variantu označila téměř třetina respondentů (32,1%) v Praze a ve Středočeském kraji dokonce více jak polovina (52,7%). Volnou odpověď volilo v Praze 39,6% respondentů a ve Středočeském kraji 30,9%. V Praze se objevily v početnějším zastoupení tyto odpovědi: zcela individuálně (7 respondentů), u střídavé či společné péče, nebo pokud rodič zpochybňuje bytové podmínky u druhého rodiče (3 respondenti), většinou u obou rodičů, pokud tomu nebrání zásadní překážka (např. rodič v zahraničí), v případě že jeden z rodičů bydlí v jiné obci, žádáme o spolupráci místní OSPOD (2 respondenti), ano, pokud druhý rodič nebydlí v jiném správním obvodu (3 respondenti), ne vždy – dle požadavku soudu, dle místní příslušnosti (4 respondenti). Jednotlivě se pak objevily odpovědi: tam, kde je dítě a pokud není třeba v místě bydliště obou rodičů, tak alespoň na půdě OSPOD.

Ve Středočeském kraji se též objevily odpovědi ve vícetím počtu, tak například stejně jako v Praze byla zastoupena odpověď zcela individuálně (4 respondenti). Dále respondenti uváděli: v případě žádosti soudu šetření probíhá u obou rodičů, popř. pokud je mezi rodiči konflikt (6 respondentů), šetření provádím u rodiče, kterému má být dítě svěřeno do péče, u střídavé péče u obou rodičů (2 respondenti), zpravidla u obou rodičů (2 respondenti). Jednotlivě se pak objevily tyto odpovědi: ne vždy – dle požadavku soudu a dle místní

příslušnosti, dle času, možností a požadavku soudu, u střídané péče, nebo pokud rodič zpochybňuje bytové podmínky u druhého rodiče.

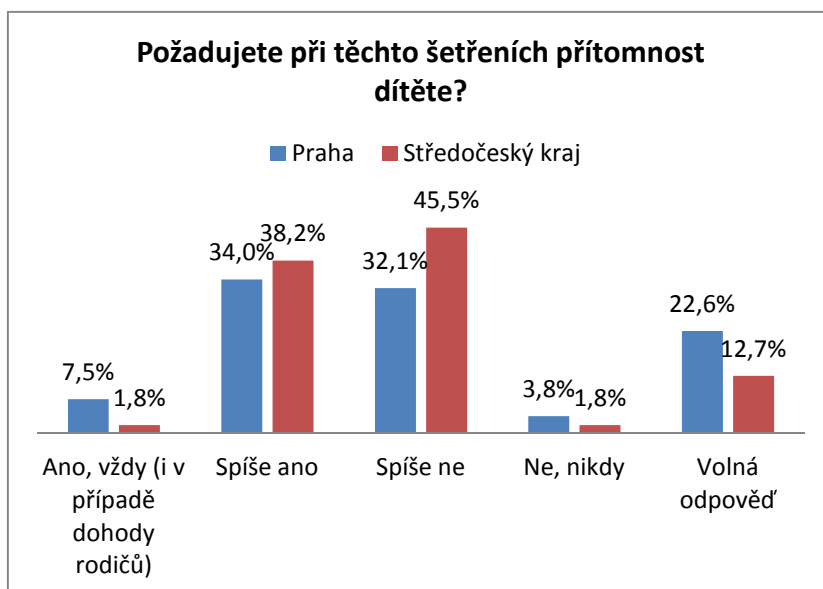
13) Požadujete při těchto šetřeních přítomnost dítěte?

Jak již bylo řečeno sociální pracovník OSPOD má několik možností, jak se setkat s dítětem. Prvním z nich je na půdě OSPOD, tedy na úřadě. Další možností je setkání na půdě školy, školky či v jiném zařízení či instituci anebo také přímo v místě bydliště v rámci šetření, kde má sociální pracovník možnost chování dítěte pozorovat v jeho přirozeném prostředí, včetně interakce mezi dítětem a rodiči. Domácího prostředí lze využít i k provedení pohovoru s dítětem, jakožto místa, které je pro dítě méně stresující.

Do dotazníku proto byla zařazena i otázka, zda je při šetřeních požadována přítomnost dítěte. Respondenti mohli volit z těchto možností:

- *ano, vždy (i v případě dohody rodičů)*
- *spíše ano*
- *spíše ne*
- *ne, nikdy*
- *volná odpověď*

Graf č. 13 Požadujete při šetření přítomnost dítěte?

Z výzkumu vyplynulo, že přítomnost dítěte vždy při šetření požaduje pouhých 7,5% respondentů v Praze, ve Středočeském kraji pak jen 1,8%. Možnost *spíše ano* volilo 34%

respondentů v Praze a 38,2% ve Středočeském kraji. Velké procento respondentů ze Středočeského kraje (45,5%) označilo variantu *spíše ne*, v Praze měla tato možnost také velké zastoupení, celkem 32,1% dotázaných. Odpověď *ne nikdy* volila menší část respondentů, v Praze 3,8% a ve Středočeském kraji 1,8%. Volnou odpověď uvedlo 22,6% dotázaných v Praze a 12,7% ve Středočeském kraji. Mezi vlastními odpověďmi v Praze se objevovala nejčastěji odpověď, že to zda pracovník požaduje přítomnost dítěte u šetření, záleží na individuálním posouzení případu (55%). Zbylé odpovědi pak byly uváděny pouze jednou, nebo se nedaly vyhodnotit (nepřesné odpovědi). U Středočeského kraje se pak objevovala ve vícero počtu stejně jako v Praze, odpověď, že záleží na individuálním posouzení (29%), dále se ve stejném počtu vyskytla odpověď: záleží na věku dítěte a žádosti soudu. Zbylé odpovědi byly opět zastoupeny pouze jednou, popřípadě se nedaly vyhodnotit.

Lze konstatovat, že u obou zkoumaných krajů razantně převyšovaly odpovědi *spíše ano* a *spíše ne*, přičemž poměr odpovědí mezi kraji byl poměrně vyrovnaný. V tomto ohledu tedy nebyly zjištěny větší rozdíly mezi Prahou a Středočeským krajem. Též lze říci, že u respondentů, kteří volili odpověď *spíše ne* a *ne nikdy*, mohou preferovat pohovor s dítětem na půdě OSPOD, popřípadě ve školském zařízení. Dále je otázkou, zda respondenti, kteří uváděli tyto odpovědi, mají možnost dítě vidět a zda toto vůbec považují za nutné, pokud neprovádí pohovor. Tímto myslím zejména případy, kdy jsou rodiče na všem dohodnuti.

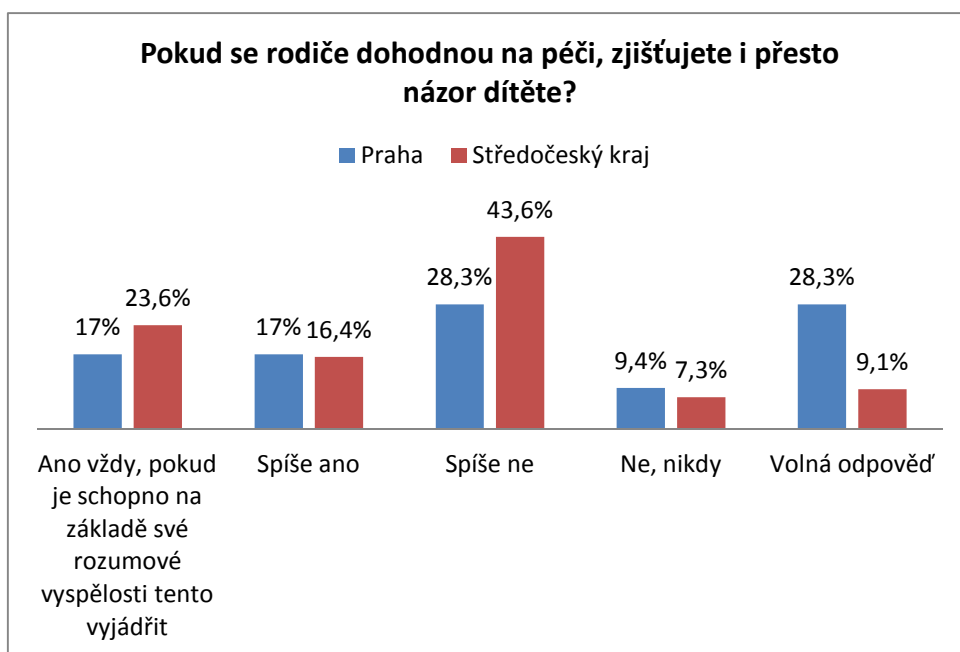
V praxi se v tomto ohledu lze setkat se dvěma pohledy. Prvním z nich je, že v případě dohody rodičů není třeba dítě vystavovat pohovoru, popřípadě návštěvě sociálního pracovníka v místě bydliště. Druhým z nich je, že pracovník chce dítě vidět, popřípadě s ním i hovořit. Je však nutné konstatovat, že i rodiče mnohdy neshledávají jako důvodné, dítě do věci vtahovat, když jsou dohodnuti a snaží se, aby rozvod či rozchod dítě zasáhl, co nejméně. Těžko soudit, která z variant je ta správnější. Určitě vše opět závisí na individuálním posouzení, nicméně domnívám se, že pokud zastupuji dítě před soudem jako jeho opatrovník, pak mám potřebu dítě minimálně alespoň zhlédnout, pokud mám u soudu následně vyjádřit své stanovisko za dítě. Dále nelze opomenout ani povinnost k dítěti vyplývající z platné legislativy, kdy soudu je před rozhodnutím ve věcech dítěte uložena povinnost, poskytnout tomuto dítěti potřebné informace, aby si mohlo utvořit názor a případně tento sdělit (§ 867 odst. 1, z. č. 89/2012 Sb., OZ). Soud tuto povinnost může přesunout právě na OSPOD.

14.) Pokud se rodiče dohodnou na péči a výživě, zjišťujete i přesto názor dítěte?

Tato otázka navazuje na předcházející otázku. Zkoumá, zda dotázaní pracovníci OSPOD provádí pohovor s dítětem v případě dohody rodičů o úpravě poměrů. Respondenti měli na výběr z pěti variant:

- *ano vždy (pokud je schopno na základě své rozumové vyspělosti tento vyjádřit)*
- *spíše ano*
- *spíše ne*
- *ne nikdy*
- *volná odpověď*

Graf č. 14 Pokud se rodiče dohodnou na péči, zjišťujete i přesto názor dítěte?

U této otázky hraje zásadní roli věk a rozumová vyspělost dítěte, dále požadavek soudu, popřípadě obvyklé postupy na úřadě nebo názor daného pracovníka. V případě, že si soud žádá o provedení pohovoru, pak je sociální pracovník nucen tento provést, je – li to vzhledem k věku a rozumové vyspělosti dítěte možné³. Tato otázka je tedy spíše zaměřena na ty případy, kdy soud pohovor nežádá. V takovém případě je na uvážení daného pracovníka, zda pohovor proveden bude či nikoli.

³ Soudci často využívají předvyplněný univerzální vzor žádosti o prošetření poměrů v rodině, který zasílají OSPODu. V této žádosti se může vyskytovat i žádost o zjištění názoru dítěte. Soudci tento vzor žádosti mnohdy odesílají i přesto, že dítěti je například pouze rok.

Nejvíce respondentů, jak v Praze (28,3%), tak i ve Středočeském kraji (43,6%) volilo možnost *spíše ne*. Odpověď *ano vždy* volilo v Praze 17% respondentů a ve Středočeském kraji 23,6%, *spíše ano* pak 17% respondentů v Praze a 16,4% ve Středočeském kraji. Zajímavé je, že několik respondentů označilo i možnost *ne nikdy*. V Praze se jednalo o 9,4% dotázaných a ve Středočeském kraji o 7,3%. Označení této možnosti, ačkoli v menším počtu, považují za překvapivé, a to s ohledem na stanovenou hranici 12 let, kdy se má za to, že dítě je schopno sdělit svůj názor a tomuto názoru má soud věnovat patřičnou pozornost (§ 867 odst. 2, z. č. 89/2012 Sb., OZ). Zde je opět nutné dodat, že hranice 12 let je pouze orientační, jelikož i děti mladší, jsou schopny sdělit svůj názor.

Zbylí respondenti, v Praze 28,3% a ve Středočeském kraji 9,1%, využili možnosti uvést volnou odpověď. V Praze opět respondenti ve vícero počtu opakovaně uváděli, že záleží na individuálním posouzení, popřípadě že provádí pohovor pouze na žádost soudu. Jeden z respondentů také sdělil, že pohovor provádí pouze u dětí starších 12 let. Podobně odpověděl i další, když uvedl, že to záleží na věku dítěte. Dále jeden respondent sdělil, že názor dítěte zjišťují alespoň prostřednictvím rodičů, u nesporných řízení dítě pohovorem nezatěžují. Další pak též zjišťuje názor prostřednictvím rodičů, pohovor s dítětem však provádí pouze na žádost soudu. Zajímavou odpovědí bylo také, že pracovník provádí pohovor, když má dítě samo zájem sdělit svůj názor.

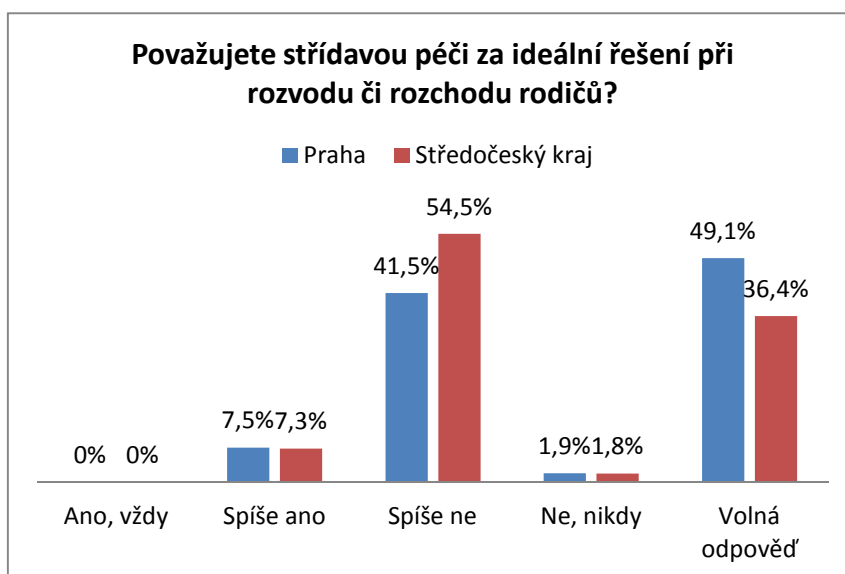
Ve Středočeském kraji se u třech respondentů objevila odpověď na žádost soudu, zbylí respondenti uvedli, že to záleží na věku dítěte nebo na individuálním posouzení.

15) Považujete střídavou péči za ideální řešení při rozvodu či rozchodu rodičů?

Sociální pracovníci OSPOD řeší otázku, která z typů porozvodové péče je tou nevhodnější, velmi často. Do dotazníku proto byla zařazena otázka zkoumající názor pracovníků v této oblasti. Respondenti mohli volit ze čtyř předem daných variant, dále byla umožněna i individuální odpověď:

- *ano vždy*
- *spíše ano*
- *spíše ne*
- *ne nikdy*
- *volná odpověď*

Graf č. 15 Považujete střídavou péči za ideální řešení při rozvodu či rozchodu rodičů?

Nejvíce respondenti překvapivě uváděli možnost *spíše ne*, a to jak v Praze (41,5%), tak i ve Středočeském kraji (54,5%). Odpověď *ano vždy* neoznačil žádný z respondentů, naopak *ne nikdy*, označilo 1,9% respondentů v Praze a 1,8% ve Středočeském kraji. Možnost *spíše ano* pak volilo 7,5% respondentů v Praze a 7,3% ve Středočeském kraji. Zbylí respondenti, v Praze 49,1% a ve Středočeském kraji 36,4%, uváděli volné odpovědi. Mezi nimiž (v Praze 69% a ve Středočeském kraji 55%) převládalo vyjádření, že nelze jednoznačně říci, zda je střídavá péče vždy nejvhodnějším řešením při rozvodu rodičů. Vše je dle těchto respondentů třeba posuzovat individuálně. Zbylé vlastní odpovědi v Praze byly zastoupeny jednotlivě. Respondenti většinou uváděli jako předpoklad pro střídavou péči splnění nějakých podmínek – například vzdálenost mezi bydlišti rodičů, dále absolutní schopnost rodičů se na všem dohodnout, bezproblémovou komunikaci, docházku dítěte do jedné školy atp. Objevila se i jedna kladná odpověď, kdy respondent dle mého názoru pouze více rozvedl možnost *ano vždy*: „*ano, dítě má oba rodiče (rodiče mají rovnoměrný podíl na výchově)*“. Další zajímavou odpovědí bylo: „*osobně rozhodně nikoliv, ale musím respektovat soudobý názor ve věci*“. Je pravdou, že poměrně velké zastoupení měli respondenti s více jak 10 letou praxí a za tu dobu jistě došlo k proměně pohledů jak odborníků, tak i laické veřejnosti na péči o dítě po rozvodu. Dříve byla především praxe taková, že děti byly svěřovány hlavně matkám, zatímco dnes je již obecně známé, že otec je ve výchově dítěte stejně platný a důležitý jako matka. Na základě tohoto je také kladen důraz na to, aby dítěti byl v co největší možné míře zachován styk s oběma rodiči. Lze tedy konstatovat, že vzhledem k neustálému vývoji v dané problematice, stejně tak jako v sociální práci obecně, je třeba se těmto změnám často přizpůsobovat a brát je v potaz.

Ve Středočeském kraji, v porovnání s Prahou, byly i další volné odpovědi zastoupeny ve vícerozměrném počtu. Dle 20% respondentů je střídavá péče vhodným řešením, pokud se rodiče dohodnou a dítě s tím souhlasí, u 10% respondentů pak pokud se rodiče dohodnou. Dalších 10% respondentů má za to, že ideální je především dohoda, ať je úprava jakákoli. Zbylé odpovědi se opět objevovaly pouze jednotlivě.

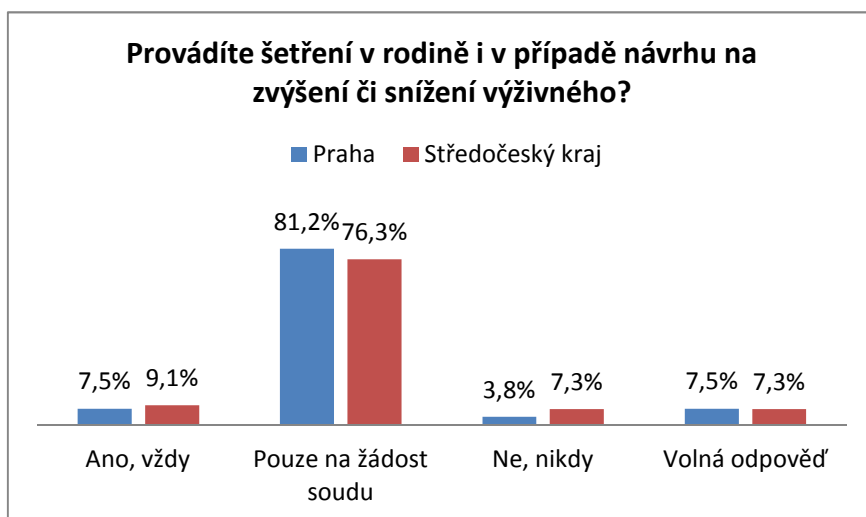
Domnívám se, že ze shora uvedeného jasně vyplývá, že nelze jednoznačně říci, zda je střídavá péče tím nejvhodnějším řešením. Při volbě porozvodové péče je nutné vždy individuální posouzení případu. Je třeba zohlednit, že každé dítě je individualitou, stejně jako jeho rodiče a jejich rodinná situace. Tím chci říci, že co je v zájmu jednoho dítěte, nemusí být nutně zájmem dítěte druhého. Podstatné je, aby dítěti byla zachována péče obou rodičů v optimální podobě a střídavá péče je možnou variantou, jak tuto péči zajistit.

16) Provádíte šetření v rodině i v případě návrhu na zvýšení či snížení výživného?

Tato otázka je opět směřována na postup pracovníků OSPOD konkrétně při návrhu rodičů na změnu výživného, ať už jeho snížení či zvýšení. Otázka zkoumá, zda respondenti provádí šetření v rodině u zvýšení či snížení výživného vždy nebo například jen na žádost soudu. Respondenti mohli volit tyto možnosti:

- *ano vždy*
- *pouze na žádost soudu*
- *ne nikdy*
- *volná odpověď*

Graf č. 16 Provádíte šetření v rodině i v případě návrhu na zvýšení či snížení výživného?

Z výsledků výzkumu nevzešly rozdíly v postupech v rámci Prahy a Středočeského kraje, ba naopak, výsledky byly vyrovnané. Nejvíce respondentů z Prahy (81,2%) a ze Středočeského kraje (76,3%) označilo možnost *pouze na žádost soudu*. Variantu *ano vždy* označilo pouze 7,5% respondentů v Praze a 9,1% ve Středočeském kraji. Možnost *ne nikdy* byla zastoupena ve 3,8% v Praze a 7,3% ve Středočeském kraji. Volné odpovědi pak tvořily 7,5% v Praze a 7,3% ve Středočeském kraji. Mezi nimi se opět jak v Praze, tak i ve Středočeském kraji vyskytla odpověď, že to zda je šetření prováděno i v případě návrhu na změnu výše výživného záleží na individuálním posouzení každého případu. Dále se objevovaly odpovědi, že šetření se provádí jak na žádost soudu, tak i z vlastní iniciativy tak, aby pracovník byl schopen u soudu obhájit svůj názor.

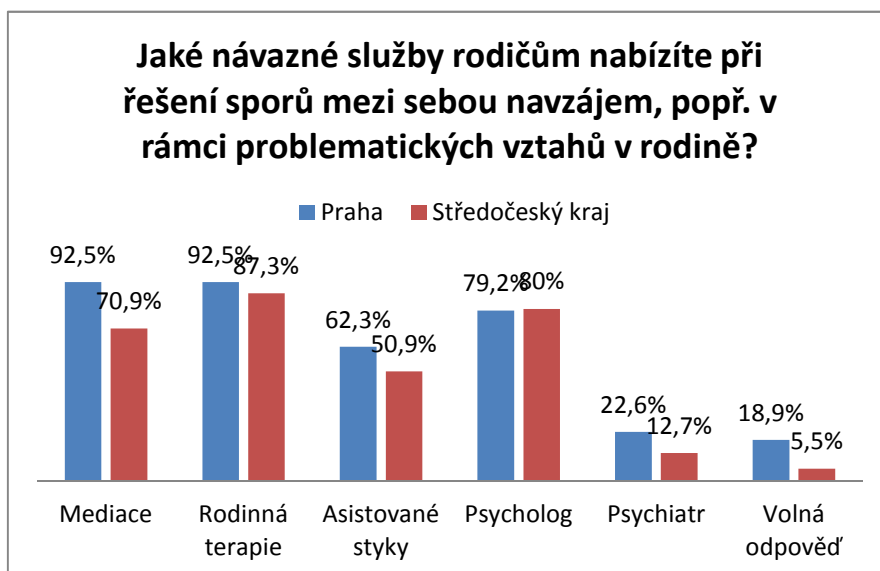
Pokud probíhá šetření v této věci, pak se zkoumají hlavně majetkové poměry rodičů, dále i to, jak se rodiče podílejí na placení výdajů týkajících se potřeb dítěte apod. V případě, že šetření neproběhne, mohou být potřebné informace zjišťovány i při jednání s rodiči na půdě OSPOD.

17) Jaké návazné služby nabízíte rodičům při řešení sporu mezi sebou navzájem, popř. v rámci problematických vztahů v rodině?

Tato otázka zkoumá, které návazné služby jsou klientům ze strany OSPOD nabízeny nejčastěji. Vycházela jsem z předpokladu, že v rámci rozvodové problematiky je s rodiči mnohdy řešeno více potíží najednou. Též je třeba brát v úvahu i dostupnost těchto služeb v daném kraji, přičemž jsem se domnívala, že v Praze bude tato dostupnost větší v porovnání se Středočeským krajem. Respondenti měli na výběr z předem daných možností, přičemž označit mohli variant více, popřípadě uvést volnou odpověď:

- *Mediace*
- *Rodinná terapie*
- *Asistované styky*
- *Psycholog*
- *Psychiatr*
- *Volná odpověď*

Graf č. 17 Jaké návazné služby rodičům nabízíte při řešení sporů mezi sebou navzájem, popř. v rámci problematických vztahů v rodině?

V Praze byla nejčastěji označována *mediace s rodinnou terapií*, kdy obě tyto varianty volilo 92,5% respondentů, následoval *psycholog* (79,2%), *asistované styky* (62,3%) a *psychiatr* (22,6%). Z volných odpovědí pak vyplynulo, že jsou dále nabízeny poradny pro rodinu a mezilidské vztahy, psychoterapie, individuální terapie, organizace zaměřující se na sanaci rodiny a uzavření dohody na OSPOD – vše v závislosti na problematice případu.

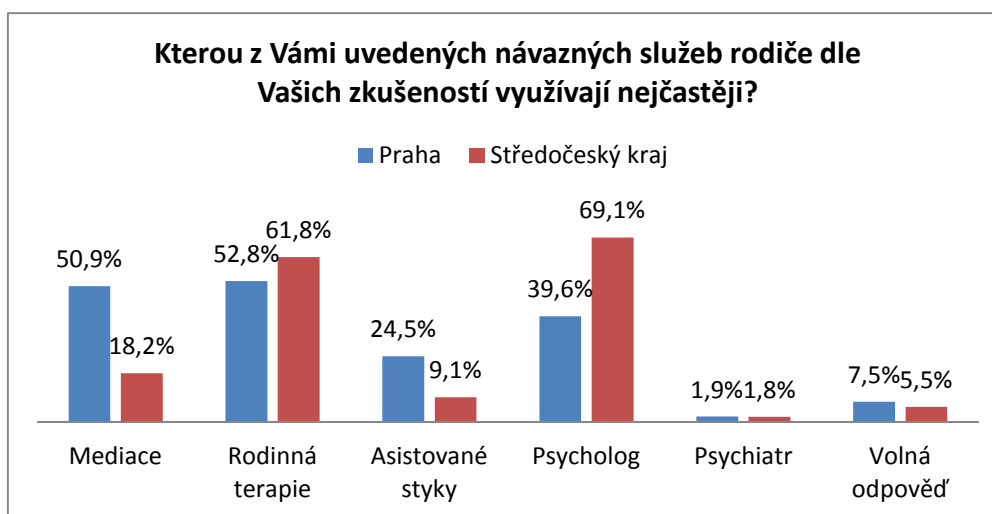
Ve Středočeském kraji pak byla nejčastěji označována *rodinná terapie* (87,3%), následoval *psycholog* (80%), *mediace* (70,9%), *asistované styky* (50,9%) a *psychiatr* (12,7%). Ve volných odpovědích respondenti dále uváděli intervenční centrum (problematika domácího násilí), zprostředkování dohody na OSPOD a jeden z respondentů sdělil, že by rád nabízel všechny uvedené služby, ale nemají je k dispozici.

Mezi oběma regiony byl větší rozdíl pouze u *mediace* a *rodinné terapie*, kdy v Praze jsou tyto dvě služby doporučovány rodičům dle vyhodnocených výsledků ve stejném poměru. Ve Středočeském kraji je více doporučována *rodinná terapie* zřejmě více než *mediace*. Kromě dostupnosti služeb může být preference jednotlivých služeb ovlivněna i problematikou, která se v dané lokalitě vyskytuje, respektive složením klientů, dále tím která služba se pracovníkovi, popřípadě celému úseku, osvědčila při řešení problémů v rodinách.

18) Kterou z Vámi nabízených návazných služeb rodiče dle Vašich zkušeností využívají nejčastěji?

Tato otázka opět navazuje na otázku předcházející. Zkoumá, které z nabízených služeb, využívají rodiče nejčastěji, pokud jim je OSPOD doporučí. Respondenti měli na výběr ze stejných variant jako u otázky č. 17, stejně tak mohli označit více možností a uvést volnou odpověď.

Graf č. 18 Kterou z Vámi nabízených návazných služeb rodiče dle Vašich zkušeností využívají nejčastěji?

V Praze byly nejvíce označovány možnosti *mediace* (50,9%) a *rodinná terapie* (52,8%), následoval *psycholog* (39,6%), *asistované styky* (24,5%) a *psychiatr* (1,9%). Respondenti, kteří volili volnou odpověď (7,5%), uváděli, že klienti vyzkouší i více variant (nejvíce však poradny pro rodinu a mezilidské vztahy) nebo že je to různorodé. Vyskytla se i odpověď, že klienti nabízených služeb spíše nevyužívají, což bohužel dle poznatků z praxe není nic neobvyklého.

Ve Středočeském kraji byly nejvíce označovány varianty *psycholog* (69,1%) a *rodinná terapie* (61,8%), následovaly *mediace* (18,2%), *asistované styky* (9,1%) a *psychiatr* (1,8%). Mezi volnými odpověďmi (5,5%) se stejně jako v Praze, objevila odpověď, že rodiče se spíše brání kontaktu s odborníky, dále byla zmíněná poradna pro rodinu a mezilidské vztahy. Jeden respondent uvedl, že by byl u klientů zájem o mediaci, nicméně ta je v místě ale málo dostupná.

Zde se již v rámci regionů projeví rozdíly, kdy v Praze je klienty využívána rodinná terapie a mediace zhruba ve stejném poměru, zatímco ve Středočeském jasně převládá

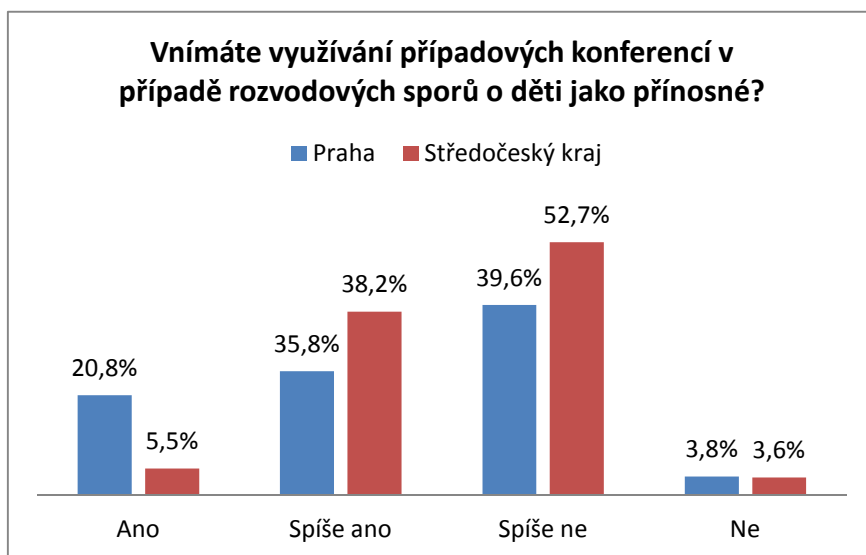
psycholog a rodinná terapie. U obou regionů jsou dle výsledků nejméně využívané služby psychiatra, což může souviset do jisté míry souviset i s předsudky klientů vůči tomuto odborníkovi.

19) Vnímáte využívání případových konferencí v případě rozvodových sporů o děti jako přínosné?

Pracovníci OSPOD mají celou řadu nástrojů a opatření, jak řešit nepříznivou situaci dítěte a rodiny. V rámci složitějších případů rozvodové problematiky (vleklé rodičovské spory...) lze k nalezení optimálního řešení problému mj. využít i případové konference. Poslední otázka dotazníku tedy zkoumá názor respondentů ohledně přínosnosti případových konferencí. Respondenti mohli označit následující varianty:

- *ano*
- *spíše ano*
- *spíše ne*
- *ne*

Graf č. 19 Vnímáte využívání případových konferencí v případě rozvodových sporů o děti jako přínosné?

V Praze (39,6%) i ve Středočeském kraji (52,7%) nejvíce respondentů volilo odpověď *spíše ne*. Následovala varianta *spíše ano*, v Praze 35,8%, ve Středočeském kraji 38,2%. Největší rozdíl panoval u možnosti *ano*, kdy v Praze tuto variantu označilo 20,8% a ve Středočeském kraji pouhých 5,5%. Odpověď *ne*, byla zastoupena u 3,8% respondentů z Prahy a u 3,6% ve Středočeském kraji.

Lze říci, že v souvislosti s rozvodovou problematikou jsou PK svolávány především u vleklých sporů mezi rodiči, což znamená, že mezi rodiči obvykle panuje velmi konfliktní atmosféra. Komunikace s nimi mnohdy není lehká, často si vzájemně nadávají, překřikují se, což se často děje i při společném jednání na úřadě nebo právě v rámci PK. V takovém případě pak není jednání efektivní a většinou tak nelze dospět k cíli, který byl pro PK stanoven. Dále může být preference možnosti spíše ne způsobena zkušeností sociálních pracovníků, že na PK se sice dojde k nějakému řešení, respektive stanoví se postup a kroky, jak k němu dospět, ale rodiče následně tyto kroky nedodrží.

5.6.2. Rozhovory

1) Jaké informace by dle Vás měla obsahovat zpráva kolizního opatrovníka v řízení o úpravě poměrů?

Respondent 1: Jak rodina bydlí, tzn. bytové podmínky (jestli má dítě svůj pokoj, jeho vybavení...) a náklady na bydlení, zda rodiče vedou společnou domácnost, kolik osob v domácnosti žije, další děti rodičů. Údaje o škole dítěte, kroužky, zdravotní stav dítěte, náklady za dítě - kdo je hradí, zaměstnání a příjmy rodičů, styk dítěte s rodiči, zda je mezi rodiči dohoda, u dětí starších 12 let pohovor, dále jak jeví rodiče zájem o dítě, v případě střídavé péče komunikace mezi rodiči... Další informace pak na základě individuálního posouzení v závislosti na daném případě. Jedná se vlastně o období výslechu soudcem. Obecně delší zpráva ušetří soudci více práce.

Respondent 2: Bytové podmínky /zda má dítě vlastní pokoj, vybavení pokoje/, sociální poměry – škola, školka, lékař, zdravotní stav, potřeby dětí – kroužky..., majetkové poměry rodičů, rodinné poměry – kdo má dítě v péči, trvání společné domácnosti rodičů, popř. s kým rodiče vedou společnou domácnost, hrazení výživného popř. dluh, situace v rodině, jak probíhá komunikace mezi rodiči, styk dítěte s rodiči, zhlédnutí dítěte přiměřeně věku, pokud dítě není přítomno, tak jestli jej rodiče o věci informovali... Další informace pak individuálně dle případu. Prakticky se jedná o období výslechu u soudu.

Respondent 3: Zda spolu rodiče ještě žijí či nikoliv, kdy se některý z nich případně odstěhoval, tedy kdy ukončili vedení rodinné domácnosti. Jak dále probíhá fakticky péče rodičů o dítě. Vztah dítěte k rodičům a názor dítěte na věc. Bytové poměry. Majetkové poměry rodičů a zaměstnání. Poměry dítěte (kam dochází, co se hradí, zájmy, zdravotní stav).

Respondent 4: Zpráva kolizního opatrovníka by měla být provedena z místa, kde se pohybuje nebo má pohybovat dítě, příp. z prostředí, do kterého se dítě dostat má v rámci úpravy jeho poměrů. Pak je nutné zjistit veškeré relevantní skutečnosti z takového místa, příp. ze školy, školského zařízení, zdravotnického zařízení nebo z jiného prostředí, kde se dítě zdržuje, jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě pečují, v jakých podmínkách dítě žije a jaké má dítě chování. Mám za to, že by měl soud vyžadovat osobní zhlédnutí dítěte a pohovor s ním odpovídající jeho věku, příp. seznámení dítěte s důvody místního šetření a zjištění názoru dítěte a jeho přání ve věci (v závislosti na mentální vyspělosti dítěte), když by pro potřeby soudu mělo být vždy uvedeno, kdo šetření v místě a s nezl. prováděl, resp. která osoba a za jakých podmínek s nezl. hovořila. Významné je zjištění sociálních, bytových podmínek a zdravotního stavu dítěte, příp. zajištění lékařské zprávy, za méně významné považují sdělení, jaké kroužky nezl. navštěvuje, neboť tyto skutečnosti by měli sdělit soudu rodiče, s výjimkou situace, kdy dítě je nadané či naopak zaostalé a v rámci šetření kolizního opatrovníka jsou takové skutečnosti významné pro další šetření kolizního opatrovníka v rámci školního zařízení apod.

Shrnutí: Lze konstatovat, že se všichni čtyři respondenti v odpovědích víceméně shodovali, přičemž čtvrtý respondent svou odpověď rozvedl velmi podrobně a jako jediný se zmiňuje možnost vyžádání zprávy například od lékaře, což vyplývá i ze sdělení, že je nutné zjistit relevantní skutečnosti. Respondent 4 dále blíže upřesňuje, které informace jsou pro něj významné a které již méně, popřípadě by tyto měli sdělit sami rodiče.

Důležité dle mého názoru je to, že respondenti 1, 3, a 4 zmiňují i pohovor s dítětem. Respondent 1 upřesňuje, že by měl být pohovor u dětí starší 12 let. Respondent 3 pak uvádí obecně zjištění názoru dítěte a respondent 4 klade důraz na seznámení dítěte s důvodem místního šetření, na provedení pohovoru s dítětem v závislosti na jeho mentální vyspělosti nebo alespoň osobní zhlédnutí dítěte, což preferuje i respondent 2. Respondent 4 pak ještě dále na rozdíl od těch zbylých vyžaduje sdělení jména osoby, která šetření provedla, což je výhodou, jelikož pak ví, na kterého pracovníka se může v případě potřeby obrátit. Nicméně na druhou stranu je nutné dodat, že ne vždy je osoba, která šetření provedla, klíčovým pracovníkem rodiny (viz specializace na OSPOD). I tak se domnívám, že tato osoba může mít důležité poznatky o rodině, jelikož měla možnost pozorovat chování členů rodiny v jejich přirozeném prostředí.

Dále respondenti 1, 3 a 4 zmiňují i individuální hledisko, tedy že zpráva může obsahovat i další informace, pokud jsou podstatné pro posouzení daného případu, což jsem

zmiňovala i u interpretace výsledků u otázky č. 11. Zajímavé je i sdělení prvních dvou respondentů, kteří přirovnali zprávu opatrovníka k období výslechu soudce, což do jisté míry vypovídá o její důležitosti.

2) V jakých případech by měl OSPOD provádět ohlášené šetření a kdy naopak neohlášené?

Respondent 1: neohlášené u problematických případů /např. výskyt závislosti na alkoholu/, v případě bezproblémových rodin pak ohlášené. Vždy záleží na konkrétním případě

Respondent 2: Dle okolností případu. Měla by být hlavně neohlášená šetření, a to zejména u těch případů, kdy jedna strana zpochybňuje výpověď druhé strany /např. rodič popírá, že vede společnou domácnost s novým partnerem a druhý rodič to zpochybňuje/. V případě dohody rodičů může být ohlášené šetření.

Respondent 3: Asi téměř vždy neohlášené, vyjma schvalování právních úkonů apod.

Respondent 4: Ohlášené šetření vždy, neohlášené šetření v případě podezření na týrání a zneužívání nezl., v případech soudního dohledu, v případě, kdy dochází k asociálnímu přístupu při výchově nezl.

Shrnutí: U této otázky jsou již patrné rozdíly, kdy respondent 3 jasně preferuje neohlášená šetření. Je však otázkou, zda je opravdu nutné provádět neohlášená šetření vždy, například v případě u dohod rodičů. Respondent 1 a 4 preferují neohlášená šetření hlavně u problematických případů. Respondent 2 preferuje neohlášené šetření v případě protichůdných výpovědí rodičů.

3) Požadujete v případě dohody rodičů v řízení o úpravě poměrů vždy pohovor s dítětem?

Respondent 1: Pokud je dítě starší 12 let, tak ano

Respondent 2: Pokud jsou rodiče dohodnuti, pak na pohovoru netrvám, rodičů se ale ptám, zda je dítě přiměřeně svému věku o věci informováno

Respondent 3: Ano

Respondent 4: Ano, neboť i dohody rodičů mohou být v neprospěch nezl. a proti zájmům a přáním nezl. dětí.

Shrnutí: Zde musím souhlasit zejména s názorem respondenta 4, jelikož opravdu ne všechny dohody rodičů jsou v souladu se zájmem dítěte. V praxi se lze mnohdy setkat s účelově uzavřenými dohodami, například kvůli majetku nebo v případě výskytu domácího násilí mohl být rodič k dohodě donucen. Z pohovoru s dítětem se lze mnohdy dozvědět důležité informace k rodinné situaci.

Respondent 1 upřesňoval, že pohovor s dítětem by měl být proveden vždy, pokud je starší 12 let, nicméně zde je opět nutné konstatovat, že vyjádření názoru jsou schopny již daleko mladší děti.

4) V případě, že má být proveden pohovor s dítětem, preferujete jeho provedení na půdě OSPOD nebo na půdě soudu?

Respondent 1: na půdě OSPOD

Respondent 2: Toto řeším s účastníky řízení, záleží tedy na dohodě s nimi – rodiče sdělí, jak je dítě psychicky vyspělé, jak je citlivé... Na základě toho rozhodnu, zda pohovor u soudu či na půdě OSPOD.

Respondent 3: Na půdě OSPOD.

Respondent 4: Preferuji pohovor s nezl. v domácím prostředí nezl. dítěte, v krajním případě u soudu.

Shrnutí: Tato otázka směřuje spíše k těm sporným případům, kdy se rodiče nejsou schopni dohodnout. U dohod jsou v praxi dle mého názoru většinou prováděny pohovory na půdě OSPOD nebo v domácím prostředí, což je pro dítě určitě méně stresující než na půdě soudu. Důležité je opět individuální posouzení každého případu, tak jak zmiňuje respondent 2.

5) Jestliže má být pohovor proveden na půdě soudu, provádíte ho sám/a nebo za přítomnosti kolizního opatrovníka /OSPOD/?

Respondent 1: vždy za přítomnosti OSPOD

Respondent 2: vždy za přítomnosti OSPOD

Respondent 3: vždy za přítomnosti OSPOD

Respondent 4: Pohovor s nezl. u soudu vždy za účasti kolizního opatrovníka pro nestrannost, rovněž však proto, že kolizní opatrovník je zástupce nezl. dítěte, který má jednat výlučně

v jeho zájmu a proto má právo být přítomen takovému pohovoru se soudcem. Výjimky mohou nastat.

Shrnutí: U této otázky všichni respondenti uváděli, že pohovor provádějí vždy za přítomnosti OSPOD, tedy kolizního opatrovníka. Respondent 4 opět podrobněji rozvádí důvody, proč tak činí.

6) Od kolika je dle Vás schopno dítě vyjádřit svůj názor? Akceptujete hranici 12 let nebo by měl být prováděn pohovor i s mladšími dětmi:

Respondent 1: Domnívám se, že i 10 leté dítě je schopno již vyjádřit svůj názor, vždy záleží individuálně na každém dítěti

Respondent 2: Dítě, kterému je 12 let se již může vyjádřit před soudem, ale hranice, kdy má být proveden pohovor s dítětem je i nižší, například již v osmi letech dítěte. Záleží na konkrétním dítěti.

Respondent 3: Názor dítěte je dobré znát orientačně i u dětí pod 12 let (někdy by mohli sdělit něco závažného, co by pak bylo předmětem dalšího šetření), ale je potřeba ho brát s ohledem na malý věk orientačně. Hranici 12 let lze akceptovat po zjištění vyspělosti dítěte, tedy ne vždy.

Respondent 4: Pohovor s nezl. u soudu provádím i s nezl. dětmi pod věkovou hranicí 12 let, avšak nikoliv formou výpovědi nezl., ale volným bezstresovým rozhovorem, vždy bez taláru, vždy s tím, že sedím u nezl. dítěte civilně oblečená.

Shrnutí: Všichni respondenti se shodují na tom, že provádí pohovor i s mladšími dětmi. Přičemž respondent 1 se domnívá, že již desetileté dítě je schopno sdělit svůj názor, respondenti 2 a 4 pak uvádějí, že provádějí pohovor i s dětmi mladšími než 12 let. Respondent 4 upřesnil, že u mladších dětí provádí spíše volný bezstresový pohovor. Respondent 3 se pak domnívá, že názor dítěte mladšího 12 let je vhodné znát minimálně orientačně. S těmito názory respondentů souhlasím, jelikož i na základě svých zkušeností mohu potvrdit, že i některé mladší děti jsou bez problémů schopny sdělit svůj názor. Je však třeba individuálního přístupu, jak k samotnému dítěti, tak i k volbě prostředí, kde má být pohovor proveden.

7) Upravujete poměry k dětem u dohod nesezdaných párů /viz § 908 z. č. 89/2012 Sb., OZ/?

Respondent 1: Upravuji, je třeba, aby rodiče měli rozhodnutí soudu zejména kvůli právní jistotě /kvůli vymahatelnosti/

Respondent 2: Poměry k dítěti u nesezdaných párů upravuji, i když jsou dohodnuti. Rodiče totiž mnohdy potřebují rozhodnutí pro různé instituce /například pro Úřad práce pro přiznání sociálních dávek/, dále kvůli právní jistotě účastníků a případné vymahatelnosti rozhodnutí.

Respondent 3: Jen za podmínek §908, tedy nežijí-li spolu a nedohodli se, či dohoda nefunguje.

Respondent 4: Ano, samozřejmě.

Shrnutí: Tato otázka je zaměřená na problematiku úpravy poměrů u nesezdaných párů uváděnou ve čtvrté kapitole, kde jsem popisovala mj. dvojí přístup k dané problematice. Domnívám se, že odpověď respondenta 3 dokládá, že dvojí přístup opravdu v praxi v tomto ohledu existuje. Nicméně vzhledem k počtu respondentů nelze říci, zda se jedná o rozšířený postup nebo zda se vyskytuje pouze sporadicky. Důvod, proč upravovat poměry u nesezdaných párů v případě dohody, jsem uváděla již ve zmíněné čtvrté kapitole, přičemž se shoduje s odpověďmi respondentů 1 a 2.

8) V případě uložení povinnosti rodičům, účastnit se soudu mediace či rodinné terapie dle §474 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS, kterou z uvedených variant /mediace či RT/ preferujete, příp. odůvodněte.

Respondent 1: Ještě jsem žádnou z uvedených variant nenařídila, pouze jsem rodičům obě varianty doporučovala.

Respondent 2: Jak mediaci, tak i rodinnou terapii. Záleží i na tom, co navrhnou znalci. Častěji pak asi nařizují RT, vzhledem k tomu, že mediace by měla být na dobrovolné bázi.

Respondent 3: Na tohle se nedá takhle odpovědět, záleží na tom, co je potřeba. Jestli je potřeba dohoda rodičů pro rozhodnutí soudu (nejsou konfliktní, jen se nemohou dohodnout), pak mediace, když je potřeba spíš zklidnit vztahy v rodině, pak rodinná terapie.

Respondent 4: zatím jsem nezaznamenala pozitivní výsledky mediace či rodinné terapie, proto nemohu objektivně na tento dotaz odpovědět. Přikláním se však k rodinné terapii.

Shrnutí: U této otázky bylo zkoumáno, zda respondenti preferují u rodičů nařízení mediace či RT. Obecně se má za to, že u obou služeb je třeba dobrovolnost a jistá motivovanost, což je u mnoha rodičů problém, nicméně i tak je někdy nevyhnutelné rodičům tuto povinnost uložit, většinou z důvodu naprosté absence komunikace, velmi konfliktního prostředí atp.

Poměrně překvapující však pro mě byla odpověď respondenta 1, který uvedl, že dosud nenařídil ani jednu z uvedených variant a pouze tyto doporučoval. V tomto případě je otázkou, zda se rodiče tímto doporučením řídili či nikoli nebo zda k uložení povinnosti rodičům účastnit se mediace či RT přistoupil již OSPOD.

Lze konstatovat, že v některých případech mediace i RT pomohla zklidnit situaci v rodině, a to i pokud byly tyto služby nařízeny. V případě nařízení této povinnosti ze strany soudu, se soudce obvykle ptá i na názor opatrovníka, zda s nařízením té či oné služby souhlasí, případně kterou z nich navrhuje.

5.6.3. Diskuze

Jako hlavní cíl výzkumné části jsem si stanovila porovnat postupy pracovníků OSPOD z ÚMČ v Praze s postupy pracovníků OSPOD z úřadů měst ve Středočeském kraji v rámci rozvodové problematiky, zejména v oblasti sociálního šetření. Zajímalo mě, zda se při úpravě poměrů provádí šetření v rámci každého případu či nikoli a zda jsou tato šetření prováděna ohlášeně či neohlášeně. Dále mě zajímalo, jestli si soud o šetření v řízení o úpravě poměrů žádá či nikoli. V souvislosti s tímto cílem byly stanoveny hypotézy.

Činnost OSPOD je v mnohém závislá na žádosti soudu. 52,8% respondentů v Praze sdělilo, že soud si ve většině případů při úpravě poměrů o šetření žádá, ve Středočeském kraji volilo stejnou odpověď celých 60% dotázaných. Dle 39,6% respondentů v Praze a 27,3% ve Středočeském kraji si soud o šetření žádá vždy. Na základě získaných výsledků u otázky č. 10 se domnívám, že se hypotéza č. 4 nepotvrdila, jelikož si dle respondentů soudy v rámci obou regionů při úpravě poměrů žádají o šetření ve většině případů. Rozdíly mezi jednotlivými regiony nejsou až tak markantní.

Na základě výsledků u otázky č. 8 se naopak potvrdila hypotéza č. 2, kdy 39,6% respondentů z Prahy uvedlo, že šetření v místě bydliště provádějí v rámci každého případu úpravy poměrů, ve Středočeském kraji takto odpovědělo 30,9% respondentů. Možnost spíše

ano volilo v Praze 41,5% respondentů a ve Středočeském kraji 51%. Pokud tedy sečteme výsledky obou možností, logicky nám vyjde, že ve většině případu je šetření pracovníky OSPOD opravdu prováděno.

Poměrně velký rozdíl mezi oběma regiony se objevil u otázky č. 9, kdy více jak polovina respondentů v Praze sdělila, že provádí spíše ohlášená šetření, zatímco naopak opět více jak polovina respondentů ve Středočeském kraji uvedla, že volí spíše neohlášená šetření. Tímto by se logicky potvrdila hypotéza č. 3, nicméně domnívám se, že u obou regionů se objevuje v poměrně velkém zastoupení i preference druhého typu šetření, což by tedy znamenalo, že výše uvedená hypotéza se potvrdila pouze z části. Dle mého názoru tak není příliš rozhodující to, zda se jedná o Prahu či Středočeský kraj. Domnívám se tedy, že rozdíly v postupech, respektive ve volbě typu šetření, jsou i v rámci úřadů v jednotlivých regionech. Pro dokreslení celé situace byli dotazováni i soudci ohledně volby typu šetření, když měli uvést, v jakém případě má být prováděno ohlášené šetření a kdy naopak neohlášené. Výsledek samozřejmě nelze paušalizovat na celou populaci, vzhledem k počtu respondentů, nicméně domnívám se, že i zde byla prokázána značná rozdílnost v názorech.

Čtvrtá hypotéza souvisela s cílem, který jsem si stanovila v teoretické části, kde jsem se snažila vymezit jednotlivé oblasti rozvodové problematiky, které jsou nejčastěji zdrojem sporů mezi rodiči (styk dítěte s rodičem, porozvodová péče a výživné). V dotazníku byla na toto téma zaměřena otázka č. 7. a kromě výše uvedených oblastí byly ještě přidány další dvě, které se též v rámci rozvodových sporů hojně vyskytují – nedostatečná péče o dítě a nezáměr ze strany rodiče. Tyto se dle respondentů z obou krajů vyskytují v porovnání s prvními třemi uváděnými oblastmi v poměrně malém množství. Lze také konstatovat, že stížnosti rodičů na nedostatečnou péči ze strany druhého rodiče jsou mnohdy účelové, s cílem tohoto rodiče poškodit. Vzhledem k tomu, že z výsledků vyhodnocených u této otázky jasně vyplynulo, že rodiče dle předpokladu vedou nejčastěji spory ohledně porozvodové péče, styku s dítětem a výživného, přičemž každá z těchto oblastí měla zastoupení u obou regionů v rozmezí cca 70%-84%, tak se dle mého názoru potvrdila i hypotéza č. 1, dle které se nedá přesně stanovit, která z těchto oblastí je řešena úplně nejčastěji. Navíc rodiče mají velmi často spory ve všech třech oblastech.

Jako dílčí cíl jsem si dále stanovila zmapovat mínění pracovníků ohledně využívání střídavé péče, jakožto nejvhodnějšího modelu porozvodové péče. Předpokládala jsem, že respondenti budou volit zejména možnost volné odpovědi, jelikož dle mého názoru nelze

přesně říci, že by střídavá péče či jakýkoli jiný model porozvodové péče by byl tím nejvhodnějším řešením. Vždy je totiž nutné každý případ posuzovat individuálně, což nakonec uvedlo i poměrně velké množství respondentů. Zároveň však byla ve velkém počtu respondentů z obou regionů překvapivě zastoupena i možnost spíše ne. Samozřejmě je otázkou, co si respondenti myslí a co pak reálně navrhují. Odpovědi jsou dle mého názoru ovlivněny zkušenostmi těchto pracovníků, kdy soudy o střídavé péči rozhodnou, i přesto že se rodiče nejsou schopni domluvit, bydlí od sebe daleko (mnohdy přes půl ČR) atp. Nicméně aktuálně do popředí vystupují nálezy ústavního soudu a obecné i odvolací soudy se jimi často řídí. V rámci této otázky zazněly odpovědi, která jsou dle mého názoru velmi trefné. Ideální je především dohoda mezi rodiči, kdy je dítěti umožněno být s oběma rodiči, v co největší možné míře, a nezáleží na tom, zda se jedná o střídavou či výlučnou péči.

Co se týká nabízených služeb rodičům ze strany OSPOD v rámci obou regionů, tak převládá rodinná terapie, jak v Praze, tak i ve Středočeském kraji, dále mediace a psycholog. V menší míře jsou pak nabízeny asistované styky a psychiatr. Ve volných odpovědích se dále objevovaly poradny pro rodinu a mezilidské vztahy, psychoterapie, organizace zaměřující se na sanaci rodiny, intervenční centra atp.

Poměrně překvapující byly i výsledky ohledně zjišťování názoru u dítěte v případě, že jsou rodiče dohodnuti, kdy v rámci obou regionů bylo zjištěno, že ve 28,3% v Praze a ve 43,6% ve Středočeském kraji spíše pohovor pracovníci neprovádí a cca 9% respondentů z Prahy a cca 7% respondentů volilo odpověď, že pohovor s dítětem v takovém případě neprovádí nikdy. Zde je opět vyvstává otázka, zda si tedy názor dítěte zjišťuje sám soud nebo dítě není slyšeno vůbec. I z odpovědí soudců však vyplynulo, že názory, respektive postupy se též liší.

ZÁVĚR

Rodina jako taková prošla řadou změn, nicméně stále hraje významnou roli v životě každého jedince i pro společnost. Zejména pak v životě dítěte je její role prakticky nezastupitelná. V současné době však stále pozorujeme vysoké procento rozpadů rodiny způsobeným rozvodem či rozchodem rodičů. Rozvod je považován za velmi náročnou životní etapu, a to nejen pro samotné manžele, ale i pro jejich děti a širší okolí rodiny. Rozvod rodičů nemusí mít na dítě nutně negativní vliv, pokud rodiče dodrží určité zásady. Dítěti ze všeho nejvíc neprospívají vleklé rodičovské spory, které nejsou při rozvodu bohužel ničím neobvyklým. Tyto se nejčastěji týkají porozvodové péče, výše výživného a styku dítěte s rodičem.

Dítě není před rozvodem rodičů nijak chráněno, ale v souvislosti s ním je třeba dítěti ochranu poskytnout. Zásadní postavení má v tomto ohledu sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který je spojujícím článkem mezi rodinou a dalšími odborníky. U soudu vystupuje v postavení tzv. kolizního opatrovníka, jehož hlavním úkolem je hájit zájmy a práva dítěte. Soudu poskytuje součinnost při zjišťování poměrů v rodině dítěte. S rodinou obvykle pracuje i po rozvodu rodičů, jelikož spory mnohdy pokračují. Zájem dítěte je obecně hlavním principem při jakémkoli rozhodování soudu ve věci týkající se dítěte. Soud je při rozhodování o porozvodové péči, výživě dítěte atp. vázán mnoha právními předpisy, jak vnitrostátními, tak i mezinárodními. Soud i další instituce, zabývající se dětmi jsou povinni důsledně dodržovat práva dítěte a jejich rodičů, zejména práva dítěte na péči obou rodičů. Soud i OSPOD mají řadu zákonných opatření, které může k ochraně dítěte a zajištění práv jeho a rodičů využít.

Cílem mé práce v teoretické části bylo popsat oblasti rozvodové problematiky, které jsou nejčastějším zdrojem sporů mezi rodiči a zmínit legislativní aspekty dané problematiky, dále úlohu OSPOD a soudu v souvislosti s touto problematikou, což jsem dle mého názoru splnila.

Empirická část se zaměřuje na porovnání postupů pracovníků OSPOD úřadů v rámci Prahy a úřadů měst ve Středočeském kraji, dále na postupy soudů v rozvodové problematice, zejména pak v oblasti sociálního šetření. Na základě výzkumu byla z části prokázána určitou rozdílnost postupů mezi oběma regiony, nicméně rozdíly jsou patrné i v postupech na úřadech v rámci jednotlivých regionů například ve volbě typu šetření, dále při zjišťování názoru dítěte atd.

SUMMARY

Specifika sociální práce s rodinou v rozvodu z pohledu sociálně právní ochrany dětí

a

The Specifics of social Work with a Family in Divorce from the social and legal Protection of Children point of View

Author: Bc. Lucie Zvelebilová

The family itself has undergone many changes but it still plays an important role in the life of every individual and also of the society. Especially in a child's life is its role practically irreplaceable. Nowadays we are dealing with a common phenomenon which is a family disintegration caused by the divorce or separation of parents. Divorce is considered very demanding life stage, not only for the spouses themselves, but especially for their children and the wider area families. Parental divorce may not have on the child necessarily a negative impact if parents comply with certain principles. The child most of all do not benefit from protracted parental disputes in divorce which are unfortunately not uncommon - for example it is disputes about post-divorce care, the amount of alimony and child contact with a parent. The child is not protected from the impacts of the divorce, but the protection must be provided. The essential role in this matter has doubtless the social worker from the social-legal protection of child organ. He is the connecting link between the family and other professionals. In the trial proceeding he is in a position of a collision guardian, whose main task is to defend the interests and rights of the child. He cooperates with court while detecting conditions in the family. He usually keeps working with the family even after the divorced because disputes often continue. Interest of the child is generally the main principle in any decision of the court in a case relating to child. During the process is the court obligated with many law regulations both national and international. Court and other institutions dealing with children are required to strictly observe the rights of the child and their parents, especially the rights of both parents to take care of the child. The court and also the OSPOD have many legal measures which can use for the child protection as well as for ensuring the parents' rights. The empirical part focuses on comparison of procedure OSPOD organs in Prague and Central Bohemian Region and on procedures of courts in divorce issues. This part demonstrated certain difference in procedures between regions.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Prameny

BECHYŇOVÁ, V. *Případové konference. Praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0181-6.

DISMAN, M., *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-256-0139-7

DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86

DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9

ELLIOT, J., PLACE, M. *Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.

GIDDENS, A. *Sociologie rodiny*. Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo. 3. přeprac a dopl. vydání*. Brno: Masarykova univerzita – Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-192-5 (Doplněk). ISBN 80-210-3974-4 (Masarykova univerzita).

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť. 3. vydání*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.

PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.

REICHEL, J., *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6

ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.

NOVOTNÁ, V., BURDOVÁ, E., RIEDLOVÁ JURKOVÁ, J. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem*. Praha: Anag, 2014. ISBN 978-80-7263-914-4.

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§655 – 975). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-503-9.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.

TEYBER, E., *Děti a rozvod. Návrat domů*, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7

WARSHAK, R A., *Revoluce v porozvodové péči*. Praha: Portál, 1996 ISBN 80-7178.089-8

ZVELEBILOVÁ, L., *Vliv rozpadu rodiny ba dítě a možnost korekce z pohledu sociální práce*, Praha: 2011

2. Encyklopedie a slovníky

MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

3. Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Sdělení MZV č. 34/1998 Sb., Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Sdělení MZV č. 43/2000 Sb.m.s., Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Předpis č. 91/1998 Sb., Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů

Zákon č. 94/1963 Sb., O rodině v posledním platném znění (zrušen, rodinné právo přešlo s účinností od 1. 1. 2014 do OZ)

Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, ve znění pozdějších předpisů

Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

Zákon č. 109/2002 Sb. O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/1995 Sb., Zákon o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 120/2001 Sb., Exekuční řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., Zákon o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 473/2012 Sb., O provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 500/2004 Sb., Správní řád, ve znění pozdějších předpisů

4. Internetové zdroje

AMATO, Paul R. *Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce* [online]. 1994, :143 [cit. 2015-06-26]. Dostupné z:

http://www.princeton.edu/futureofchildren/publications/docs/04_01_08.pdf

KRISTKOVÁ, Veronika. Práva dítěte a procesní praxe českých soudů. *Právní fórum: Via Iuris*, čtvrtletní příloha věnovaná ochraně veřejných zájmů cestou práva. 2005, (IV): 77-78.

Dostupné také z: http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf

MOTEJL, Otakar. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě* [online]. ASPI, a. s., 2007 [cit. 2015-06-26]. Dostupné z:

http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/sborniky_stanoviska/Rodina_a_dite.pdf

MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2009 [cit. 2015-06-25]. *Porozvodové konflikty*. Dostupné z WWW:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7288/Porozvodove_konflikty.pdf>.

MPSV A KOL. *Sociálně-právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů* [online]. 2012 [cit. 2015-06-26]. ISBN 978-80-7421-048-8. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/14824/konflikty.pdf>

Ministerstvo práce a sociálních věcí: Sociálně-právní ochrana dětí. MPSV. *Legislativa a systém sociálně-právní ochrany* [online]. 2013 [cit. 2015-06-26]. Dostupné z WWW.:

<http://www.mpsv.cz/cs/14304>

PORTAL.JUSTICE. MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. Portal.justice [online]. [cit. 2015-06-26]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/justice2/MS/ms.aspx?o=23>

Seznam příloh

Příloha č. 1 Ministerská tabulka

Příloha č. 2 Dotazník

Příloha č. 3 Otázky soudci

Příloha č. 1

Kategorie	Věk dítěte ^[1]	Procentuální rozmezí ^[2]
1.	0 – 5 let	11 – 15 %
2.	6 – 9 let	13 – 17 %
3.	10 – 14 let	15 – 19 %
4.	15 – 17 let	16 – 22 %
5.	18 a více let	19 – 25 %

Tabulka: Doporučená výchozí rozmezí pro stanovení výše výživného za účelem sjednocení rozhodovací praxe soudů v otázkách výživného na nezaopatřené děti, dostupné z www.portal.justice.cz

^[1] Určení věkových kategorií vychází z analýzy ČSÚ .

^[2] Pro vyměření výživného z měsíčního čistého příjmu povinného rodiče. Čistým příjmem se rozumí příjem upravený o odpočty odvodů na zálohy daně z příjmu a odvodů na platby sociálního zabezpečení, zpravidla zjišťovaný jako průměr za posledních 6 – 12 měsíců.

Příloha č. 2

Specifika práce s rodinou v rozvodu z pohledu OSPOD – dotazníkové šetření

- 1) **Na kterém úřadě působíte?**
 - a. v Praze, v rámci některého z úřadů městské části
 - b. ve Středočeském kraji v rámci některého z městských úřadů /obce III. typu/
- 2) **Vaše pohlaví:**
 - a. Muž
 - b. Žena
- 3) **Délka praxe na OSPOD:**
 - a. méně než 1 rok
 - b. 1 – 5 let
 - c. 5 – 10 let
 - d. více jak 10 let
- 4) **Jaký podíl z Vaší agendy tvoří rozvodová problematika (úprava poměrů, úprava styku, zvýšení či snížení výživného atd.)?**
 - a. méně než 25%
 - b. 25% - 50%
 - c. 51% - 75%
 - d. více než 75 %
- 5) **Kontakt s rodinou při rozvodu či rozchodu rodičů je ve Vašem správním obvodu zpravidla navázán nejprve:**
 - a. Většinou ze strany OSPOD, na žádost soudu
 - b. Ze strany rodičů, kteří ve věci žádají poradenství
 - c. Volná odpověď
- 6) **Průměrná délka jednání s rodiči na OSPOD:**
 - a. méně než 30 minut
 - b. 31 – 60 minut
 - c. 61 – 90 minut
 - d. více jak 90 minut
- 7) **Na základě Vaší zkušenosti uveďte, jaké spory rodiče při rozvodu či rozchodu řeší nejčastěji?**
(více možností)
 - a. Komu bude dítě svěřeno do péče
 - b. Výše výživného, dluh na výživném
 - c. Bránění ve styku s druhým rodičem, popř. problematický styk s rodičem
 - d. Nezájem o dítě ze strany jednoho z rodičů
 - e. Nedostatečná péče o dítě
 - f. Volná odpověď
- 8) **Provádíte (váš úřad) v případě úpravy poměrů vždy šetření v rodině nezletilého (v místě bydliště)?**
 - a. Ano, vždy
 - b. Spíše ano
 - c. Spíše ne
 - d. Pouze na žádost soudu

e. Volná odpověď

9) Probíhají tato šetření ohlášeně?

- a. Ano, vždy
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne, nikdy
- e. Volná odpověď

10) Při úpravě poměrů si soud žádá o šetření:

- a. Vždy
- b. Ve většině případů
- c. Zřídka kdy
- d. Nežádá si

11) Jaké informace obvykle uvádíte, při úpravě poměrů, ve zprávě pro soud?

- a. Volná odpověď

12) Provádíte toto šetření v místě bydliště obou rodičů?

- a. Ano, vždy
- b. Pouze u rodičů, kteří žádají střídavou či společnou péči
- c. Volná odpověď

13) Požadujete při těchto šetřeních přítomnost dítěte?

- a. Ano, vždy (i v případě dohody rodičů)
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne, nikdy
- e. Volná odpověď

14) Pokud se rodiče dohodnou na péči, zjišťujete i přesto názor dítěte?

- a. Ano vždy, pokud je schopno na základě své rozumové vyspělosti tento vyjádřit
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne, nikdy
- e. Volná odpověď

15) Považujete střídavou péči za ideální řešení při rozvodu či rozchodu rodičů?

- a. Ano vždy
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne, nikdy
- e. Volná odpověď

16) Provádíte šetření v rodině i v případě návrhu na zvýšení či snížení výživného?

- a. Ano vždy
- b. Pouze na žádost soudu
- c. Ne nikdy
- d. Volná odpověď

17) Jaké návazné služby rodičům nabízíte při řešení sporů mezi sebou navzájem, popř. v rámci problematických vztahů v rodině? (více možností)

- a. Mediace
- b. Rodinná terapie
- c. Asistované styky

Příloha č. 3

- 1) Jaké informace by dle Vás měla obsahovat zpráva kolizního opatrovníka v řízení o úpravě poměrů?**
- 2) V jakých případech by měl OSPOD provádět ohlášené šetření a kdy naopak neohlášené?**
- 3) Požadujete v případě dohody rodičů v řízení o úpravě poměrů vždy pohovor s dítětem?**
- 4) V Případě, že má být proveden pohovor s dítětem, preferujete jeho provedení na půdě OSPOD nebo na půdě soudu?**
- 5) Jestliže má být pohovor proveden na půdě soudu, provádíte ho sám/a nebo za přítomnosti kolizního opatrovníka /OSPOD/?**
- 6) Od kolika je dle Vás schopno dítě vyjádřit svůj názor? Akceptujete hranici 12 let nebo by měl být prováděn pohovor i s mladšími dětmi:**
- 7) Upravujete poměry k dětem u dohod nesezdaných párů /viz § 908 z. č. 89/2012 Sb., OZ/?**
- 8) V případě uložení povinnosti rodičům, účastnit se soudu mediace či rodinné terapie dle §474 z. č. 292/2013 Sb., ZŘS, kterou z uvedených variant /mediace či RT/ preferujete**